T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Yüksek Lisans Tezi

HATİCE KAYA

İstanbul, 2018

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Yüksek Lisans Tezi

HATİCE KAYA

Danışman: PROF. DR. GÜLSÜM AKALIN

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi HATİCE KAYA'nın TÜRKİYE'DE 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.08.2018 tarih ve 2018-24/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..12../..10../..2018

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof.Dr. GÜLSÜM AKALIN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. UĞUR SELÇUK AKALIN	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. ERDEM KILIÇ	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Hatice Kaya

Anabilim Dalı : İktisat

Programı : İktisat Teorisi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Gülsüm Akalın

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler: *İktisat politikası, Maliye Politikası, Maliye Politikası Araçları ve Amaçları, 2001 Krizi ve 2008 Küresel Finans Krizi, Özelleştirme*

ÖZET

TÜRKİYE'DE 2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

Maliye politikaları, Dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisi açısından önemli bir yer tutar. Teorik olarak devletin tüm vergi ve harcama araçları ve kamu teşebbüsleri ile giriştiği iktisadi faaliyetler olarak açıklanan maliye politikası 1929 Büyük Buhranla birlikte ortaya çıkmış bir iktisat politikası aracıdır. Bu çalışmanın amacı da, 2001 yılı öncesi dönem ile 2001-2017 arası dönemde iktisadi ve finansal göstergeleri kullanarak Türkiye ekonomisinin günümüze kadar gelen süreçte gelişimini incelemektir. Bu çerçevede çalışmada; kriz dönemleri dikkate alınarak daha iyi bir karşılaştırmalı analiz yapabilmek için 2001-2007 dönemi ve 2008-2017 dönemi olarak iki alt bölüm halinde maliye politikasın araçları olan kamu harcaması, kamu gelirleri, kamu borçlanması, bütçe ve özelleştirme uygulamalarının söz konusu yıllardaki gelişmeleri incelenmiş ve bulgular ortaya konulmuştur.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Hatice Kaya

Field : Economics

Programme : Theory of Economics

Supervisor : Professor Gülsüm Akalın

Degree Awarded and Date : Master – August 2018

Keywords: *Economy Policy, Fiscal Policy, Tools and Objectives of Finance Policy, 2001 Crisis and 2008 Global Financial Crisis, Customize*

ABSTRACT

FISCAL POLICY AND THE RESULTS OF 2001 AND 2008 AFTER THE CRISIS IN TURKEY

Finance policies have an important place in terms of world economy and Turkish economy. Theoretically, the fiscal policy of the state as all the tax and expenditure instruments and the economic activities that the public enterprises engage in is the economic policy tool that emerged with the 1929 Great Depression. The purpose of this study is to examine the economic development of the Turkish economy in the period from the pre-2001 period through the period 2001-2017 using the economic and financial indicators. In this framework; in order to make a better comparative analysis considering the crisis periods, the developments in public expenditures, public incomes, public borrowing, budget and privatization practices, which are the instruments of fiscal policy in 2001-2007 period and 2008-2017 period, He was put.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ IV
GRAFİK LİSTESİ V
KISALTMALAR VII
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASI ARACI OLARAK MALİYE POLİTİKALARI VE KRİZ: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. İKTİSAT POLİTİKASI 3
1.1.1.İktisat Politikasının Tanımı 3
1.1.2.İktisat Politikasının Amaçları 4
1.1.3. İktisat Politikasının Araçları 5
1.1.3.1. Para Politikası 5
1.1.3.2. Gelirler Politikası 6
1.1.3.3. Dış Ticaret Politikası 7
1.1.3.4. Regülâsyon ve Kontroller Politikası 8
1.2. MALİYE POLİTİKASI 9
1.2.1. Maliye Politikasının Tanımı ve Gelişimi 9
1.2.2. Maliye Politikasının Amaçları 10
1.2.2.1. İktisadi İstikrar Amacı 11
1.2.2.2. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Amacı 13
1.2.2.3. Gelir ve Servet Dağılımı Amacı 15
1.2.2.4. Kaynak Dağılımında Etkinlik Amacı 17
1.2.3.Maliye Politikasının Araçları 18
1.2.3.1. Kamu Harcamaları 18
1.2.3.2. Kamu Gelirleri 23
1.2.3.3. Kamu Borçlanması 26
1.2.3.4. Kamu Bütçesi 27

1.2.3.5. Özelleştirme 30
1.2.4. Maliye Politikasının Amaç ve Araçları Arasındaki Uyum Sorunu 32
1.2.5. Maliye Politikasının Etkinliğine İlişkin Yaklaşımlar 33
1.2.5.1. Keynesyen Dönem Öncesi Yaklaşımlar 33
1.2.5.2. Keynesyen Yaklaşım 36
1.2.5.3. Keynesyen Dönem Sonrası Yaklaşımlar 37
1.2.6. Maliye Politikası Uygulamaları 44
1.2.6.1. Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası 45
1.2.6.2. Deflasyonla Mücadelede Maliye Politikası 46
1.2.6.3. Stagflasyonla Mücadelede Maliye Politikası 47
1.2.7. Kur Rejimleri ve Maliye Politikası 48
1.2.7.1. Dışa Kapalı Ekonomide Maliye Politikası 48
1.2.7.2. Dışa Açık Ekonomide Maliye Politikası 50
1.2.7.2.1. Sabit Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası 50
1.2.7.2.2. Esnek Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası 52
1.3. FİNANSAL KRİZ KAVRAMI, TÜRLERİ VE MODELLERİ 53
1.3.1. Finansal Kriz Kavramı 53
1.3.2. Finansal Kriz Türleri 54
1.3.3. Finansal Kriz Modelleri 55

İKİNCİ BÖLÜM

2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

2.1. 2000 KRİZİ ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ DURUM 57
2.1.1. Kriz Öncesi Durum 57
2.1.2. Türkiye'de 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı 62
2.2. KASIM 2000 LİKİDİTE KRİZİ-ŞUBAT 2001 FİNANSAL KRİZİ VE SONRASI MALİYE POLİTİKALARI UYGULAMALARI 64
2.2.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Yayılması 64
2.2.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı 67
2.2.3. Program Kapsamında Uygulanan Maliye Politikaları 69
2.2.3.1. Kamu Harcamalarına Yönelik Uygulamalar 70

2.2.3.2. Kamu Gelirlerine Yönelik Uygulamalar 71
2.2.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi 72
2.3. 2002-2007 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI SONUÇLARI 73
2.3.1. Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazla Sonuçları 74
2.3.2. Kamu Harcamalarına İlişkin Sonuçlar 77
2.3.3. Kamu Gelirlerine İlişkin Sonuçlar 79
2.3.4. Kamu Borçlanmasına İlişkin Sonuçlar 84
2.3.5. Özelleştirme Sonuçları 89
2.4. 2008 FİNANSAL KRİZİ VE SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI 94
2.4.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Yayılması 94
2.4.2. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri 97
2.4.3. Küresel Krizden Çıkış İçin Uygulanan Maliye Politikaları 101
2.4.3.1. Krize Karşı Uygulanan Kamu Harcama Politikaları 101
2.4.3.2. Krize Karşı Uygulanan Kamu Gelir Politikaları 103
2.5. 2008-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI SONUÇLARI 106
2.5.1. Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazla Sonuçları 108
2.5.2. Kamu Harcamalarına İlişkin Sonuçlar 110
2.5.3. Kamu Gelirlerine İlişkin Sonuçlar 114
2.5.4. Kamu Borçlanmasına İlişkin Sonuçlar 117
2.5.5. Özelleştirme Sonuçları 121
SONUÇ 126
KAYNAKÇA 131

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Devletin Çeşitli Amaçlara İlişkin Görevleri ……11

Tablo 2: Harcama Araçlarını Kullanma Matrisi ……23

Tablo 3: Gelir Araçları Kullanma Matrisi ……25

Tablo 4: Bütçenin Bazı Temel Amaçlar Yönünden Kullanılma Matrisi ……...29

Tablo 5: 2001 Yılı Konsolide Bütçesinde Gerçekleşmeler (Milyar TL) ……...72

Tablo 6: 2002-2007 Yılları Arası Temel Makro İktisadi Göstergeler ……...74

Tablo 7: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Bin TL) ……...77

Tablo 8: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin TL) ……81

Tablo 9: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç ve Dış Borçları(Milyon TL) ..85

Tablo 10: Krize Karşı Uygulanan Kamu Harcama Politikası ……102

Tablo 11: Krize Karşı Uygulanan Kamu Gelir Politikası …….....104

Tablo 12: 2008-2017 Yılları Arası Temel Makro İktisadi Göstergeler ……...107

Tablo 13: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Bin TL) 111

Tablo 14: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin TL) …....115

Tablo 15: 2008-2016 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç ve Dış Borçları(Milyon TL) ……...118

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Laffer Eğrisi ……...41

Grafik 2: Enflasyonist Açık ……...45

Grafik 3: Deflasyonist Açık ……..47

Grafik 4: Dışa Kapalı Ekonomide Ara Alanda Maliye Politikası Uygulaması ……49

Grafik 5: Dışa Kapalı Ekonomide Keynesyen Alan ve Klasik Alan Durumunda Maliye Politikası Uygulaması ……50

Grafik 6: Sabit Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası Uygulaması ……51

Grafik 7: Esnek Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası Uygulaması ……..52

Grafik 8: 2002-2007 Yılları Arası Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH'ye Oranı ……...75

Grafik 9: 2002-2007 Yılları Arası Faiz Giderlerinin GSYH' ye Oranı ve Faiz Giderlerinin Vergi Gelirlerine Oranı ……..76

Grafik 10: 2002-2007 Yılları Arası Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ve Faiz Hariç Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ……..79

Grafik 11: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Kamu Gelirlerinin GSYH 'ya Oranı, Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH 'ya Oranı ……83

Grafik 12: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%) ……...83

Grafik 13: 2002-2007 Yılları Merkezi Yönetim İç Borç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı ……..85

Grafik 14: İç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ye Oranı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSYH' ya Oranı (%) ……88

Grafik 15: 2002-2007 Yılları İtibariyle Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar) ……..94

Grafik 16: 2008-2017 Yılları Arası Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH' ya Oranı …….109

Grafik 17: 2008-2017 Yılları Arası Faiz Giderlerinin GSYH' ye Oranı ve Faiz Giderlerinin Vergi Gelirlerine Oranı ……110

Grafik 18: 2008-2017 Yılları Arası Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ve Faiz Hariç Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ……113

Grafik 19: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin GSYH'ya Oranı, Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH 'ya Oranı ……...116

Grafik 20: 2008-2016 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%) …….117

Grafik 21: 2008-2016 Yılları Merkezi Yönetim İç Borç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı ……119

Grafik 22: 2008-2017 Yılları Arası İç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSYH' ya Oranı (%) ……120

Grafik 23: 2008-2016 Yılları İtibariyle Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar) ……125

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ADÜAŞ : Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret Anonim Şirketi

AR-GE : Araştırma ve Geliştirme

A.O. : Anonim Ortaklığı

A.Ş. : Anonim Şirketi

ATV : Akaryakıt Tüketim Vergisi

AB : Avrupa Birliği

BET : Kütahya Baha Esat Tekand Şeker Fabrikası

BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

BKK : Bakanlar Kurulu Kararı

BİST : Borsa İstanbul

BUMKO : Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

BOTAŞ : Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş.

ÇELBOR : Çelik Çekme Boru Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

ÇAYKUR : Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü

DİTAŞ : Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği Anonim Şirketi

DİBS : Devlet İç Borçlanma Senedi

DİTAŞ : Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği Anonim Şirketi

DFİF : Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

ERM : Avrupa Para Krizi

EBÜAŞ : Elazığ Belediyesi Ulaştırma Anonim Şirketi

ERDEMİR : Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları Anonim Şirketi

EÜAŞ : Elektrik Üretim Anonim Şirketi

ESGAZ : Eskişehir Şehir içi Doğal Gaz Dağıtım Anonim Şirketi

FED : Federal Rezerv Sistemi

GSMH : Gayri Safi Milli Hasıla

GEGP : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GVK : Gelir Vergisi Kanunu

GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi

G-20 : Gelişmekte Olan 20 Ülke

HES : Hidroelektrik Santral

HM : Hazine Müsteşarlığı

IMF : Uluslararası Para Fonu

İMKB : İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

İGSAŞ : İstanbul Gübre Sanayi Anonim Şirketi

İİBF : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İSDEMİR : İskenderun Demir ve Çelik Anonim Şirketi

KKDF : Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

KİT : Kamu İktisadî Teşebbüsü

KDV : Katma Değer Vergisi

KVK : Kurumlar Vergisi Kanunu

KKBG : Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

KOBİ : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOSGEB : Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı

KOP : Konya Ovası Projesi

MESBAŞ : Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.

MGK : Millî Güvenlik Kurulu

MTV : Motorlu Taşıtlar Vergisi

OECD : İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

ÖTV : Özel Tüketim Vergisi

ÖİV : Özel İletişim Vergisi

ÖİB : Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

ÖYK : Özelleştirme Yüksek Kurulu

PETKİM : Petrokimya Holding Anonim Şirketi

PTT : Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü

POAŞ : Petrol Ofisi Anonim Şirketi

SSK : Sosyal Sigortalar Kurumu

SEKA : Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Anonim Şirketi

TL : Türk Lirası

THY : Türk Hava Yolları

TÜPRAŞ : Türkiye Petrol Rafinerileri Anonim Şirketi

TEK : Türkiye Elektrik Kurumu

TV : Televizyon

TÜFE : Tüketici Fiyatları Endeksi

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TURBAN : Turban Turizm A.Ş

TÜGSAŞ : Türkiye Gübre Sanayi Anonim Şirketi

TİGEM : Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

TÜMOSAN : Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

TCDD : Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları

TEDAŞ : Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi

TEKEL : Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Şirketi

TELEKOM : Türk Telekomünikasyon A.Ş.

TEMSAN : Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.

TDİAŞ : Türkiye Elektrik İletim A.Ş.

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSİAD : Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TTA : Tütün Tuz Alkol Gayrimenkul Anonim Şirketi

TŞFAŞ : Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi

ÜFE : Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi

YPK : Yüksek Planlama Kurulu

YASATAŞ A.Ş. : Yasa Taş Dekorasyon Kayseri

GİRİŞ

Maliye politikası; bir ülkede ana makro iktisadi amaçlara ulaşmak için, kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılan değişimlerdir. Maliye politikasının gelişimi incelendiğinde ilk ortaya çıktığı zamanlar 1930 iktisadi buhranının etkisiyle işsizlik ve eksik istihdamın ortadan kaldırılması gibi amaçlar üzerine yoğunlaşmıştır. Sonrasında ise 2. Dünya savaşında savaşın finansmanını sağlamak, savaş sonrasında ise geri kalmış ülkelerin yoksullukla mücadele ve kalkınma sorunlarına yardımcı olmak, sosyal refahın attırılması gibi amaçlara ulaşmada kullanılmaya başlanılmıştır. Yani maliye politikası zaman içinde önem kazanmış, kamu giderleri ve kamu gelirleri gibi araçların ekonomi üzerinde etkinlikleri giderek artmıştır. Ancak bu Keynesyen politikaların 1970'lerde ortaya çıkan enflasyon ve işsizlik sorununa yanıt verememesi üzerine maliye politikalarının etkinliği tartışılmaya başlanmıştır. Dünya ekonomilerinde maliye politikasının etkinliği ve tekrar uygulama alanı bulması ise yaşanan iktisadi krizler ile birlikte tekrar ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; genel olarak iktisat politikasının tanımı, araçları, amaçları, iktisat politikasının önemli bir aracı olan maliye politikası teorik olarak ele alınarak; maliye politikasının tanımı, maliye politikası amaçlarından hangisinin öne çıkacağı, maliye politikasının temel araçlarının neler olduğu, araçlar ile amaçlar arasındaki çatışmalar, ortaya çıkan iktisadi düşüncelerin maliye politikasına bakış açıları, deflasyon, enflasyon, stagflasyonla mücadelede maliye politikası uygulamaları, dışa kapalı ekonomide maliye politikası, dışa açık ekonomide kur rejimleri (sabit ve esnek döviz kuru sisteminde maliye politikası) çerçevesinde maliye politikası, finansal kriz kavramı, kriz türleri ve kriz modelleri incelenmiştir.

İkinci bölümünde ise öncelikle Türkiye ekonomisinde 2000 krizi öncesi durum ve 2000 yılında uygulanan Enflasyonu Düşürme Programında yapılan uygulamalar ve programın sonuçları, 2000 ve 2001 krizlerinin altında yatan iç ve dış nedenler, krizden çıkış için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde alınan maliye politikası uygulamaları ve Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı değerlendirilmesi yapılmıştır. 2008

yılına gelindiğinde ise ABD merkezli finansal krizin ortaya çıkışı, Türkiye Ekonomisine etkileri ve krizden çıkış için maliye politikaları uygulamaları incelenmiştir.

Bu çerçevede çalışmada; kriz dönemleri dikkate alınarak daha iyi bir karşılaştırmalı analiz yapabilmek için 2001-2007 dönemi ve 2008-2017 dönemi olarak iki alt bölüm halinde maliye politikasının araçları olan kamu harcaması, kamu gelirleri, kamu borçlanması, bütçe ve özelleştirme uygulamalarının söz konusu yıllardaki gelişmeleri incelenmiş ve bulgular ortaya konulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT POLİTİKASI ARACI OLARAK MALİYE POLİTİKALARI VE KRİZ: TEORİK ÇERÇEVE

1.1. İKTİSAT POLİTİKASI

Politika kavramı, belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanmasıdır.[1] Diğer bir deyişle politika eldeki araçlarla belirlenmiş amaçlara ulaşabilmenin yol, usul ve esaslarıdır. Bu yüzden ele aldığımız amaç ve araçlar konularına göre belli isimler oluşturmaktadır.

İktisat politikası aracı olarak maliye politikası, ilerleyen bölümlerde ayrıntısı ile incelenecektir. Bu alt bölümde asıl bahsetmek istenilen konu iktisat politikası tanımı, amaç ve araçlarını teorik düzeyde tanımlamaktır.

1.1.1.İktisat Politikasının Tanımı

İktisat politikası kısaca, belirli iktisadi hedeflere ulaşmak için iktisadi araçların kullanılmasıdır. Bir başka deyişle, devletin belli iktisadi ve sosyal amaçları gerçekleştirmek için kararlar alması, bu kararları uygulayabilmek için de ekonominin işleyişini belirleyen değişkenlere bilinçli müdahale etmesidir.[2] Gerçekten de geçimini temin etmek zorunda kalan bir fert, devlet bütçesini hazırlamakta olan Bakanlar Kurulu, pazara çıkmış ev kadını, kalkınma hızını yükseltmeye uğraşan plancı ve toplu sözleşme müzakeresine girmiş işveren ve işçi sendikası; belli bir amaca ulaşmak zorundadır ve bu amaca ulaşmak için de ne gibi kararlar alması ve ne tür bir davranışta bulunması gerektiğini araştırır.[3]

Yani iktisat politikası, iktisadi dengede yaşanan bozulmaları düzeltmek ya da iktisadi dengede bir bozulma olmasa bile daha iyi bir dengeye gelinmek istenildiğinde o ülkenin iktisadi durumuna ve karar alıcıların seçimlerine bağlı olarak değişebilir. Örnek

[1] Vural Savaş, **' İktisat Politikasına Giriş'**, 2.Basım, Kırklareli: Sermet Kitabevi, 1982, s.1.
[2] Ahmet Ulusoy, **Maliye Politikası,** 2.Basım, Trabzon: Derya Kitabevi, 2003, s.10.
[3] Savaş, s.1.

verecek olursak ekonominin daralma dönemlerinde daralmayı gidermek için iktisat politikası araçlarına başvurularak daralma giderilmeye çalışılabilir.

Böyle bir durumda, iktisat politikasının tespitinden uygulanmasına kadar beş ana sürecin varlığından söz edilebilmektedir. Birinci aşama, mevcut sapmanın dikkatle incelenmesi ve geçici bir durum olup olmadığının anlaşılmasından oluşmaktadır. İkinci aşamada, mevcut durumun uzun vadede nasıl bir seyir izleyeceği tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Eğer uzun vadede ulaşılacak sonuç, arzu edilen sonuçtan uzaklaşma olarak ortaya çıkıyorsa, uygulanabilecek iktisat politikalarının amaç-araç dengesi ışığında sorgulandığı üçüncü aşamaya geçilmektedir. Dördüncü aşamada en uygun politika seçilmekte ve beşinci aşamada ise seçilen politika uygulanmaktadır.[4] Bu beş aşamadan geçilirken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta geçirilecek zamanın uzunluğudur. Çünkü politikanın başarı şansını etkileyen diğer unsur ise politikanın tam vaktinde konulmasıdır. Gecikmiş politikalar etkinliklerini yitirmektedir.[5]

1.1.2.İktisat Politikasının Amaçları

Politikaların oluşumunda gözetleyici, denetimci ve gerekirse yaptırımcı nitelikte bir yapının varlığı kaçınılmaz bulunmaktadır. Bu yüzden iktisat politikası amaçları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, toplumların yapısına ve algılayışlarına, coğrafi ve kültürel şartlara göre ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Devletin genel amacı olarak toplumun refahının arttırılması ifade edilirken, bu amaç seçimlerin ve özgürlüklerin korunması, sosyal tansiyonun azaltılması için hukuk ve düzenin tesisi, dış saldırılardan ülkenin korunması, ülke halkının yaşam standartlarının yükseltilmesi, bazı bölgelere veya sektörlere öncelik tanınması, üretimin artırılması, yeterli sağlık ve eğitim hizmetlerinin tedarik edilmesi olarak tanımlayabileceğimiz amaçlarla desteklenir.

[4] Vural Savaş, **Politik İktisat**, 5. Basım, İstanbul, Beta Yayınevi, 2005, s. 32. Aktaran: Neslihan Şenol, **Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı Sonrasında Yaşanan Yapısal Dönüşümler ve Uygulanan İktisat Politikaları,** İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2012, s.3

[5] Savaş, s.19.

Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi iktisat politikasının en temel amacı; gelir düzeyi ve yaşam standartlarının arttırılmasıdır.[6] İktisat politikasının diğer temel amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:[7]

- Tam istihdama ulaşma,
- İktisadi istikrarı sağlamak,
- Fiyat istikrarını sağlama ve koruma,
- Ödemeler dengesini düzenleme ve
- Etkin kaynak kullanımını sağlama.

1.1.3. İktisat Politikasının Araçları

Yukarıda değinilen hedeflere ulaşabilmek için bir takım iktisat politikası araçları kullanılmaktadır. Araç, belli bir amaca ulaşmak için devlet tarafından değiştirilmesi veya yeniden yaratılması mümkün unsurları ifade eder.[8] Bu araçlar genel olarak altı gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; maliye politikası, gelirler politikası, para ve kredi politikası, regülasyon ve kontrol politikası, KİT politikası ve dış ticaret politikasından oluşmaktadır. Bu politikaların her birinin farklı amaçları vardır. Bu hedeflere ulaşmak için ya bir arada ya da tek başlarına kullanılmaktadırlar. Şimdi bu araçlardan kısaca bahsedilecektir.

1.1.3.1. Para Politikası

Devletin, merkez bankasının piyasaya müdahale ederek para arzı ve para talebi arasında denge kurmaya çalışılmasıdır. Para politikası genellikle merkez bankası tarafından genişletici veya daraltıcı politikalar olarak kullanılmaktadır. Eğer ekonomide durgunluk söz konusuysa merkez bankası genişletici politikalar uygulayarak para arzını arttırabilir ya da enflasyon olması durumunda ise daraltıcı politikalar kullanarak para arzını azaltıp enflasyonu düşürmeye yönelik politikalar uygulamaktadır. Ancak bu politikalar daha çok kısa vadeli politikalardır. O halde para politikası, *"para otoritesi*

[6] Hale Akbulut ve Mehmet Cahit Güran, "Transfer Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde 1990-2011 Dönemi İçin Bir Panel Veri Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı.168(Ocak-Haziran 2015), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/168/168-08.pdf (E.T:11.01.2018), s.135.
[7] Ulusoy, s.11.
[8] Savaş, s.40.

olan merkez bankasının belirli ekonomik büyüklükleri hedeflenen yönde etkilemek amacıyla para arzını değiştirmesi" olarak tanımlanmaktadır.[9]

Para politikasının belli başlı nihai hedefleri vardır. Bunlar; *"tam istihdamın sağlanması, iktisadi büyüme hızının arttırılması, fiyat istikrarının sağlanması, döviz kuru istikrarının sağlanması, faiz oranı istikrarının sağlanması, mali sistemin istikrarının sağlanmasıdır."* Bu gibi hedeflere ulaşmak için para otoritesinin belli araçları vardır. Bu araçları, "*faiz oranı, açık piyasa işlemleri, destek imkanları, reeskont oranı, zorunlu karşılık oranı, kredi politikası, disponibilite oranı, döviz alım-satımı, bankaları ikna yolu, ithalat teminat oranı ve süresi, asgari ödeme oranı ve zorunlu döviz devir oranıdır*."[10]

1.1.3.2. Gelirler Politikası

İktisadi değişkenlerde ortaya çıkan yeni gelişmeler karşısında, tam istihdamı gerçekleştirme, nisbi fiyat istikrarı içinde iktisadi istikrarı sağlama ve uygun ödemeler dengesine ulaşma zorunluluğu nedeniyle, hükümetler geleneksel iktisat politikalarını tamamlayıcı nitelikte olan gelirler politikasını uygulamaya başlamışlardır.[11] Bu politika, ekonomideki üretim faktörlerinin eline geçen bazı gelirlerin (ücret, rant, faiz, kar gibi) ya da doğrudan doğruya fiyatların ve faizlerin dondurulması şeklinde uygulanabilir.[12] Ya da işçilerin ve işverenlerin muayyen konularda iknası, sendika gücünün sınırlandırılması, vergilendirme şeklinde de olabilir.

Gelirler politikasının teşvike dayalı olarak uygulanması da söz konusudur. Devlet teşviklerinin özel amaçları olmakla birlikte, sonuç olarak ülkenin refah seviyesini arttırmak hedeflenmektedir. Teşvikler serbest piyasada müşteriler için satın aldıkları mal ve hizmeti tam rekabet fiyatından daha düşük fiyata alma imkânı

[9] Abuzer Pınar, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama,** 3.Basım, Ankara: Naturel Yayınevi, 2010, s.28.
[10] Pınar, s.28.
[11] Banu Uçkan, "Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 1, 1999, s. 17.
[12] Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s.197.

sağlarken üreticiler tarafından bakıldığında ise devlet tarafından yapılan ve onların gelirini arttıran her türlü ekonomik katkıyı ifade etmektedir.[13]

1.1.3.3. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ülkelerin diğer ülkelerle yaptığı başta dış alım ve dış satım, sermaye, hizmet, iş gücü akımları olmak üzere girmiş olduğu her türlü iktisadi ilişkide belirlemiş olduğu yol, yöntem ve belli araçların tümüne denilmektedir.

Dış ticaret politikasının en temel amacı dış ödemeler dengesinin giderilmesidir. Bunun yanında dış rekabetten korunma, iktisadi kalkınma, piyasa aksaklıkların giderilmesi, ekonominin serbestleştirilmesi, iç iktisadi istikrarın sağlanması, hazineye gelir sağlanması, dış piyasalarda tekel gücünden yararlanma, otarşi (kendi kendine yeterli olma yani iktisadi yapının dış yardım almadan hayatta kalabilmesi için yürüttüğü faaliyetler) , sosyal ve siyasal nedenler gibi dış ticaret politikası amaçları söz konusudur.

Dış ticaret politikası denildiğinde, ihracat kısmında; ihracata prim, ihracatta vergi iadesi, ucuz girdi desteği, ithalat politikası kısmında ise; tarifeler, kotalar, anti damping, dengeleyici vergi, diğer tarife dışı engeller gibi politikalar kullanılmaktadır.[14] Bu gibi araçlar ödemeler bilançosu fazla ya da açık vermesi durumunda ödemeler bilançosu dengesizlikleri giderilmeye çalışılır.

Dış ödemeler bilançosu, "cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, resmi rezervler hesabı ve istatistik farklar (net hata ve noksan)" kalemlerinden oluşur. Cari işlemlere mal ve hizmet akımlarıyla ilgili işlemler, sermaye hesabına da sınır ötesi sermaye işlemleri kaydedilir. Ödemeler bilançosunda iktisadi anlamda bir açık veya fazla oluşturan işlemler bunlardır.

---

[13] Gerd Schwartz ve Benedict Clements, **Goverment Subsıdies,** Journnal of Economics Surverveys, No:13, UK, 1999, s.141. Aktaran: Ali Yavuz, "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, Cilt.15, No.1, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/view/5000122411 (12 Ekim 2015), s. 87.

[14] Eğilmez ve Kumcu, s.132.

Kısacası ülkeler, daha çok yurtiçi talep ve ulusal üretim arasındaki farklılıklardan, ürün niteliklerindeki farklılıklardan yani kalite, kullanım, görünüş veya yapılış, fiyat farklılıklarından dolayı dış ticaret yapma gereksinimi duyarlar.

1.1.3.4. Regülâsyon ve Kontroller Politikası

Regülâsyon bir diğer ifade ile düzenleme anlamına gelmektedir. Devletin ülke ekonomisinde istikrarı sağlamak ve piyasalarda ortaya çıkan dengesizlikleri gidermek amacıyla ekonomiye yaptığı her türlü düzenleyici işlemleridir. Devletin asgari ücreti belirlemesi, piyasadaki döviz miktarına müdahale etmesi, KİT'lerin görev zararlarına müsaade etmesi, uluslararası ticaret tarifeleri, kotalar, sübvansiyonlar, teşvik politikaları iktisadi regülâsyona örnek gösterilebilir.

Kontroller politikası ise, fiyat ve ücretlerin hükümetçe belirlenmesi, faiz oranı kontrolü, kira kontrolü ve döviz kontrolü gibi önlemleri kapsamaktadır.[15] Düzenleyici politikaların altında yatan temel amaçları şu şekilde sıralayabiliriz; *"Sosyal ve iktisadi politikaları, etkin bir şekilde yönlendirerek ve dengeleyerek sosyal refaha katkı sağlamak, Piyasaya girişi, yeni keşifleri, rekabeti ve rekabetçiliği teşvik ederek iktisadi gelişmeyi ve tüketici refahını arttırmak, Düzenleyici sürecin maliyetlerini, özellikle küçük ve orta ölçekli girişimlerdeki belirsiz maliyetleri azaltarak üretimde etkinliği arttıracak şekilde kontrol etmek, Kamu sektöründe etkinliği, sorumluluğu ve verimliliği, kamu yönetimi reformları yoluyla geliştirmek, Yasaların makul ve etkin bir biçimde uygulanmasını sağlamak, Yasaların uygulanmasını ve demokrasiyi, regülâtörlerin aşırı keyfi yetkilerini engelleyerek geliştirmek."*[16]

Devlet bu gibi amaçlara ulaşmak için belli araçlar yoluyla düzenleme yani regülasyon ve kontroller yaparak iktisadi istikrarı ve ekonomide olan dengesizlikleri gidermeye çalışmaktadır.

---

[15] Ulusoy, s.13.
[16] OECD (2002); "*Regulatory Policies in OECD Countries: from Interventionism to Regulatory Governance"*, OECD Reviews of Regulatory Reform, OECD, Paris-France, 2002. Aktaran: Tamer Çetin, " Regülasyonun Etkinlik Analizi ve Regülasyon Türleri ", Çimento İşveren Dergisi, 2009, Sayı.2, http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale235.pdf (17 Ocak 2017), s.25.

1.2. MALİYE POLİTİKASI

1.2.1. Maliye Politikasının Tanımı ve Gelişimi

Ekonomi politikasının bir dalı olan maliye politikasını, "bir ekonomide temel makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılması gereken düzenlemeler" olarak tanımlanabilir.[17] Bir başka tanımda ise maliye politikası, *"Devletin sahip olduğu mali araçları; fiyat istikrarını, tam istihdamı, ekonomik büyüme ve gelişmeyi, adil bir gelir dağılımını sağlamak ve konjonktürel dalgalardan arınmış istikrarlı bir ekonomik yapıyı korumak amacıyla kullanmasıdır."*şeklinde açıklanmıştır.[18] Maliye politikasının konusu gelirler ve giderler üzerine kurulmuştur. Devlet bu araçlar ile maliye politikasının amaçlarına ulaşmayı hedeflemekte, ekonomi üzerinde rol oynamaya, düzenleyici ve geliştirici etkiler yaratmaya çalışmaktadır.

Maliye politikasının gelişimi, klasiklerin savunduğu devletin ekonomiye müdahale etmesin görüşü 1929 Büyük Buhranda başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu görüşün çözüm getiremediğinin anlaşılması üzerine bu buhrandan çıkış için kamu harcaması ve kamu gelirleri gibi mali olaylarla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Maliye politikası sadece mali ve iktisadi olaylarla sınırlı kalmamış sosyal olaylarda da kullanılmıştır. O yıllarda Keynes tarafından yazılan *" Para, Faiz ve İstihdamın Genel Kuramı "* isimli çalışmada maliye politikasının kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Bu çalışmadan sonra para politikasının yanında maliye politikasının da önemli bir iktisat politikası aracı olduğu kabul görmüştür.

Maliye politikası ilk ortaya çıktığı zamanlar 1930 iktisadi buhranının etkisiyle işsizlik ve eksik istihdamın ortadan kaldırılması gibi amaçlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Sonrasında ise 2. Dünya savaşında savaşın finansmanını sağlamak, savaş sonrasında ise geri kalmış ülkelerin yoksullukla mücadele ve kalkınma sorunlarına yardımcı olmak, sosyal refahın attırılması gibi amaçlara ulaşmada kullanılmaya başlanılmıştır. Yani

[17] Beyhan Ataç, "**Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları",** 8.Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009, s.36.
[18] Ulusoy, s.17.

maliye politikası zaman içinde önem kazanmış, kamu giderleri ve kamu gelirleri gibi araçların ekonomi üzerinde etkinlikleri giderek artmıştır.

1.2.2. Maliye Politikasının Amaçları

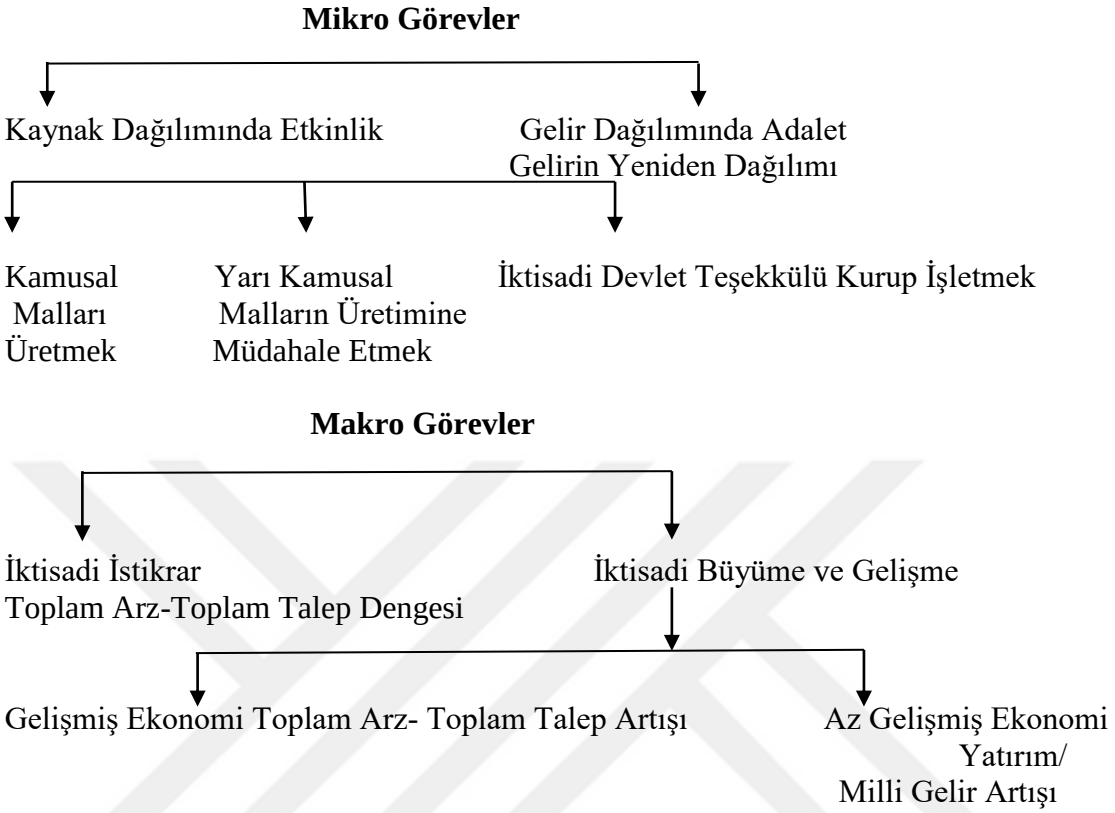
Maliye politikası, iktisadi birimler üzerindeki değişik etkiler toplandığında, hükümet bütçesindeki değişmelerin milli gelir, işsizlik ve enflasyon gibi makro büyüklükler üzerindeki etkileri ile ortaya çıkar. Maliye politikası, ülkenin tasarruf oranı yoluyla uzun dönemde üretim düzeyini etkiler, gelecekteki vergilerin yükünü değiştirerek toplam talebi ve teşvik yoluyla yatırımları etkileyebilir.[19]

Maliye politikasının amaçlarını ülkelerin gelişmişlik seviyesine, benimsedikleri sisteme, toplumun sosyoekonomik yapısına, coğrafi konumuna, kültürel gelişmişlik ve zaman faktörüne göre çeşitlendirmek ve sınıflandırmak mümkündür.[20] Ulaşılmak istenen bu amaçlar birbirinden ayrı olabileceği gibi birbirinden bağımsız da değillerdir ve birbirinin içine geçmiş durumda olabilirler. Aralarında uyum olabileceği gibi bazı çatışmalar da söz konusudur.

Maliye politikasının temel makro iktisadi amaçları genel olarak, tam istihdamın sağlanması ve korunması, fiyat istikrarını sağlamak, kalkınma ve büyümeyi sürdürmek, ödemeler bilançosu dengesini sağlamak, gelir ve servet dağılımında adaletin sağlanması ve bölgesel dengesizlikleri gidermektir. Şimdi bu maliye politikasının amaçları ve devlet açısından taşıdıkları önem aşağıda ifade edilecektir.

[19] Pınar, s.34-35.
[20] Ataç, s.36.

Tablo 1: Devletin Çeşitli Amaçlara İlişkin Görevleri

Kaynak: Ömer Faruk Batırel, **"Kamu Maliyesi Teorisine Giriş"**, İstanbul: Niyad Sayar Vakfı Yayınevi, 1976, s.14.

1.2.2.1. İktisadi İstikrar Amacı

İktisadi istikrar, tam anlamıyla, hem istikrarlı fiyatların hem de tam istihdamın mevcut olduğu bir ekonomide gerçekleşmektedir. Bir ekonomide dengenin tam olarak sağlanması ise, hem yurt içi iktisadi istikrarın sağlanmasına hem de ödemeler dengesi açığının giderilmesine bağlıdır. Ancak maliye politikası eşanlı olarak yurt içi ve yurt dışı istikrarına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle maliye politikası diğer politikalarla uyumlu bir şekilde kullanılmalıdır. Dolayısıyla istikrar, talep yönetimi yoluyla tam istihdamın ve fiyat istikrarının eşanlı olarak gerçekleşmesi demektir.

Fiyat istikrarı, günümüz ekonomilerinde maliye politikasının en önemli amacı, fiyatlar genel seviyesinin aşağı ve yukarı hareket etmemesi yani dengeli bir fiyat

düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. O halde günümüz ekonomilerinin en önemli sorunu enflasyondur.

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışları ifade ederken, Deflâsyon ise fiyatlar genel seviyesindeki sürekli azalışları ifade eder. Fiyat istikrarının korunmasından anlaşılacağı enflasyon ve deflâsyonla mücadeledir. Ancak günümüz ekonomilerinde daha çok fiyatların yükselme yönünde sürekli değişiklik vardır. Genel fiyat düzeyindeki sürekli aşağı doğru olan hareketler bugün yalnızca kuramsal alanda tartışılmaktadır.[21]

Gelişmiş ve azgelişmiş ekonomilerde enflasyon ve deflâsyonun ortaya çıkış nedenleri ve önlenmesi gereken tedbirler birbirinden farklıdır. Yani gelişmiş ekonomilerde fiyat istikrarının bozulması, toplam taleple toplam arz arasındaki mevcut dengeyi bozan geçici sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarının korunması kısa vadeli bir amaçtır.[22]

Ancak gelişmekte olan ülkelerde ise istikrar amacı bu kadar basit bir ifadeyle tanımlamak doğru değildir. Çünkü eksik istihdam veya gizli işsizlik nedeniyle potansiyel üretim düzeyini saptamak zordur. Tam istihdam, sermaye ve işgücünün tam kullanılması olduğundan, üretim yapısı nedeniyle gelişmekte olan ülkelerde bu faktörlerin tam istihdamı her zaman eşanlı olarak gerçekleşmez. Bu ülkelerdeki yüksek işsizlik bunun göstergesidir. İşgücü bir avantaj sağlasa da yetersiz sermaye birikimi ve yatırım eksikliği nedeniyle bu tür dengesizlikler ortaya çıkabilir. Döviz sıkıntısı nedeniyle de ödemeler dengesinde sorunlar yaşanabilir. Bu yapı içinde istihdamı arttırmak yüksek enflasyon ile sonuçlanır. Bu yüzden iktisadi istikrar gelişmekte olan ülkelerde farklı değerlendirilir.[23]

Fiyatlar genel seviyesindeki düşüşü önlemek amacıyla maliye politikası amaçları ekonomiyi canlandırma (genişletici maliye politikası) yönünde kullanılır. Bu amaçla kamu harcamaların arttırılması, vergilerin azaltılması ve dolayısıyla açık bütçe politikaları etkili olacaktır. Para politikası da genişletici yönde kullanılarak piyasada

[21] Ataç, s.38.
[22] Savaş, s.26-27.
[23] Pınar, s.26.

talebin canlandırılması yönünde kullanılan maliye politikasını desteklemektedir. Tam tersi durumda yani fiyatlar genel seviyesindeki yükselişi önlemek için de maliye politikası araçları ekonomiyi daraltma (daraltıcı maliye politikası) yönünde kullanılmalıdır. Bu amaçla kamu harcamalarının azaltılması, vergilerin arttırılması ve dolayısıyla bütçe fazlası politikaları etkili olacaktır.[24]

Tam istihdam, bir ekonomide tam istihdama ulaşılamaması halinde, gelir düzeyi azalmakta ve iktisadi büyüme hızı düşmektedir. Tam istihdam kavramı ile geniş anlamda *"bir ekonomideki mevcut, tüm üretim faktörlerinin tam olarak kullanılması"* ifade edilmektedir. Ancak, ekonomik kuramda ve uygulamada, tam istihdam, *"üretim faktörlerinden emek üzerinden tanımlanmakta ve bir ekonomide çalışma arzusu ve yeteneği olan her kişinin, cari ücret ve çalışma koşullarında üretim süreci içinde yer alması"* olarak belirtilmektedir. Elbette dinamik bir ekonomide üretim faktörlerinin yüzde yüz istihdam edilmesi olanaksızdır. Bu nedenle ekonomistler, Friksiyonel İşsizlik olarak tanımlanan işsizliğin, tam istihdamı engellemediğini varsaymaktadırlar. Ekonomi tam istihdamda iken oluşan bu işsizliği Friedman, doğal işsizlik oranı şeklinde tanımlamıştır.[25]

Tam istihdam seviyesi statik olmaktan ziyade dinamik bir seviyedir. Bir taraftan nüfus artışı, diğer taraftan teknolojik gelişme, istihdam hacmini ve milli gelir seviyesini yükseltir. Milli gelir düzeyi ve tam istihdam düzeyi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Yani milli gelir düzeyi nüfus ve teknolojik gelişmeye paralel olarak sürekli artabilir. Bundan dolayı ekonominin tam istihdam dengesi dinamik bir dengedir.[26]

1.2.2.2. İktisadi Büyüme ve Kalkınma Amacı

İktisadi büyüme ile iktisadi kalkınma birbiriyle yakın ilişkili kavramlardır. İktisadi büyüme, ülkede bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin toplam tutarının önceki yıllara göre artış göstermesidir. O halde büyüme reel mal ve hizmetlerin üretimindeki artıştan söz edildiğine göre reel bir kavramdır. İktisadi kalkınma kavramı ise, uzun

[24] Ulusoy, s.20.
[25] Ataç, s.38-39.
[26] Ulusoy, s.19.

vadeli bir kavram olup hem iktisadi yapıda hem de sosyal yapıda ortaya çıkan kümülatif (birikimli) yapısal değişikliklere denir. Burada anlatılmak istenen kalkınmanın sadece iktisadi değil sosyal ve kültürel yapıda da ortaya çıkmasıdır.

İktisadi kalkınmanın bir takım göstergeleri vardır. Birincisi, kişi başına düşen gelirdir. Kişi başına düşen gelirin yanında önemli başka göstergesi de sanayi bölümünün GSMH içindeki aldığı paydır. İktisadi kalkınmanın diğer göstergesi de eğitim ve sağlıkla ilgili olanlardır. Bunun yanında ortalama ömür ve okuma yazma oranları da önemlidir.

Maliye politikasının iktisadi kalkınma ve büyüme amacı, 1950'lerden bu yana gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için önemlidir. Bu önem, gelişmiş ülkeler için İkinci Dünya Savaşı sonrasında dengeli büyüme hızının sağlanması ve korunması, gelişmekte olan ülkeler için ise savaş sonrası kalkınma çabaların başlatılması ve devam ettirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.[27] Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun önlenmesi, bazı engellerin çözümlenmesine bağlıdır. İktisadi kalkınmanın en önemli engellerinden biri düşük tasarruf düzeyidir. Çünkü bu ülkeler kendi ihtiyaçlarını ancak karşılayacak durumdadırlar. Bu yüzden de yeterli sermaye birikimi yaratılamamakta ve bu da yatırım yapılamamasına neden olmaktadır. İktisadi kalkınmayı engelleyen bir diğer neden ise, yüksek nüfus artış oranlarıdır. Çünkü hızlı nüfus artışı sonucu kişi başına düsen gelir düşük kalır. Ayrıca hızlı nüfus artışı eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin yeteri kadar yapılamamasına da neden olmaktadır. Bir ekonomide güvenli sayılmayan mülkiyet hakları ve potansiyel olarak sürekli olmayan bir politik hava da sermaye birikimini engelleyerek iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Ekonomi dışı etkenlerde iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Yukarıda dile getirdiğimiz sorunlar ve kalkınma hızı gelişmekte olan ülkelerde kamu sektörünce arttırılmaya çalışılmaktadır. Ekonomik kalkınmanın önemli kaynaklardan birini sermaye birikimi oluşturmakta, sermaye birikimi ise tasarruf oranı tarafından belirlenmektedir. Kamu kesimince bu oran çeşitli yollarla artırılabilmektedir. Doğrudan doğruya kamu tasarruflarının artırılması veya özel tasarrufları artırıcı önlemlerin alınması gibi. Biricisi ile ilgili olarak, devlet, kamu tüketim harcamaları için

[27] Ulusoy, s.21.

gerekli olandan daha fazla vergi toplayabilmekte ve bunu doğrudan doğruya kamu yatırımlarının gerçekleşmesi için kullanabilmektedir. İkinci olarak, bir ülkede devlet, özel tasarrufları vergiler yoluyla teşvik ederek tasarruf oranını arttırabilmektedir. Yani tüketim vergilendirmesine yönelik vergilere ağırlık vermektedir.[28]

Sonuç olarak iktisadi istikrar, büyüme ve kalkınma amacını karşılaştıracak olursak iktisadi istikrar maliye politikasının kısa dönemli amacı iken, iktisadi büyüme ve kalkınma uzun dönemli bir amacıdır.

1.2.2.3. Gelir ve Servet Dağılımı Amacı

Maliye politikasının amaçları içinde en önemli diğer amaç da gelir ve servet dağılımı amacıdır. Gelir dağılımı, *"bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerin toplumun değişik kesimleri tarafından nasıl bölüşüldüğünü ifade eden bir kavram"* olarak ele alınabilir. Bu bölüşüm, kişisel olarak tanımlanacağı gibi, faktörel, bölgesel ve sektörel olarak ele alınabilir.[29] Çok genel bir anlatımla gelir dağılımı, *"bir ülkede belirli bir süre içinde üretilen ulusal hâsıla veya gelirin bireyler, gruplar veya üretim öğeleri arasında dağılımı"* olarak tanımlanabilir. Gelirin dağılımı belli iktisadi kanunlarca belirlenmektedir. Bunlar; kişilerin ve sınıfların milli gelirden alacağı paylar, üretim süreci içindeki yerleri, üretimde oynadıkları roller ve üretim araçlarıyla ilgili mülkiyet ilişkileri gibi etmenlerdir.[30]

Bugün bütün dünya ülkelerinde; ister kapitalist düzenin 'zengini daha zengin, fakiri daha fakir' yapma yöntemiyle kalkınmış olsun ve isterse 'eşit gelir dağılımını' temel amaç saydığı halde bu amaca yeteri kadar ulaşamayıp 'herkesin ihtiyacına göre' veya 'herkesin emeğine göre' yöntemleri arasında bocalayan sosyalist ekonomilerde olsun, ortak amaçlardan biri, gelir ve servet dağılımını düzeltmektir. Bu durumun düzeltilmesi; *"fertlerin gelir ve servetleri arasındaki farkın mümkün olan en az seviyeye indirilmesi"* demektir.[31]

---

[28] Ataç, s.325.
[29] İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s.313-317. Aktaran: Pınar, s.307.
[30] Ulusoy, s.253.
[31] Savaş, s.29.

Gelir dağılımını belirlemede belli ölçütler söz konusudur. Bu ölçütlerden en önemlisi Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısıdır. Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlik bu iki ölçü yardımıyla ölçülebilir. Lorenz Eğrisi, bir ülkedeki milli gelirin o ülkedeki kişilere göre dağılımını gösterir. Başka bir deyişle, milli gelirin yüzde kaçının, nüfusun yüzde kaçına dağıldığını gösterir.[32]

Lorenz Eğrisinden faydalanarak oluşturulan ölçü Gini katsayısıdır. Gini katsayısı 0 ve 1 arasında değerler almaktadır. Bir ülkenin Gini katsayısı '0''a yaklaştıkça kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlik azalırken, '1''e yaklaştıkça kişisel gelir dağılımındaki eşitsizlik artar. Bir ülkenin Gini katsayısını bulmak için, Gini Katsayısı = X / (X+Y) formülü kullanılır.

Diğer ölçüt ise Dalton- Atkinson dediğimiz bir toplumun mevcut gelir dağılımından mutlak eşitlik durumuna geçerken vazgeçmeyi kabul ettiği gelirdir. Yani bu ölçü, toplumların daha eşitlikçi bir dağılımı tercih ettikleri varsayımına dayanır. Uygulamada ise başka bazı eşitsizlik ölçütleri de kullanılmaktadır ve bu ölçütler daha ziyade düşük gelirli kesimlere ilişkindir. Örnek verecek olursak yoksulluk endeksi, yoksulluk farkı gibi.[33]

Bugün gelir dağılımı sadece iktisadi açıdan değil, toplumsal açıdan da önem kazanmıştır. Aile gelirlerinin oransal yapısı, onların tasarruf ve tüketim eğilimleri ile satın aldıkları mal ve hizmetlerin bileşimini etkileyebilmektedir. Başka bir deyişle, gelir dağılımı hem tüketim ve tasarruf hacmini hem de tüketim bileşimini belirlemektedir.[34]

Kullanılabilir gelirin harcanması aşamasında devlet, gelir dağılımını düzeltmek amacıyla yüksek gelirlerin satın aldıkları malları daha yüksek oranda vergilendirerek gelir dağılımını etkiler. Aynı şekilde devlet harcamalar yoluyla da gelir dağılımını etkilemektedir. Tıpkı vergilerde olduğu gibi devlet, sosyal transferler, temel eğitim ve sağlık harcamalarını arttırarak yoksulları destekleyebilir. Devletin iç borçları için

[32] Ömer Faruk Batırel, **"Kamu Maliyesi ve Yönetimi"**, 1.Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2007, s.107.
[33] Pınar, s.310-315.
[34] Ulusoy, s.254.

ödediği faizler yükseldiğinde ise yüksek gelir gruplarının gelirden aldıkları payı arttırmış olur.[35]

Bir ülkede emeğin vasfı, servet dağılımı ve faktör fiyatları da gelir dağılımında eşitsizlik yaratabilmektedir. Eğitimli ve tecrübeli bir kişiyle eğitimsiz ve tecrübesiz bir kişinin arasındaki fark gibi ya da servet sahibi olan ile servet sahibi olmayan arasındaki fark gibi. Aynı şekilde üretim faktörlerinin fiyatı yükselen ülke lehine gelir dağılımını değiştirecektir ya da üretim faktörlerinin fiyatı düşerse ülke aleyhine gelir dağılımı değişmektedir.

1.2.2.4. Kaynak Dağılımında Etkinlik Amacı

Kamusal mal ya da hizmetlerin üretim faaliyeti, ekonomide kıt olan kaynaklardan başka bir deyişle üretim faktörlerinin (emek, sermaye, müteşebbis, doğal kaynak) bir kısmının kamu kesimince kullanılmasını gerekli kılar. İktisatçılar bireylerin refahlarını araştırırken, ekonomide ihtiyaçlara göre sınırlı olan kaynakların alternatif kullanım alanları arasında en yüksek faydayı sağlayacak şekilde dağıtılması gerektiği kuralını çıkarmışlardır. Bu kaynakların 'Pareto Optimumu' kuralına uygun dağıtılması gerekir. Bu kurala göre kıt kaynaklar toplumsal refahı maksimize edecek şekilde dağılmalıdır. Örn: toplumda ulaşım sorunu var iken elde edilen son birim verginin, kaldırım taşlarının yenilenmesi yerine, yeni otobüs alınması veya bir kavşak yapılmasının topluma sağlayacağı fayda daha yüksek olur.[36]

İktisadi düşünce tarihinde ve klasiklerin görüşlerine göre, üreticiler ve tüketiciler kendi çıkarları peşinde koşsalar bile sonunda toplumun refahına hizmet etmiş olacaklardır. Birbirinden bağımsız birçok üretici çeşitli mallar üreterek karlarını maksimum, maliyetlerini de minimuma indirmeye çalışacaklardır. Tüketiciler ise gelirlerini bu davranış sonucunda çeşitli mallara ayıracak ve en yüksek fayda düzeyine çıkacaklardır. Böylece yukarıda bahsedildiği gibi ekonomideki kıt kaynaklar en uygun bir şekilde ihtiyaçları tatmin edecek ve kaynak dağılımı etkin olacaktır.[37]

---

[35] Fatih Savaşan, **"Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi"**, İstanbul: Dora Yayınevi, 2013, 2.Basım, s.324.
[36] Gülay Akgül Yılmaz, **"Kamu Maliyesi"**, 3. Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2009, s.5.
[37] Batırel, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, s.12.

Ancak piyasa ekonomisi kendi kendine işlerse kaynak dağılımında etkinlik yönünden piyasa başarısızlığa uğrar. İşte bu durumda (kamusal mallar ya da pür kamu malları, yarı kamusal mallar, kamu iktisadi kuruluşu ürünlerinde) devletin kaynak dağılımı ile ilgili faaliyetleri ortaya çıkar.[38]

1.2.3.Maliye Politikasının Araçları

Maliye politikası temel olarak devlet bütçesi aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve bu bağlamda devlet harcamaları ile gelirleri üzerinde değişikliklerle ortaya çıkan bütçe açığı ve bütçe fazlası, maliye politikasının amaçlarına ulaşmada uygun araçlardır. Genel olarak maliye politikası araçlarını beş gruba ayırmak mümkündür. Bunları sıralayacak olursak; kamu gelirleri (vergiler, resim, harç vb), kamu harcamaları, bütçe açığı ve fazlası, denk bütçe, borçlanma politikası ve özelleştirmelerdir.

1.2.3.1. Kamu Harcamaları

Kamu harcamaları, piyasa ekonomisinde kamu kesimine düşen görevlerin parasal tutarıdır. Devletin kamusal mal üretmesi, yarı kamusal malların üretimine müdahale etmesi kamu iktisadi kuruluşlarının açıklarını finansa etmesi ve geliri yeniden dağıtmasının bir maliyeti vardır. Devlet kamu mallarını üretirken üretim faktörlerini satın alır. Üretim faktörlerinin dışında özel kesim ürünlerini de kullanabilir. Bunun dışında özel üreticilere sübvansiyon verebilir. Geliri yeniden dağıtmak için sosyal amaçlı harcamalar yapar. Bütün bunların bir parasal sonucu vardır. İşte bunlara kamu harcaması denilmektedir.[39]

"Bir ekonomide devlet politikalarının hacimsel büyüklüğünü ölçmenin en doğru yolu kamu harcamalarının o ekonomi içindeki payına bakmak olarak kabul edilir. Bu nedenle devletin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek için kamu harcamaları önemli bir değişken olarak karşımıza çıkar." En genel anlamıyla,

[38] Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, s.7.
[39] Batırel, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, s.76.

"devletin kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere sunduğu hizmetler için yaptığı harcamalar" şeklinde tanımlanmaktadır.[40]

Başka bir şekilde tanımlayacak olursak, kamu harcamaları devletlerin örgütlenme biçimine göre kamu örgütlerince yapılmaktadır. Üniter devlet sistemlerinde kamu harcamaları genellikle merkezi devlet örgütüyle yapılmaktadır. Geride kalan kısımları da yerel yönetimlerce ve diğer kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmektedir. Yani dar anlamıyla kamu harcaması merkezi devlet örgütü ve yerel yönetimlerin yaptığı harcamaları kapsar. Geniş anlamda ise, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin yaptığı harcamaların yanında kamu iktisadi kuruluşları, sosyal güvenlik kuruluşları ve diğer kamu kurum ve kuruluşların harcamaları ile vergi harcamalarından oluşmaktadır. Vergi harcaması, devletin çeşitli nedenlerle vergi alacağından vazgeçmesidir. Örn: vergi istisnası, vergi muafiyeti, yatırım indirimi gibi.

Kamu harcamaları genel olarak yönetsel(idari), işlevsel(fonksiyonel) ve iktisadi ölçütlere göre sınıflandırılır.[41] İdari tasnif, kamu harcamaların gerçekleştirilmesinde, siyasi, bürokratik ve kurumsal sorumluların tespitini hedef alır. İşlevsel tasnifte ise kamu harcamaları yoluyla gerçekleştirmek istenen amaçlara yönelik hizmetler dikkate alınır. Eğitim, sağlık ve savunma hizmetleri gibi. İktisadi tasnif ise kendi içinde reel harcamalar ve transfer harcamaları olarak iki kalemden oluşmaktadır.

Reel harcamalar "devletin mal ve hizmet ya da faktör satın alma giderleridir." Devlet ya üretim faktörlerini satın alarak ya da kiralayarak bir hizmet üretir. Ya da hizmetin üretilmesi için gerekli malları özel kesimden satın alır. Bu durumda reel harcamalar ortaya çıkmaktadır. Reel harcamalar kendi içinde kamu cari harcaması ve yatırım harcaması olarak ikiye ayrılmaktadır.[42]

Cari (tüketim) harcamalar, devletin cari dönem içerisinde faydasını gördüğü mal ve hizmet alımları için yaptığı harcamalardır. Kamu hizmetlerinin devamlılığı için gereken bu harcamalara personel maaş ödemeleri, genel yönetim giderleri vs. örnek

---

[40] Cihan Yüksel ve Mehmet Songur, "Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz(1980-2010)", Maliye Dergisi, Sayı.161(Temmuz- Aralık 2011), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/161/020.pdf (E.T: 11.01.2018) , s.367.
[41] Pınar, s.37.
[42] Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş,* s.92.

olarak gösterilebilir. Cari harcamalar ekonomide doğrudan talep arttırıcı bir durumda olduğundan, bu harcamaların ekonomik büyümeye olumlu katkısı olacağı genel kabul görmüştür. Ancak, özellikle kamu sektörü istihdamı ve ücretler konusundaki politika uygulamaları, her ülkenin kendine özgü bazı durumlarına bağlıdır.[43]

Yatırım harcamaları, ülkenin üretim miktarını doğrudan arttıran harcamalardır. Yatırım harcamaları, gelecek dönemler için kalıcı varlıklara (sermaye mallarına-sermaye gideri) yapılan harcamalardır. Bir başka deyişle, sermaye mallarına ilaveler amacıyla yapılan harcamalarıdır. Ulaştırma, haberleşme, enerji altyapı tesislerinin inşası, makine - teçhizat alımı için yapılan harcamalardır.

Bunlara örnek verecek olursak, bir hastane düşünelim. Bu hastanenin kurulduktan sonra ve tesisleri tamamlandıktan sonra işletilmesi için büro personeline gerek vardır. İşte bu konuda yapılan harcama reel harcamadır. Hastanenin kapasitesinin (yatak sayısının) ek bina yapılması sonucu arttırılmasına yatırım harcaması denilmektedir.[44]

Transfer harcamaları, "milli gelir üzerinde doğrudan bir etki oluşturmaksızın satın alma gücünün özel şahıslar ve sosyal tabakalar arasında el değiştirmesine neden olan, karşılığında mal ve hizmet elde edilemeyen harcamalar olarak kabul edilmektedir. Transfer harcaması niteliğindeki harcamalar ise sübvansiyonlar, hibeler ve sosyal yardımlardır."[45]

Yukarıda ki açıklamaları sembolik olarak ifade edecek olursak; Devletin ve dış ticaretin bulunduğu bir ekonomide "Y" hâsılanın değerini, "C" tüketimi, "I" yatırımı, "G" kamu kesiminin mal ve hizmet alımlarını göstermektedir. "TA" devletin aldığı sigorta primleri dâhil tüm vergileri, "TR" devletin özel sektöre transfer ödemelerini, "NX" ise ihracat ve ithalat farkını yani net ihracatı göstermektedir. Toplam talebin bütün bu bileşenlerini hesaba katarak üretilen ve satılan hâsıla arasındaki ilişki;[46]

$$Y \equiv C+I+G+NX$$ şeklinde ifade edilir.

---

[43] Yüksel ve Songur, s.368.
[44] Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş*, s.92.
[45] Heald, D. ve McLeod, A. (2002), "Constitutional Law, the Laws of Scotland: Stair Memorial Encyclopaedia, Edinburgh: Butterworths" Aktaran: Akbulut ve Güran, s.136.
[46] Kemal Yıldırım (Ed.), **Makroekonomi**, Ankara: Seçkin Yayınevi, 9.Basım, 2010, s.101-102.

Hâsıla ile harcanabilir gelir arasındaki ilişkiye baktığımızda; Harcanabilir gelir, YD, milli gelirden vergilerin çıkarılması ve transferlerin eklenmesiyle bulunan değerdir:

$$YD \equiv Y+TR-TA$$

Harcanabilir gelir tüketim veya tasarruf için kullanılır:

$$YD \equiv C+S$$

Son iki özdeşliği birlikte ele alırsak:

$$C+S \equiv YD \equiv Y+TR-TA \text{ veya } C \equiv YD-S \equiv Y+TR-TA-S$$

Burada tüketim için bulunan formülü, geliri harcamalara eşitleyen özdeşlikte yerine koyalım:

$$S-I \equiv (G+TR-TA)+NX$$ buluruz.

Burada "G+TR-TA" devletin gelirlerini aşan harcamalarının ölçen kamu bütçesi açığıdır. Özdeşliğin sağ yanındaki ikinci terim ise net ihracattır.

Bu özdeşlik özel kesim hesapları "S-I" ile kamu kesimi hesapları "G+TR-TA" ve dış kesim arasında önemli bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Özel sektörün tasarruf fazlası (yatırımları aşan tasarruflar), kamu bütçesi açığıyla net ihracatın toplamına eşittir. Buna göre örneğin, özel kesim tasarruf ve yatırımları eşitse, bütçe açığı aynı tutarda bir dış açık ile karşılanacaktır.

Bu ilişkinin anlaşılabilmesi için her bir kesimin (özel, kamu, dış âlem) gelirleriyle harcamalarının farklı olabileceğini göz önünde bulundurmamız gerekir. Bu fazla harcamalar borçlanarak karşılanacaktır.

Mal ve hizmet alımına yönelen kamu harcamalarını harcama çarpanı yoluyla ifade edecek olursak;

Çarpan, harcama kalemlerinin birinde meydana gelen bir birimlik değişmenin yatırımları ve milli geliri kendisinden daha fazla arttırması veya azaltmasıdır. I. Kahn geliştirmiştir. Tüketim harcamasını açarsak, $C= C_0 + c.$ YD şeklindedir. Burada C_0,

gelirden bağımsız tüketimi, c, marjinal tüketim eğilimini, YD ise yukarıda da bahsettiğimiz gibi harcanabilir geliri ifade etmektedir. YD yerine $Y-T_0$ yazarsak ve yukarıdaki denklemde bu bulduklarımızı yerine yazarsak $Y= 1 (C+I+G-cT_0) / 1-c$ özdeşliğine ulaşırız.

Bu denklem bize; tüketim, yatırım ve kamu harcamalarında ortaya çıkan artış sonucu toplam talepteki artışı, vergilerdeki artış ise toplam talebi düşürdüğünü göstermektedir. Kamu harcamalarındaki 1 TL'lik bir artış, gayri safi milli hâsılanın denge değerinde 1/1-c kadarlık bir artış meydana getirmektedir. 1/1-c **kamu harcamaları çarpanı** olarak adlandırılır.[47] Yine yukarıdaki özdeşliklerden yola çıkarak **vergi çarpanının** -c/1-c olduğunu, **transfer harcamaları çarpanının** c/1-c olduğunu görürüz. **Denk bütçe çarpanı** ise kamu harcaması çarpanının vergi harcama çarpanından çıkarılması sonucu elde edilir. Ve her zaman 1'e eşittir. Yine TA yani toplam vergiler T_0+ tY eşittir. Bu denklemi de yukarıdaki denklemlerde yerine yazacak olursak gelire bağlı vergi çarpanına ulaşmış oluruz. **Gelire bağlı vergi çarpanı** ise 1/ 1-c(1-t) şeklinde ifade edilmektedir.

Bir diğer unutulmaması gereken konu da kamu harcamalarının sürekli bir artış eğilimi içinde olmasıdır. Bu artışın nedenlerini genel olarak; paranın değer kaybetmesi, bütçe yöntem ve tekniğindeki değişmeler, devlet hizmetlerinin para ile gördürülmesi, ülke sınırlarının genişlemesi ve nüfusun değişmesi, devletleştirme, savaş ve savunma harcamalarındaki artışlar, teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler, şehirleşme etkisi ve devlet anlayışındaki meydana gelen değişmeler olarak sıralayabiliriz.

Bu gibi nedenlerle *"kamu harcamalarının GSYİH içindeki payının artışı gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı düzeylerde olmakla birlikte; bu artışın nedenleri ve sonuçları da ülkeden ülkeye değişmektedir. Ekonomik, toplumsal ve kurumsal yapıdaki farklılıklar, kamu harcamalarındaki artışın nedenleri ve sonuçlarını da farklılaştırmaktadır."*[48]

Bir diğer konu ise kamu harcamasının ekonomide toplam talep ve toplam arzdaki dengeyi sağlamak amacıyla çok önemli bir yerinin olmasıdır. Daralma

[47] Beyhan Ataç (Ed.), **Maliye Politikası**, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2013, s.32.
[48] Yüksel ve Songur, s.367.

dönemlerinde talebi arttırmak için kamu harcamaları arttırılmakta, vergiler düşürülmektedir. Genişleme dönemlerinde ise yani enflasyonist dönemlerde talep kısılarak harcamalar azaltılmaya, vergiler arttırılmaya çalışılmaktadır. Diğer harcama araçlarını kullanarak hangi amaçlara ulaşıldığı gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2: Harcama Araçlarını Kullanma Matrisi

Araç / **Amaç**	Kamu Yatırımları	Cari Harcamalar	Transfer Harcamaları
Tam İstihdam	↑ **H**	↑ **H**	↑
Fiyat İstikrarı	↓ **Y**	↓ **Y**	↓
Üretim Artışı	↑	——	——
Ödemeler Dengesi	↓ **Y**	↓	↓
Gelir Dağılımı	↑	——	↑

Kaynak: Savaş, s.234
Not: ↑artış, ↓azalış, **H** hızlandırmak, **Y** yavaşlatmak, —— önemsiz araç

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, eğer tam istihdam amacı varsa, bu amaca ulaşmak için hangi harcama araçlarından yararlanılacağı ve bu araçların ne yönde kullanılacakları bulunur. Buna göre tam istihdam amacına ulaşmak için, kamu yatırımlarını arttırmak ve hızlandırmak, cari harcamaları arttırmak ve hızlandırmak, transfer harcamalarını ise arttırmak gerekmektedir.[49]

1.2.3.2. Kamu Gelirleri

Kamu gelirleri, *"kanunlara dayanarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza vergileri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen ile hizmet karşılığı elde edilen her türlü gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirlerden"* oluşmaktadır.[50]

Kamu gelirlerinin önemli bir kısmını vergi gelirleri kapsamaktadır. En genel tanıma göre vergi, *"devletin kamu gücüne dayanarak özel kesimden kamu kesimine*

[49] Savaş, s.234.
50 Maliye Bakanlığı, "5018 Sayılı Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanunu", Cilt.42, Madde 3, 2003, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf (E.T:17 Ocak 2017), s.2.

aktardığı fonlardır."[51] Yani vergi devletin, toplumu oluşturan kişi ve kurumlardan ödeme güçlerine göre, karşılıksız ve zora dayalı aldığı iktisadi değerlerdir.

Vergiler, *"toplumsal ihtiyaçların karşılanması, sosyoekonomik hayata müdahale edilmesi amacıyla gerçekleştirilen kamu harcamalarının finansmanında, devletin en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır. Mali ve mali olmayan söz konusu amaçların hayata geçirilmesi için ise vergilemenin adil olması, ekonomide refah kaybına neden olmaması ve istikrar ortamını desteklemesi önem arz etmektedir. Bu sayede bir taraftan kamu harcamalarını karşılayabilecek düzeyde gelir elde edilebilecekken diğer taraftan da vergilerin ekonomik ve sosyal yapı üzerindeki muhtemel olumsuz etkileri en aza indirilecektir."*[52]

"Vergilerin düz, artan veya azalan oranlı olmasının ekonomik büyüme üzerinde farklı etkilerde bulunabilmesi mümkündür. Bu yüzden artan oranlı vergilerin iktisadi büyümeyi olumsuz etkileyebileceği kabul edilmektedir. Kısaca insanların çalışma, tasarruf, yatırım ve kaynak kullanım kararlarını doğrudan etkileme potansiyeline sahip vergiler ekonomik büyüme üzerinde değişik kanallar aracılığı ile etkili olabilir."[53] Bunların yanında gelir araçlarının, hangi amaçlar için ve nasıl kullanılacağı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

51 Pınar, s.39.
52 Mehmet Mucuk ve Volkan Alptekin, "Türkiye'de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Var Analizi(1975-2006)", Maliye Dergisi, Sayı.155(Temmuz-Aralık 2008), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/155/10.Mehmet.MUCUK_Volkan.ALPTEKIN.pdf (E.T: 11.01.2018), s.160.
53 Taner Turan, " Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi", Sayıştay Dergisi, No:69, 2008, http://www.acarindex.com/sayistay-dergisi/maliye-politikasi-araclarinin-ekonomik-buyume-uzerindeki-etkileri-bir-literatur-incelemesi-22393#.WspxEy5ubIU (www.sayistay.gov.tr) (10 Aralık 2015), s.20.

Tablo 3: Gelir Araçları Kullanma Matrisi

Araç / Amaç	Kişi Gelirlerine Konan Vasıtasız Vergiler	Şirket Gelirlerine Konan Vasıtasız Vergiler	Vasıtalı Vergiler	Gümrük Vergileri	Sosyal Güvenlik Payları	Mülkiyet ve Servet Vergileri	Veraset Vergisi	DiğerDış Gelirler
Tam İstihdam	↓	↓	↓	↑	↓	↓↑[1]	—	—
Fiyat İstikrarı	↑	↓↑[2]	↑	↓	↑	↑	—	—
Üretim Artışı	↓	↓	↓	↓	↓	↓	—	—
Ödemeler Dengesi	↑	↑	↑	↑	↑↓[3]	↑	↑	↑
Gelir ve Servet Dağılımı	↑	↑	↑↓[4]	↓	↑	↑	↑	—

Kaynak: Savaş, s.254.

Not: 1) İstihdamın özel sektör eliyle arttırılması bekleniyorsa azalış, kamu eliyle arttırılması bekleniyorsa artış.
2) Üretim artışı için yeterli bir teşvik olacaksa azalış.
3) İhracata yönelik sektörlerde azalış.
4) Lüks tüketimde arttırma, diğer ürünlerde azaltma.

Not: ↑artış, ↓azalış, ——önemsiz araç

Günümüzde uygulanan vergileri, olayın niteliğine göre üç grupta toplanabilmektedir. Bunlar; *"Gelirle ilgili vergiler (gelir vergisi, kurumlar vergisi), istihlak harcamalarıyla ilgili vergiler (harcamalara dayalı gelir vergisi, muamele ve satış vergileri, kısmi istihlak vergileri, gümrük vergileri), servetle, servet transferiyle ilgili vergiler (genel servet vergisi, emlak ve kısmi servet vergileri)."*[54] Ayrıca vergiler, *"ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre dolaysız-dolaylı, verginin konusu açısından spesifik - advalorem, matrah belirleme açısından öznel- nesnel, uygulanan oranlar açısından ise azalan – sabit - artan oranlı vergiler"* olarak sınıflandırılabilirler.[55]

Dolaysız vergiler, *"devletin faktör gelirleri (faiz, ücret, kâr, rant) ve servet üzerinden aldığı vergiler"* olarak tanımlanmaktadır. Dolaysız vergilerin başlıca örnekleri arasında gelir ve servet vergileri ile kurumlar vergisi sayılabilir. Gelirler

[54] Dilek Temiz, "Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi", **2.Ulusal İktisat Kongresi,** İzmir: DEÜ, 20-22 Şubat 2008, s.2-3.
[55] Pınar, s.40.

veya karlar üzerine konulan bir vergi kişilerin elde ettikleri net gelirin düşmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, sermaye vergilerinin vergilendirilmesi sermaye birikimi üzerinde etkili olabilmektedir. Benzer şekilde vergiler kişilerin yatırımdan elde edecekleri net karı düşürmek suretiyle yatırımların dolayısıyla büyümenin azalmasına neden olabilir. Dolaylı vergiler ise, *"mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler"* olarak tanımlanmaktadır. Özellikle gelirlerin harcanmasına ilişkin işlemleri vergilendiren dolaylı vergiler tüketicilerin ödedikleri fiyatla üreticilerin aldıkları fiyat arasında bir farklılık oluşmasına neden olur.[56]

1.2.3.3. Kamu Borçlanması

Borç, *"kelime olarak ödünç alınmış herhangi bir şey karşılığında yerine getirilmesi gereken yükümlülük"*, borçlanma ise *"belirli bir süre sonra geri ödenmek üzere para ve benzeri değerlerin ödünç alınması işlemidir."*[57] Bu anlamda borçlanmaya, bütçe açıklarının kapatılması, yatırımların finanse edilmesi, kaynak dağılımında etkinliği sağlamak, savaş ve doğal afet gibi olağanüstü giderlerin finanse edilmesi, savunma giderlerinin finanse edilmesi, kalkınmanın gerçekleştirilmesi, tasarrufların belli yatırımlara yönlendirilmesi, borçların ödenmesi için yeniden borçlanma gibi nedenlerle başvurulmaktadır.

Bunların yanında devlet borçlanma yolunu, iktisadi büyüme ve gelişme amacı ile de tercih edebilir. Az gelişmiş ülkeler özel yatırımlarda kullanılmayan fonları cebri borçlanma ile kamu yatırımlarına aktararak, iktisadi gelişme amacına hizmet edebilir. Ya da gelişmiş ülkelerde olduğu gibi borçlanma ile toplam talep artışı ve toplam arz artışını uzun dönemde dengeleyebilir.[58]

Devletlerin borçlanma ihtiyacı iç kaynaklardan olabileceği gibi dış kaynaklardan da olabilir. Bu yüzden borçlanmanın nedenleri kaynağına göre farklılık gösterebilir. İç borçlanma, ülke sınırları içindeki kişi ve kurumlara milli para cinsinden borçlanılmasıdır. İç borçlanma ülkeye ek kaynak sağlamaz, ödeme imkânlarını

---

[56] Turan, s.18-19.
[57] Metin Erdem, **Devlet Borçları**, 4. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012, s.7. Aktaran: Nüket Kırcı Çevik ve Mehmet Cural, "İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği", **Maliye Dergisi**, Sayı.165(Temmuz-Aralık 2013), s.116.
[58] Batırel, *Kamu Maliyesi Teorisine Giriş,* s.102.

değiştirmez, ülkenin milli gelirini değiştirmez, satın alma gücünün özel kesimden kamu kesimine doğru el değiştirmesidir. Yani iç borçlanma daraltıcı nitelikte olabilir. Dış borçlanma ise, ülke sınırları dışındaki kişi ve kurumlara yabancı para cinsinden borçlanmadır. Dış borçlanma satın alma gücünü arttırır, ülke kaynaklarını arttırır, ülkeye ek kaynak sağlar, yeni ödeme imkânları elde etmemizi sağlar, milli geliri arttırır ve iç borçlanmaya göre genişletici etkisi söz konusudur.

Dış borçlanma, *"ülkeye dışarıdan kaynak girişi sağladığı için, ekonomide derhal olumlu bir etki yaratır. Buna karşılık söz konusu borcun anapara ve faizlerinin ülkeden dışarıya transferi de aynı şekilde, derhal bozucu etki yaratır. Bu nedenle, dış borçlanmanın, yüksek getiri sağlayacak verimli yatırımlara yöneltilmesi gerekmektedir."*[59]

1.2.3.4. Kamu Bütçesi

Bütçe, *"bir devletin belirli bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerini gösteren, gelir toplanmasına ve harcama yapılmasına izin veren bir kanun"*dur. Bütçe kanununun üç özelliği: Birincisi, *"bütçe kanunu bir yılı kapsayan geçici bir kanun"*dur. İkincisi, *"hükümeti gelir toplama ve harcama yapma konusunda yetkilendiren bir yetki kanun"*dur. Üçüncüsü ise, *"diğer kanunlardan farklı olarak tahminler içermesi"*dir. Türkiye'de bütçeden asıl anlaşılan *"merkezi yönetim bütçesi"*dir. KİT'ler, özerk bütçeli kuruluşlardır ve merkezi yönetim bütçesinde sayılmazlar. Aynı şekilde yerel yönetimlerde merkezi yönetim bütçesi dışında kalır.[60]

"5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa" göre bütçe, *"merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idareleri kapsamaktadır. Merkezi yönetim bütçesi ise; genel bütçe, özel bütçe ve düzenleyici ve denetleyici kurumlardan"* oluşmaktadır.

Yani *"merkezi yönetim bütçesi", "genel bütçeli kuruluşlar ve özel bütçeli kuruluşlar ile düzenleyici ve denetleyici kuruluşların gelecek belli bir dönemde kamu hizmeti üretmek için ne kadar harcama yapacakları ile bu harcamaları hangi gelir*

[59] Eğilmez ve Kumcu, s.129.
[60] Eğilmez ve Kumcu, s.40.

kalemlerinden ne kadarlık gelirlerle finanse edileceğine dair düzenlenen tahmin cetveline" denmektedir.[61]

Kamu gelirleri, vergi ve vergi dışı gelirlerin toplamından, kamu giderleri ise, faiz dışı giderler ve faiz giderlerinden oluşmaktadır. Kamu dengesi, kamu gelirleri ile giderleri arasındaki farktır. Bütçe gelirleri büyük ise giderlerden aradaki olumlu fark bize bütçenin fazla verdiğini göstermektedir. Tam tersi durumda yani giderler büyük ise gelirlerden aradaki olumsuz fark bütçenin açık verdiğini gösterir. Eğer gelir ile giderler eşit ise bu durumda bütçe denktir denilmektedir.

Bütçe açık veya fazlalarının ekonomi üzerinde bazı etkileri bulunmaktadır. *"Diğer her şey sabitken bütçe açıklarında bir artış, özel tasarruflardaki bir artış tarafından dengelenmedikçe, ulusal tasarrufların ve yatırımların dolayısıyla ulusal gelirin düşmesi"* anlamına gelmektedir. Yani genel olarak, *"devletler topladıkları gelirlerden daha fazla harcama yaptıklarından bütçe açıklarının finanse edilmesi sorunu"* ortaya çıkmaktadır.[62] Böyle bir durumda aradaki farkın giderilmesi için maliye politikasının aracı olan borçlanma politikasına başvurularak bu açık finanse edilmeye çalışılmaktadır.

Dış açıklar, yabancı tasarrufları kullanarak ülkenin gelirinden fazla harcama yapmasına imkân vermektedir. Özel sektörün tasarruf fazlasının olmaması durumunda bütçe açığı ancak dış açıkla kapatılabilmektedir. Devlet özel sektörden de borçlanmasına rağmen, bu, kamu açıklarının kapatılmasına yetmemekte ve cari işlemler dengesi sürekli açık vermekte ve dış borçlarımız artmaktadır. Dış açıklar da sürekli hale geldiğinde ekonomi için önemli bir sorun olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ve yeni üretim kapasitelerinin yaratılması ancak ithalat şeklinde mümkün olabilen ülkeler açısından, dış ödemelerde yaşanabilecek sıkıntıları oluşturmaktadır.[63]

Aynı şekilde faiz dışı dengeyi açıklayacak olursak, bütçe gelirlerinden bütçe faiz dışı giderlerin çıkarılması ile elde edilmektedir. Yani faiz giderleri faiz dışı denge bulunurken hesaba katılmaz. Bütçe gelirleri büyük ise faiz dışı giderlerden faiz dışı

[61] Yılmaz, s.41.
[62] Turan, s.28.
[63] Yıldırım, s.427-428.

fazla, tam tersi durumda ise faiz dışı açık, eşit olması durumunda ise faiz dışı denge sıfıra eşittir. Yani;

Faiz Dışı Denge= Bütçe Gelirleri- Faiz Dışı Gider olarak gösterilir.

Bütün bu tanımlar bize kamu borçlarının sürdürülebilirliği hakkında bilgi edinmemize katkı sağlamaktadır. Kamu borçlarının sürdürülebilirliği ise kamu borç stokunun GSMH'ya oranının azalması veya en azından sabit kalmasını ifade etmektedir. Bu bakımdan kamu borçlarının sürdürülebilirliği; kamu gelirlerinin, kamu giderlerinden büyük olmasına yani bütçe fazlası verilmesine bağlıdır.

Bu açıklamalarımızdan çıkan sonucu şöyle özetleyebiliriz: Devlet bütçesi toplam talebi arttırmak veya azaltmak yönünden etkili bir araçtır. Dolayısıyla toplam talebi arttırmak suretiyle ulaşılmak istenen amaçlar söz konusu olduğunda bütçe fazlasını azaltmak veya aynı anlama gelmek üzere bütçe açığını arttırmak gerekir. Aynı şekilde toplam talebi azaltmak istenilirse bütçe fazlasını arttırmak veya bütçe açığını azaltmak gerekir.[64] Aşağıdaki tabloda bütçe aracının bazı önemli amaçlara ulaşmak yönünden nasıl kullanılması gerektiği özetlenmiştir.

Tablo 4: Bütçenin Bazı Temel Amaçlar Yönünden Kullanılma Matrisi

	Tam İstihdam	Fiyat İstikrarı	Ödemeler Dengesi	Üretim Artışı
Bütçe Fazlası	↓	↑	↑	↓
Bütçe Açığı	↑	↓	↓	↑

Kaynak: Savaş, s.223.
Not: Yukarı oklar arttırmayı, aşağı oklar azaltmayı ifade etmektedir.

Yani bütçe aracı kullanılarak yukarıdaki amaçlara nasıl ulaşılması gerektiği gösterilmiştir. Amaç; tam istihdam ve üretim artışı ise, bütçe fazlası azaltılıp, bütçe açığı arttırılacak, amaç fiyat istikrarı ve ödemeler dengesini sağlamak ise bütçe fazlası arttırılacak, bütçe açığı azaltılacaktır.

[64] Savaş, s.222-223.

1.2.3.5. Özelleştirme

Özelleştirme, *"devletin ekonomideki rolünü azaltmak ve özel sektörün dinamizminden yararlanarak kaynak kullanımında etkinliği arttırmak için bir politika aracı olarak"* görülmektedir. Birden çok tanımı olan özelleştirme kavramını genel bir tanımla ifade edecek olursak *"kamu mülkiyetinin kısmen ya da tamamen özel sektöre devri"* anlamını taşır. Dar kapsamda ise,*"devletin tekelindeki KİT'lerin özel sektöre devri"* şeklinde tanımlanabilir.[65]

Geniş anlamda özelleştirme kavramı, *"esas olarak sermaye şirketine dönüştürülen kamu işletmeleri hisse senetlerinin halka, özel kişi ve kuruluşlara satışı şeklinde tanımlanmakla birlikte, liberal anlayış çerçevesinde, devletin ekonomiye müdahalesinin asgari düzeye indirilmesi ya da tamamen kaldırılmasına yönelik uygulamalar bütünü olarak, bu özelliği taşımayan başka yöntemleri de kapsayan bir şemsiye kavramı"* olarak değerlendirilebilir.[66]

İktisadi programın ana unsurlarından biri olan özelleştirmenin temel amacı; dünya piyasalarına entegre olma, gümrük birliği süreci ve AB'ye tam üyelik hedefleri doğrultusunda, ekonomide verimliliğin ve maliyet yapısının rekabet edilebilir seviyelere getirilmesi ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasıdır.

Yukarıda kavramsal olarak ifade edilen özelleştirmenin diğer amaçlarını sıralayacak olursak, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinlik sağlamak, sermaye piyasasını geliştirmek, devletin ekonomideki etkinliğinin azaltmak, devlete gelir sağlamak, daha çok rekabet yaratmak, iktisadi performansı olumlu etkilemek, servetin geniş kitlelere yayılmasını sağlamak, hazine üzerindeki yükleri azaltmak, yabancı sermaye girişini, teknoloji ve yeni

---

[65] Orkun Özbek, "Türkiye'de Özelleştirme: Ekonomik ve Sosyal Etkileri", AR&GE Bülten, 2007 Aralık, http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/turkiyede_ozellestirme_ekonomik_ve_sosyal_etkileri_o_ozbek_26.04.2012%2021-28-19.pdf (E.T:16.10.2017), s.4.

[66] Hüseyin İleri, "Türkiye'de Özelleştirme", Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, Sayı:1, 1998, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/selcuksbmyd/article/view/5000084360 (E.T: 16.10.2017), s.151.

yatırımları özendirmek, siyasi çıkarlar amacıyla kamuyu şişirmenin önüne geçmek şeklindedir.[67]

"Özelleştirme uygulamasının amaçlarının yanında bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Öncelikle özelleştirme ile devlet işletmelerinin ürettiği mal, üretim kapasitesi, satış hacmi gibi büyüklükler göz önüne alınmayabilirken, bunların yerine, bu işletmelerin menkul ve gayrimenkulleri dikkate alınarak talepte bulunanlar ile karşılaşılabilinir. Böylece işletmeyi alan özel sektör işletmesi işletmeyi bir süre sonra kapatarak gayrimenkullerini yüksek fiyattan satabilir ya da kiracıya verebilir. Diğer bir dezavantaj ise devletin özelleştirdiği mal ve hizmet üretimlerini devralan özel sektör ekonomik açıdan karlı olmayan alanlara yatırım yapmayabilir. Örneğin, nüfusun az olduğu bölgelere posta, telefon, ulaşım vb. hizmetlerin götürülmemesi gibi uygulamalar söz konusu olabilir."[68]

KİT'lerin özelleştirilmesinde izlenecek yöntem, en genel anlamda iki ana gruba ayrılabilir. Bunlardan birincisi, *"mülkiyetin devredilmesi"*dir; ikincisi de *"mülkiyetin devredilmesine yol açmayan özelleştirme biçimleri"*dir. Bu yöntemlerden hangisinin benimseneceği, satılacak kamu kuruluşunun ve alıcıların durumlarına, niteliklerine göre belirlenir.[69]

Bu yöntemlerse; "satış, kiralama, işletme hakkının verilmesi, mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi ve gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun hukuki tasarruflar" olarak belirtilmiştir. Ancak doktrinde özelleştirmenin geniş anlamda tanımı oldukça kapsamlı olduğundan, özelleştirme yöntemlerinin sınıflandırılmasında tam bir görüş birliğine varılamamıştır. Özelleştirme yöntemleri sınıflandırılmasının, bazı yazarlarca ÖİB tarafından yapılandan farklı bir şekilde, "mülkiyet devrini öngören ve öngörmeyen özelleştirme yöntemleri" olarak da sınıflandırılabildiği görülmektedir. Bu tür bir sınıflandırmada ise, "mülkiyet devrini öngören yöntem" olarak "satış" uygulamasını, "mülkiyet devrini öngörmeyen özelleştirme yöntemleri*"* olarak da

---

[67] Oğuz Bal, "Özelleştirmenin Teorik Temelleri ve Türkiye'deki Sonuçları", SESSION 3B: Makroekonomi, 2013, https://www.avekon.org/papers/614.pdf (E.T:16.10.2017), s.358.
[68] Özhan Çetinkaya, "**Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme**", Ekin Kitabevi, Ankara, 2001.
[69] Yakup Kepenek, **"100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmesiyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri"**, 1.Basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990, s.152.

"yönetim devri", "finansal kiralama", "ihale", "imtiyaz", "ortak teşebbüs yöntemi", "kurumsal serbestleştirme" uygulamaları sayılabilir. Uygulamada yöntemlerden zaman zaman tek bir tanesinin, zaman zaman da iki üç tanesinin beraber uygulandığı görülmektedir.[70]

1.2.4. Maliye Politikasının Amaç ve Araçları Arasındaki Uyum Sorunu

Maliye politikası hükümetin belli amaçlara ulaşmak için mali araçları kullanmasıdır. Ancak vergi ve kamu harcamaları gibi mali araçları kullanmak suretiyle amaçların eşanlı gerçekleştirilmesi zordur. Mali araçları kullanmak suretiyle gerçekleştirilmek istenen bir amaç, başka bir amaçla uyum içerisinde olmayabilir.

İktisadi kalkınma büyük ölçüde yatırımların arttırılmasına bağlıdır. Yatırımlardaki bir artış sermaye birikimini gerektirir. Özellikle düşük gelirli vatandaşların belirli hayat standardını yakalayabilmeleri için tüketimlerinin artması kaçınılmazdır. Oysa tüketimin artması tasarrufların veya sermaye birikiminin azalması anlamına gelmektedir. Sonuçta tasarruf yetersizliğinden yatırımlar arttırılamaz ve iktisadi kalkınma gerçekleştirilemez. Yani hayat standardının yükseltilmesi tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azaltılması pahasına gerçekleşmektedir.[71] Bu da belirli bir refah düzeyine ulaşma ile iktisadi büyüme arasında çatışmaya yol açmaktadır.

Maliye politikası amaçlarından biri olan fiyat istikrarı diğer birçok amaçla çatışmaktadır. Fiyat istikrarı ile tam istihdamı sağlama arasındaki çatışma, işsizliği azaltmak için uygulanan genişletici maliye politikası ekonomi tam istihdama ulaştıktan sonra enflasyona neden olmaktadır. Ya da fiyat istikrarı sağlama ile iktisadi büyüme ve kalkınma amacı arasındaki çatışma ise, enflasyonu düşürmek için uygulanan daraltıcı maliye politikası, örneğin kurumlar vergisinin arttırılması iktisadi büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkileyebilecektir. Başka bir çatışma ise fiyat istikrarını sağlama ile gelir dağılımını iyileştirme amacı arasındaki çatışmadır. Yani enflasyonu düşürmek için arttırılan dolaylı vergiler gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da kötüleştirecektir.

---

[70] Işıl Fulya Orkunoğlu, "Özelleştirme ve Alternatifleri", Akademik Bakış Dergisi, Sayı:22, 2010, http://akademikbakis.org/eskisite/22/03.pdf (E.T:16.10.2017), s.4-5.
[71] Ulusoy, s.25.

Maliye politikasının amaçları ile araçları arasında da çatışma söz konusu olabilir. Örneğin, vergi politikasının temel amacı vergi yükünü adil dağıtmaktır. Bunun için kişiler gelirlerine göre vergilendirilmesi gerekmektedir. Yani buna en uygun vergi artan oranlı gelir vergisidir. Oysaki maliye politikası amacı olan enflasyonla mücadele etmek için tüketimi kısıcı gider vergilerine ağırlık vermek gerekir. Gider vergileri ise adaletsizdir. Gelir düzeylerine bakılmadan herkes eşit oranda vergilendirilir. Özetle vergi politikasının vergi yükünü adaletli dağıtma amacıyla maliye politikasının enflasyonu önleme amacı çatışmaktadır.[72]

1.2.5. Maliye Politikasının Etkinliğine İlişkin Yaklaşımlar

Para ve maliye politikaları kullanılarak ekonomiye müdahale edilip edilmemesi iktisat okullarının temel tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmadan hareket edecek olursak, faklı iktisat okullarının devletin ekonomideki rolüne ilişkin görüşleri maliye politikası çerçevesinde incelenecektir.

1.2.5.1. Keynesyen Dönem Öncesi Yaklaşımlar

Merkantilistlere göre dünyanın zenginliğinin kaynağı altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerden oluşmaktadır. Bu yüzden kıymetli madenleri biriktirmeye dayalı politikalar uygulanmalıdır. Bu politikaları uygulayacak güç ise güçlü, korumacı ve müdahaleci devlettir. Merkantilizmin *"ihracatı teşvik edip ithalatı vergiler yoluyla kısarak kıymetli madenleri ülke içerisinde tutmayı hedeflemesi o zamanlarda uygulanan maliye politikası uygulamasını"* yansıtmaktadır.[73] Dolayısıyla merkantilistler, dış ticaret fazlası vermeye dayalı politikaları uygulayacaktır. Yani böyle bir durumda merkantilistler ekonominin her yönünü kapsayan tutarlı bir teori geliştirememiş olmakla beraber, devletin iktisadi hayata müdahalesini zorunlu sayarak aktif bir devlet öngörmüşlerdir.[74]

Fizyokratlar, Merkantilistlerin zenginliğin tek kaynağını para olarak kabul etmelerine karşı çıkmışlardır. Fizyokratlara göre *"tek bir üretken sektör vardır, o da*

[72] Ulusoy, s.27.
[73] Cuma Bozkurt ve Pelin Karatay Göğül, "Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu", Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2010, http://iibfaacd.kilis.edu.tr/article/view/1094000012/0 (12 Ekim 2015), s.30.
[74] Savaş, s.73.

tarımdır. Yalnız tarım üretken olduğuna, artık tarımda yaratıldığına göre, vergiler yalnız tarımdan alınmalıdır. Bu artık, tümüyle toprak sahibine rant olarak gittiği için de, vergi tek olmalı, toprak mülkiyetini elde tutanlardan alınmalıdır."[75] Böylece hem çeşitli vergiler ortadan kaldırılarak, vergi toplama işlemi kolaylaştırılmış olacak ve hem de arazi sahibi çiftçinin (onların deyimiyle kapitalist toprak sahibinin) iktisadi durumu iyileştirilmiş olacaktı.[76] Fizyokratlar ekonominin kendine has bir doğal düzeni olduğunu bu yüzden dışarıdan herhangi bir müdahaleye gerek olmamasını ve devletin sınırlandırılmasını savunmaktadırlar. Çünkü kişiler kendi menfaatlerini yükseltmeye çalışırken, aynı zamanda toplumsal menfaatleri de yükseltmektedirler.

Klasik iktisadi düşünce, daha önce hâkim süren merkantilist düşüncenin aksine küçük devlet felsefesini savunmuştur. Yine Fizyokratların dile getirdiği ' bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' düşüncesi de klasik iktisatçıların temel ilkeleri arasında yer almaktadır.

Klasik yaklaşımın ekonomiye ilişkin temel varsayımları vardır. Bunlar *"tüm piyasalarda tam rekabet koşullarının geçerli olması, her arzın kendi talebini yaratması (Say Kanunu), ücret, faiz ve fiyatların esnek olması, miktar kuramının geçerli olması gibi"* temel varsayımlardır. Bu varsayımlar altında, iktisadi ve sosyal sorunlar geçicidir, piyasa güçleri bu sorunu kendiliğinden çözmektedir. Bu nedenle devletin ekonomiye ve sosyal hayata müdahalesi gereksizdir ve bu yarardan ziyade ekonominin kendi kendine işleyişini bozacaktır. Klasik ekonomistlere göre, *"ekonomide geçici bir dengesizlik hali ortaya çıktığında, kamu harcaması ve vergiler gibi maliye politikası araçları değil para politikası araçları kullanılmalıdır."* Eğer kamu harcaması, para arzı arttırılmadan vergilerle veya halktan borçlanma yolu ile finanse edilirse, ekonomi açısından düşünüldüğünde harcanan miktar değişmemekte sadece harcayan taraf devlet olmaktadır. Kamu harcamalarındaki artışın, ekonomide talep artışına neden olması için para arzını arttırarak finanse edilmesi gerekmektedir. Bu ise tamamen para politikası olayıdır.[77]

---

[75] Gülten Kazgan, **"İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi"**, 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010, s.66.
[76] Vural Savaş, **İktisadın Tarihi**, 4.Basım, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000, s.232.
[77] Ataç, s.6-7.

Klasik maliye anlayışına egemen olan diğer ilke de gelirlerin giderlere uydurulmasıdır. Klasik iktisatçılar *"maliye politikası aracı olarak küçük ama denk bütçeden yanadırlar. Buna göre, bütçe açığı kadar bütçe fazlası da olumsuz karşılanır. Çünkü bütçe fazlası özel tasarrufların azalmasına"* yol açmaktadır. Bu ise, toplam yatırım hacmini azaltarak ekonominin uzun dönemli gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak, klasik liberal görüş içinde devlete verilen fonksiyonlar, piyasa ekonomisini bozmayacak şekilde sınırlı olmalıdır. Bu görüş ışığından hareketle kamu harcamaları oldukça sınırlı kalmaktadır.[78]

Klasik iktisatçıların bir diğer varsayımı da ısrarla savunduğu tarafsız maliye anlayışıdır. Tarafsız maliye, *"kamu gelir ve harcamalarının ekonomide bir değişiklik yaratmaması, yani kişi ve firmalar tarafından alınan ekonomik kararları etkilememesi"* olarak ifade edilmektedir. Klasiklere göre vergiler ise düşük oranlı ve objektif esaslara göre alınmalıdır. Klasikler devlete karşı güvensizdirler.[79]

Klasik iktisatçılara göre, kamu harcamaları genellikle üretken olmayan verimsiz alanlara yönlendirilmektedir. Kamu harcamaları arttıkça devletin ekonomi içindeki ağırlığı da artacaktır. Bu durum ise savurganlığa yol açacaktır. Bu yüzden kamu harcamaları devletin olağan geliri olan vergilerle finanse edilmelidir. Klasik iktisatçılar, borçlanmayı yalnızca olağanüstü durumlarda kabul etmişlerdir.[80]

Klasik iktisat sonrası ortaya çıkan iktisadi gelişmeleri güçlü bir analitik çerçeveye oturtan *Neo-klasik iktisat,* klasik iktisadın açıklayamadığı bazı olayları bekleyişler ile açıklamaya çalışır. Buna göre karar alıcılar bazı beklentilerle hareket ederler. Para arzı artınca ilk anda gelirleri artan kişilerin talebi artar. Kısa dönemde kişilerin bu yanılgıya kapılmaları mümkün olmakla birlikte uzun dönemde bu durum ortadan kalkar. Para arzı, mal ve hizmet miktarını aşıyorsa bu fiyatlara yansıyacaktır. Fiyat artışı ile beraber yüksek ücret talepleri de gündeme gelirse iktisat politikası etkisiz olur. Dolayısıyla kısa dönemde para arzı artışının bir etkisi olsa bile uzun dönemde bu

[78] Ulusoy, s.38.
[79] Ataç, s.6.
[80] Yüksel Bilgili, **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)"**, 10. Basım, İstanbul: İkinci Sayfa, 2013, s.71.

etki ortadan kalkar. Neo-klasikler bundan yola çıkarak devletin ekonomiye müdahalesini kabul etmezler.[81]

Neo-klasiklere göre, devlet sadece kamusal hizmetleri sunmalıdır. Devlet, kamu malları, dışsallıklar ve doğal tekeller gibi piyasanın işlemediği alanlarda devreye girmek zorundadır. Bu da devletin sadece koruyucu rol aldığını göstermektedir ve bu hizmetleri sunarken vergi ile finansman sağlamaktadır. Bu yüzden devlet az harcama yapmalı, az vergi almalı ve iktisadi etkinliği bozmamalıdır. Bütün bunlar sonucu ortaya çıkan öneri, bütçenin denk olması gerektiğidir.[82]

1.2.5.2. Keynesyen Yaklaşım

1929 Büyük Buhranla birlikte bütün sanayi ülkelerindeki işsizliğin hızla artması ve bu halin birkaç yıl sürmesi Klasik kuramın doğru olmadığını düşündürmüştür. Böylece Klasik görüşün öne sürdüğü gibi ekonominin her zaman tam istihdam dengesinde olmayacağı açık biçimde ortaya konulmuştur. Keynesyen yaklaşım özellikle 1930'dan sonra önem kazanmaya başlamıştır. Keynes, 1929 buhranı üzerindeki gözlemleri sonucunda devletin iktisadi hayata müdahalesinin gerekli olduğu konusundaki yeni iktisadi görüşlerini bilimsel olarak düzenlemiş ve maliye politikası ile ilgili ilk bilimsel temeller ortaya konulmuştur. Keynes, 1936 yılında yayınladığı *"İstihdam Para ve Faizin Genel Teorisi"* adlı eserinde makro analizi yeniden gündeme getirmiştir.

Keynes esasen iki noktayı açıklar: *"a)Ekonominin, kendiliğinden, tam istihdamda dengeye gelmesi genel değil, özel bir haldir; eksik istihdam düzeyleri, denge noktaları olabilir; gelişmiş ülkelerde böyle olması, daha olasıdır. b) Ekonominin tam istihdamda dengeye gelmesi, para politikası belirli koşullarda yetersiz kalabileceği için, maliye politikasını gerektirir."*[83]

Keynesyen yaklaşımda *"talep"* önemlidir. Çünkü Keynesyenler *"istihdam seviyesinin efektif talebe, efektif talebin de tüketim ve yatırım harcamalarına bağlı olduğunu ve bunun iktisatçılar tarafından kabul edildiğini belirterek, eksik istihdamda*

[81] Pınar, s.7-8.
[82] Türk, s.2-3. Aktaran: Pınar, s.14-15
[83] Kazgan, s.231-232.

denge oluşmasının nedeninin efektif talep yetersizliği olduğunu" ifade etmektedir. Böylece, *"klasiklerin piyasa ve fiyat mekanizmasına bağladıkları denge koşulunu Keynes milli gelirdeki değişmelere"* dayandırmaktadır. Keynes'e göre, *"milli gelir düzeyi efektif talep tarafından, efektif talep ise tüketim eğilimi ve müteşebbislerin beklentilerine bağlı yatırım talebi tarafından belirlenmektedir. Efektif talebi etkileyecek, istihdam düzeyini yükseltecek en etkin araç ise, kamu harcamalarıdır."* Bu yüzden Keynes, *"ekonominin kendiliğinden tam istihdama ulaşmasının mümkün olmayacağını ve tam istihdama ulaşmak için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini"* ifade etmektedir.[84]

Keynes'e göre, *"piyasalar tam istihdam sağlayacak efektif talep düzeyini oluşturamayacağından, devletin, bir yandan özel harcamaları yükseltmeye yönelik vergi avantajları sağlama, diğer yandan da talebi yükseltmeye yönelik doğrudan harcama önlemleri alarak piyasalara müdahale etmesi zorunludur. Keynesyen görüşün odağında bütçe açığının yer aldığı ortadadır."*[85]

Keynesyen iktisat, bütçe açıklarına ve borçlanma politikasına karşı değildir. Keynesyen iktisada göre, bütçe politikası bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilir. Ekonominin durgunluk içinde olduğu dönemlerde bütçe açığı vermek suretiyle iktisadi canlanma tesis edilebilir. Diğer taraftan, enflasyonist bir baskının olduğu dönemde ise bütçe fazlası vermek suretiyle, enflasyonist baskı kontrol altına alınabilir. Borçlanma politikası ise 1929 krizinden çıkmak için devletin özel kesimin elinde bulunup harcanmayan fonları borçlanmasını ve harcamasını; bu şekilde iktisadi canlanmanın sağlanabileceğini ileri sürmüştür.

1.2.5.3. Keynesyen Dönem Sonrası Yaklaşımlar

Monetarist dönem 1960'lı ve 1970'li yıllar süresince en başta ABD'de Milton Friedman olmak üzere Karl Brunner, Allan Meltzer ve Allan Walters gibi iktisatçılar keynesyen yaklaşımı eleştirmişler ve onun yerine serbest piyasa ekonomisinin işleyişine dayalı para politikasına önem vermişlerdir. Monetarist yaklaşımın ortaya atılmasının arkasında yatan etken Keynesyen iktisadın 1970 Petrol krizinden sonra oluşan

[84] Ulusoy, s.41.
[85] Ataç (Ed.), s.90.

stagflasyon olgusuna yani enflasyon ve işsizliğe çözüm getirememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Friedman'ın çalışmalarında üretim ve fiyatların oluşmasında temel faktörün mali enstrümanlar olmadığını, enflasyon, bütçe açıkları, işsizlik gibi iktisadi faktörlerin temelinde *"uygulanan yanlış para politikalarının"* olduğunu savunmaktadır. Friedman ekonomi üzerinde en etkili olan iktisat politikası aracının para politikası olduğunu belirtmiştir.[86]Ayrıca monetaristlere göre ekonomide istikrarsızlıkların nedeni de para arzındaki düzensiz dalgalanmalardır. Genişletici bir para politikası uygulandığında attırılan para arzı kısa dönemde üretimi arttırırken uzun dönemde ise enflasyona neden olmaktadır. Dolayısıyla monetarizm bu görüşlerini paranın dolaşım hızı ve Fisher'in miktar teorisi (M.V=P.Y) dayandırmaktadır. Ekonomide paranın dolaşım hızı ve milli gelir düzeyi kısa dönemde değişmeyeceği için sabit kabul edilmektedir. Dolayısıyla ekonomideki para miktarındaki değişme sadece fiyatları etkilemektedir.

Monetaristler, eğer ekonomide yanlış para enstrümanları uygulamalarından vazgeçilmesi halinde, ekonominin düzeleceğini savunmaktadırlar. Friedman ve yandaşlarına göre *"milli gelirin temel belirleyeni olan tüketim, keynesyen iktisatçıların ileri sürdüğü gibi kullanılabilir gelirin değil, sürekli gelirin fonksiyonudur."* Cari dönem harcanabilir (kullanılabilir) gelirinin sürekli gelir üzerindeki etkisi önemsiz düzeydedir.[87] Bu durum maliye politikasının etkinliği açısından önemlidir ve vergi indirimlerine dayalı maliye politikası etkisizdir. Çünkü vergilerin azaltılması cari harcanabilir geliri arttırmakta ve tüketim sürekli gelirin fonksiyonu olduğu için cari harcamalardaki artış tüketimi etkilememektedir. Dolayısıyla maliye politikası etkili olmayacaktır.[88]

Aynı şekilde genişletici bir kamu harcama politikası da etkin değildir. Kamu harcamalarındaki artış, birey ve şirketlerden borçlanma yolu ile karşılandığında, *"ödünç verilebilir fonlara"* talep artacak bu da *"faiz oranlarında bir artışa"* neden olacaktır. Bu durumda faizlerdeki yükselme yatırımları riskli hale getirerek özel yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Yani *"kamu harcama politikası özel*

[86] Ulusoy, s.56.
[87] Ataç, s.14.
[88] Bilgili, s.210.

kesim yatırımları üzerinde bir dışlama etkisine yol açacağı için maliye politikası etkin olmamaktadır." Eğer artan kamu harcamaları vergilerle finanse edilmeye çalışılırsa, ek vergilerin milli hasıla üzerindeki etkisi çok az düzeyde olacaktır.[89]

Friedman'a göre, vergi yapısı maliye politikasının gücünü belirler. *"En iyi vergi sistemi kaynaktan kesilen artan oranlı gelir vergisidir."* Böyle bir sistem verginin tespitiyle toplanması arasındaki zaman farkını kısaltarak, toplam vergiler içinde dolaylı vergilerin payını azaltır. Yine Friedman'a göre ekonomi istikrarlıdır. Friedman'a göre devletin sosyal ve diğer amaçlarla ekonomiye yapmış olduğu müdahaleler ters ve yanlış sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle, devlet küçültülmeli ve denk bütçe uygulamasına gidilmelidir. İktisadi istikrarın sağlanması devletin müdahalesi ile gerçekleştirilemez. İktisadi istikrar için bir para politikası uygulanmalıdır.[90]

Yeni klasik yaklaşım ise, 1970'li yıllarda Keynesyen iktisada karşı ortaya çıkan iktisadi yaklaşımlardan biridir. Yeni klasik yaklaşıma 'Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı' da denilmektedir. Bu yaklaşımın belli amaçları vardır. En temel amacı da iktisadi hayatta, üretim ve istihdam düzeyinde meydana gelen dalgalanmalarının nedenlerini bir takım varsayımlara dayanarak açıklamaktır.

En temel varsayımları ekonomideki bütün piyasaların tam rekabet piyasaları oldukları ve herhangi bir dışsal şokun ardından hızlı bir şekilde kendiliğinden dengeye gelecekleridir. Bu varsayıma piyasaların temizlenmesi varsayımı adı verilmektedir. Piyasaların bu şekilde sürekli olarak temizlenmeleri ancak ekonomideki bütün fiyatların (mal fiyatları, ücretler ve faiz oranları) tam esnek olmaları ile mümkündür.[91]

Bir diğer varsayımda rasyonel beklentiler varsayımıdır. Rasyonel beklentiler varsayımı, geçmiş dönem verilerinin yanı sıra cari dönem verilerinin de kullanılarak beklenti oluşturulmasıdır. Yeni Klasiklere göre, iktisadi karar birimleri rasyonel beklentilere sahiptir. Rasyonel beklentiler varsayımı altında iktisadi karar birimleri sürekli olarak aldatılamazlar. Yani, sistematik hata yapmazlar. Rasyonel beklentiler varsayımı, iktisadi karar birimlerinin kesinlikle hata yapmayacağını değil, gerekli

[89] Ataç, s.16.
[90] Rona Turanlı, **"İktisadi Düşünce Tarihi"**, 5.Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2011, s.206.
[91] Yıldırım, s.330.

bilgilere sahip olmaları durumunda benzer hataları uzun süre tekrarlamayacaklarını ifade etmektedir.[92]

Bu iki varsayım altında, devletin üretim ve istihdamı arttırmak için para ve maliye politikasına başvurması gereksizdir. Çünkü rasyonel bireyler bu politikayı etkisiz bırakacaklardır. Ancak devletin uygulayacağı politika, iktisadi birimler tarafından önceden tahmin edilemeyen veya beklenmedik bir politika ise kısa dönemde üretim ve istihdamı arttıracaktır. Uzun dönemde ise işçi ve firmalar beklentilerini değiştireceklerinden, artan sadece fiyatlar olacaktır. Uygulanan bir maliye politikası uzun dönemde üretim ve istihdamı arttırıcı bir etki meydana getirmeyecektir. Şöyle ki, dengede olan bir ekonomide kamu harcamalarında meydana gelen bir artışın borçlanma ile finanse edilmesi durumunda özel tüketim ve yatırımlarda bir azalma meydana gelecektir. Diğer taraftan, kamu harcamalarının vergi artışı ile finanse edilmesi durumunda ise toplam üretimde bir azalma meydana gelmektedir. Çünkü vergi artışı ile birlikte işçiler emek arzını, işverenler de emek talebini azaltmaktadır.[93]

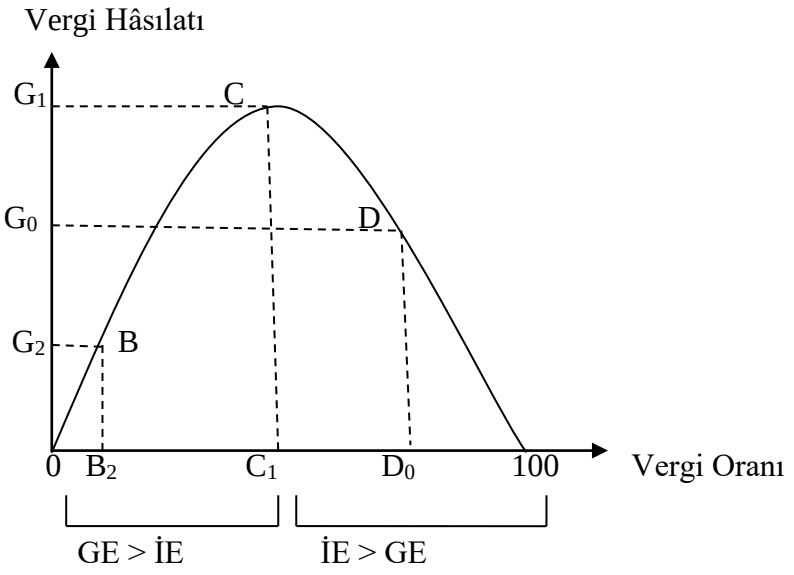
Rasyonel beklentiler teorisi taraftarlarına göre; devlet, kısa dönemde dahi, vergiler, kamu harcamaları ve para arzı gibi araçları kullanarak, üretim, istihdam, fiyat istikrarı vb. ekonomik değişkenler üzerinde etkili olamaz. Bu bakımdan *"aktif iktisat politikaları"* yerine *"istikrarlı politikalar"* kullanmalıdır. Bu teoriye göre, devlet sadece oyunun kurallarını belirlemeli; fertler de, hangi imkânların kendilerine açık olduğunu bilip kararlarının muhtemel sonuçlarını önceden kestirebilmelidir. Örneğin; vergi politikası ve kamu harcamaları politikası ile ilgili kararlar önceden belirlenmeli ve sık sık değiştirilmemelidir. Politika değişiklikleri zorunlu olduğu zaman ise, bu değişiklikler yavaş yavaş yürürlüğe konulmalıdır.[94] Sonuç olarak, yeni klasik yaklaşımda maliye politikalarına başvurulması politikayı etkisiz bırakmaktadır.

Devlet sektörünün daraltılması gerektiğini savunan görüşler 1980'lerde *"arz-yönlü iktisat"* anlayışının kuvvetlenmesiyle daha da çok savunulmuştur. Temel faktörleri klasik düşünceye dayanır. Arz-yönlü iktisat anlayışına göre, *"vergilerin*

---

[92] Beyhan Ataç, "İstikrarın Sağlanmasında Çağdaş Makroiktisadi Tartışmalar", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:6, Sayı:2, 1988, s.343.
[93] Ataç, s.19-20.
[94] Turanlı, s.209.

düşürülmesi kişilerin çalışma motivasyonunu arttırır. Laffer eğrisi ile açıklanan bu düşünceye göre verginin optimal bir oranı vardır. Oran bunun üzerine çıktığında, kişilerin çalışma güdüsü azaldığı için vergi gelirleri artmak yerine azalacaktır. Kişilerin emek arzını azaltmaları ise üretimdeki daralmayı beraberinde getirir."[95] Bu vergi oranları ile vergi hâsılatı arasındaki ilişkiye Laffer Eğrisi denilmektedir. Laffer eğrisi fertlerin vergi sonrası ücretleri artarsa daha çok çalışacakları veya vergi sonrası karları artarsa daha çok yatırım yapacakları faraziyesine dayanır. Bu faraziye geçerliyse vergi oranları azaltılınca vergi hâsılatının artması doğaldır. Laffer'e göre iki durum vardır. Bunlar; *"sıfır vergi oranı ile %100 vergi oranlarıdır. Sıfır vergi oranında fertler hiç vergi ödemezler. Vergi oranı %100 olduğunda ise fertlerin üretim yapıp gelir elde etme arzuları tükenmiş olacağından yine hiç vergi ödeyemeyeceklerdir. Bu iki durum arasında, önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı, vergi hâsılatını en yüksek düzeye çıkaracaktır"*[96] Laffer'e göre, o dönemde yaşanan enflasyonun nedeni kamu harcamalarındaki artış, durgunluğun nedeni ise üretim ve yatırımları olumsuz etkileyen vergiden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Laffer'e göre, enflasyonun önlenmesi için kamu harcamaları ve vergiler azaltılmalıdır. Laffer Eğrisini aşağıdaki grafik yardımıyla açıklayacak olursak;

Grafik 1: Laffer Eğrisi

[95] Pınar, s.7.
[96] Savaş, *İktisadın Tarihi*, s.960.

Şekilde görüldüğü gibi belli noktaya kadar (C noktası) vergi oranları arttırıldıkça vergi gelirleri artacak ve bundan sonra vergi oranlarındaki artış olursa vergi hâsılatı azalacaktır. Aynı zamanda bu C noktası bize maksimum vergi gelirlerini gösteren optimum noktayı göstermektedir.

Ekonomide eğer vergi oranı D noktasında iken vergi oranlarını azaltarak vergi gelirlerini arttırmak söz konusu olabilir. Eğer vergi oranları C optimal noktanın altında ise yani B noktasında bu sefer vergi oranları azaltıldığında vergi gelirleri de düşecektir.

Diğer bilinmesi gereken nokta ise, bireylerin çalışma ve boş zaman arasında bir tercih yapmasıdır. Optimal nokta olan C noktasından sonra vergi oranları arttırıldığı zaman bireylerin net ücretleri azalacağı için boş zamanı çalışmaya tercih edeceklerdir. Ya da vergi oranlarındaki azalma sonucu çalışmayı boş zamana tercih edeceklerdir. Bu durum bize *ikame etkisini* göstermektedir.

Diğer karşıt etki ise *gelir etkisidir*. Gelir etkisi, vergiden dolayı geliri azalan kişilerin bu kaybı telafi etmek için daha çok çalışmaya ve üretmeye yönelmeleridir. [97]

Arz yanlı iktisatçılar, "*devletin ekonomik istikrarın sağlanması için sosyal harcamaları azaltması, tasarruf ve yatırımları özendirecek bir vergi yapısını düzenlemesi, para arzını sabit bir hızda arttırması ve piyasanın işleyişini bozacak kural ve düzenlemeleri kaldırmasını*" savunmaktadırlar. Bu durumda kamunun ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması, işgücü piyasalarının daha etkin çalışması ve serbest piyasa mekanizmasını işleyişi üzerindeki engellerin kaldırılması amacıyla KİT'lerin özelleştirilmesini de önermişlerdir.[98] Arz yanlı iktisadın diğer politika önerileri ise;

- Toplam talebin etkilenmesi yönünden maliye politikasına ağırlık verilmesinin bir anlamı yoktur. Yani devlet harcamaları, toplam vergi geliri ve bütçe açığı; istihdam, üretim ve gelir ile ilgili amaçlara ulaşmak yönünden güvenilir politika değişkenleri düşünülmemelidir.
- Bütçe açığı ile para arzındaki artış arasındaki geleneksel kurumsal ilişkinin ortadan kaldırılmasıdır.

[97] Pınar, s.41.
[98] Ulusoy, s.66.

- Diğer politik sonucu ise gelir dağılımı ile ilgilidir. Buna göre vergi indirimleri yoluyla tasarruf ve kapital birikiminin arttırılması, prodüktivite[99] ve reel ücret artışının aleyhine sonuçlar yaratmaz. Aksine, tasarruf ve kapital birikiminin artması kapital-emek oranını yükselterek, emeğin, prodüktivitenin ve dolayısıyla reel ücretinin artmasına yol açar. [100]

Yeni Keynesyen iktisatçılar, Keynesyen yaklaşımın temel yaklaşımlarından hareket etmekte ve ekonominin sürekli bir denge içinde olacağı, diğer bir ifade ile bütün piyasaların hızlı bir şekilde temizleneceği varsayımını kabul etmemektedirler.[101] Bununla birlikte *"ekonomide eksik rekabet şartları geçerli olduğundan, bu piyasalarda ücretlerin ve fiyatların yapışkan olması nedeniyle, ekonomi kendiliğinden dengeye gelmeyeceğine göre, kamu harcamaları yoluyla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği"* savunulmaktadır.[102]

1970'lı yıllarda yaşanan iktisadi krizin ardından filizlenen *Post Keynesyen yaklaşım*, Keynesyen düşüncenin farklı yönlerini incelemekte ve bir yorum getirmektedir. Bu yaklaşım temelde, piyasanın işleyişindeki bozukluklar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunların çözümüne devlet tarafından farklı önlemler alınması gerektiğini savunmaktadır.

Post Keynesyen yaklaşım, piyasada tam rekabetin kendiliğinden gerçekleşmesinin istisnai bir durum olduğunu savunur. Yoksulluk ve krizler sonrası gelinen noktada devletin ne kadar müdahale edeceğinden ziyade nasıl müdahale etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kamu sektöründe yapılacak reformlarla etkinliğin arttırılacağı ve israfların önlenmesi düşünülmektedir. Sonuç olarak devletin ekonomiye müdahalesi konusunda genel geçer bir yaklaşım yoktur. Saf kamu malları, dışsallıklar,

---

[99] Ürün verme yeteneği, verilen emeğe ve yapılan masrafa oranla üretilen miktar, üretkenlik, verimlilik.
[100] Savaş, İktisadın Tarihi, s.964.
[101] Yıldırım, s.344.
[102] Abdullah Takım, "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları", **Maliye Dergisi,** Sayı. 160 (Ocak- Haziran 2011), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/160/008.pdf (E.T:12.03.2018) s.159.

kamu düzeni, iktisadi istikrar, kalkınma, tam istihdamın sağlanması ve gelir dağılımı konusunda devlet müdahalesi üzerinde bir uzlaşma yoktur.[103]

Kamu tercihi teorisi, "devletin ekonomiye müdahale etmesini öneren refah iktisadının savunduğu, "piyasanın başarısızlığı", ilkesine karşılık, "kamu ekonomisinin başarısızlığı" ilkesinden hareket etmektedir."[104] *"Piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmak için devlet müdahalelerinin arttırılması, kamu ekonomisinin başarısızlığını gündeme getirmektedir. Kamu tercihi görüşünü savunanlar, hem bireylerin, hem de devletin hak, yetki, güç ve sorumluluklarını mümkün olduğu ölçüde keskin çizgilerle belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve bu çerçevede Anayasal İktisat teorisini geliştirmişlerdir."*[105]

1.2.6. Maliye Politikası Uygulamaları

Maliye politikası ekonominin durumuna göre sıkı veya gevşek olarak uygulanabilir. *Daraltıcı maliye politikası* ile asıl kastedilen uygulama, harcamaların kısıtlı tutulduğu ve vergilerin de yüksek alınmaya devam ettiği uygulamadır. Bu uygulamada bütçede faiz dışı fazla verilmesi hedeflenir.[106] Genellikle ekonomide enflasyonist eğilimlerin yükseldiği, bütçe açıklarının artmaya yöneldiği ortamlarda başvurulan bir uygulama biçimidir.

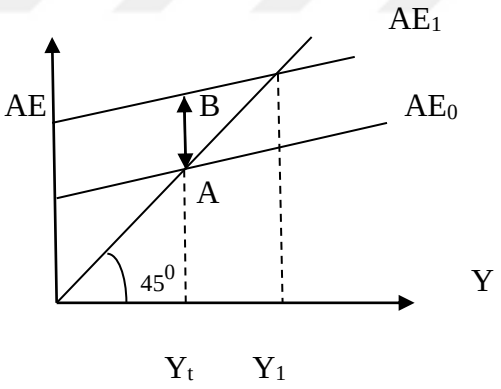
Eğer ekonomide resesyon, depresyon veya deflasyon koşulları varsa ya da ekonomi stagflasyon içine girmişse o zaman bu uygulamaların tersi yapılır. Kamu harcamaları arttırılır, vergi gelirleri düşürülür, bütçe de faiz dışı açık verilmesi hedeflenir. Bu yolla ekonomide likidite artışı ve dolayısıyla talep canlılığı yaratılmaya çalışılır. Bu uygulamaya *genişletici maliye politikası* adı verilmektedir. Şimdi bu uygulamaları tek tek inceleyelim.

---

[103] Pınar, s.8-9.
[104] Coşkun C. Aktan, "Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi", **Anayasal İktisat,** Ed. C. C. Aktan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.113. Aktaran: Yüksel Bilgili, **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)"**, 10. Basım, İstanbul: 2. Sayfa, 2013, s. 314.
[105] Coşkun C. Aktan, **"Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat",** Ankara: Takav Matbaası, 1994, s.131- 132. Aktaran: Yüksel Bilgili, **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)"**, 10. Basım, İstanbul: 2. Sayfa, 2013, s. 314.
[106] Eğilmez ve Kumcu, s.136.

1.2.6.1. Enflasyonla Mücadelede Maliye Politikası

Enflasyon, Latincede şişme anlamına gelir. Ekonomideki tanımı ise enflasyon, *"fiyatlar genel seviyesinde hissedilir ölçüdeki sürekli artışı"* ifade eder. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, *"gelişmiş ülkeler dâhil birçok ülkede az veya çok enflasyon sorunu ile karşılaşılmıştır. Bu nedenle gerek bilim adamları, gerekse ülke yönetimini elinde bulunduran siyasi kadrolar bu soruna çözüm aramışlardır."*[107] Enflasyonun nedenleri ise, talep enflasyonu, maliyet enflasyonu, para tabanına bağlı enflasyon, yapısal enflasyon ve dışarıdan ithal edilen enflasyondur. Talep enflasyonu, toplam talebin toplam arzdan fazla olması sonucunda fiyatlardaki artıştır. Maliyet enflasyonu ise girdilerdeki fiyatların artması sonucu maliyetlerin artmasıdır. Aynı şekilde dışarıdan ithal ettiğimiz girdilerinde artması, ücret artışları, girişimcilerin kâr marjlarını arttırmaları, vergilerdeki artış, faiz oranlarının artması, iklim şartları ve doğal afetlerde maliyetleri arttırır. Ekonominin yapısından kaynaklanan enerji, hammadde ve işgücü kıtlıkları sonucu üretim arttırılamaz ve fiyatlar yükselir bu durumda da yapısal enflasyon söz konusu olur.

Grafik 2: Enflasyonist Açık

Yukarıdaki grafik yatay eksende milli gelir, dikey eksende toplam harcamalar(AE) gösterilmektedir. Grafikte de görüleceği gibi ekonomide milli gelir denge seviyesi, (Y_t) tam istihdam milli gelir düzeyinin üstünde oluşmuştur. Ekonominin bu gelir seviyesini uzun süre sürdürmesi beklenemez. Çünkü bilindiği gibi, tam istihdam milli gelir düzeyi, ekonomide mevcut tüm kaynakların üretime alınması

[107] Osman Pehlivan, **"Kamu Maliyesi"**, Trabzon: Murathan Yayınevi, 2012, s.262.

halinde ulaşılabilecek (kısa dönemde) en yüksek üretim (gelir) düzeyini gösterir. Bu nedenle, ekonomi tam istihdam milli gelir düzeyini aşan bir toplam talebi sürdüremez. Bu durum doğduğunda toplam talepte kalacak ve ortaya çıkan talep fazlalığı fiyatların yükselmesine, ekonomide enflasyonist baskıların ortaya çıkmasına neden olacaktır.[108] Yani A-B arası kadar bir enflasyonist açık meydana gelecektir. Yani talep artışı nominal olarak artacaktır. Nominal artış sonucu ekonomi milli gelir düzeyini koruyacak ve sadece fiyatlar genel düzeyi artacaktır. Bu enflasyonist açığın önlenebilmesi için kamu harcamaları azaltılacak ve vergiler arttırılacaktır. Ancak bu yöntem kısa dönemde etkili olacaktır. Uzun dönemde ise arzı arttırıcı politikalar gerçekleştirilerek etkinlik sağlanacaktır.

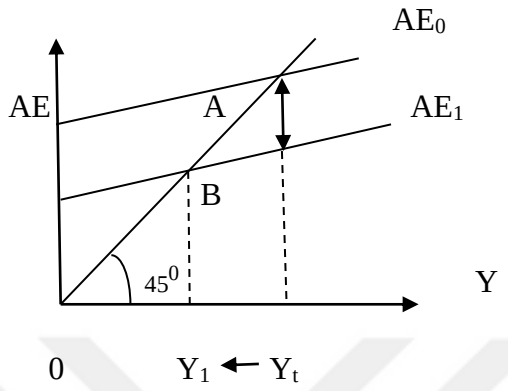
1.2.6.2. Deflasyonla Mücadelede Maliye Politikası

Deflâsyon yani durgunluk fiyatlar genel düzeyindeki sürekli azalışlardır. Enflasyonun tam tersi durumu ifade eder. Yani deflasyon sonucunda ya bir arz fazlası oluşur ya da talep yetersizliği durumudur. 1929 yılında yaşanan büyük buhran buna örnek gösterilebilir.

Talep azalışı mal ve hizmetlerin fiyatını aşağıya doğru çeker. Eğer ekonomi tam istihdamda ise, talep azalışı işsizliği arttırır, firmalar yatırım ve üretimlerini önceki fiyatlara göre ayarlar. Daha yüksek işsizlik düzeyinde, harcamaların azalması deflasyona yol açar. Deflâsyonun başlıca nedenleri ise; tüketicinin tasarruflarının artması, tüketici kredilerinin kısıtlanması, kamunun bütçe fazlasının büyük boyutlara ulaşması, para arzının azalması veya artış hızının çok düşük olması ve ulusal paranın değerinin çok hızlı artmasıdır. Maliyet deflasyonu ise, teknolojideki değişmeler sonucu fiyatların düşmesidir. Bu da üretimi arttırır ve işsizliği azaltır.[109] Bu durumlar sonucunda deflasyonist açık meydana gelmektedir. Deflasyonist açığı aşağıdaki grafik yardımıyla da görmek mümkündür. Grafikte denge tam istihdam seviyesi milli gelir düzeyinin altında olan B noktasındadır. Yani ekonomi, tam istihdam denge noktası (A noktası) ile eksik istihdam denge noktası (B noktası) arası mesafededir ve bu Y_t-Y_1 aralığı bize deflasyonist açığı verir. Ekonominin tam istihdam denge noktasına geri gelebilmesi için

[108] Savaş, s.71.
[109] Ulusoy, s.181.

toplam harcamaların arttırılması ve vergilerin düşürülmesi gerekmektedir. Harcamalar içinde en kolay araç ise kamu harcamalarıdır. Yani açık bütçe politikası izlenmelidir. Bütçe açıkları ise borçlanma yoluyla karşılanır.

Grafik 3: Deflasyonist Açık

Bunların yanında beklentiler ve iktisadi yaşama ilişkin düzenlemeler, yani iş hayatıyla ilgili olumlu beklentiler; yatırım talebini, yatırım teşvikleri ve olumlu şoklar; toplam harcamaları, servet artışı tüketimi, sermayenin marjinal verimliliğindeki artış beklentisi; yatırımı, gelecekte gelir artışı beklentisi; tüketimi olumlu etkileyerek toplam harcamalar (AE) eğrisini yukarı kaydıran nedenlerdir.

1.2.6.3. Stagflasyonla Mücadelede Maliye Politikası

Stagflasyon, İngilizcedeki ‘stagnation’ (durgunluk) ile ‘inflation’ kelimelerin birleştirilmesinden oluşan ve ekonomide, durgunlukla enflasyonun birlikte ortaya çıkması durumunu ifade eden bir kavramdır.[110] Stagflâsyon 1970’li yıllarda gündeme gelmiştir. Bu dönemde petrol şokundan dolayı fiyatlar artmış diğer yandan da işsizlik artmıştır.

Stagflasyon nedenlerinden söz edecek olursak; yapısal işsizlik, ücretlerin aşağıya doğru esnek olmayışı, eksik rekabet, dış iktisadi faktörler (petrol şoku)

[110] Pehlivan, s.272.

sayılabilir. Stagflasyonu önlemek için alınması gereken tedbirler ise; gelirler politikası, idari maliye politikası ve otomatik stabilizatörler ve formül esnekliği[111] dir.

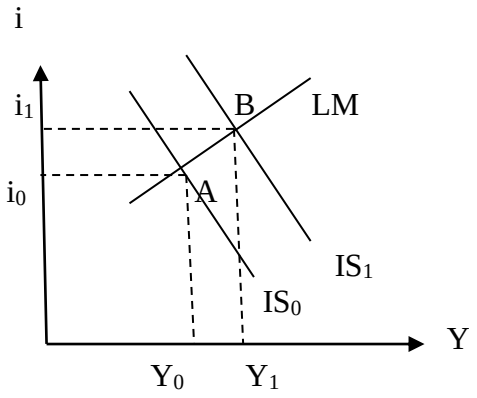
Gelirler politikasıyla üç yöntem kastedilmektedir. Bunlar; artan fiyat ve ücretler için sendikaları ikna etmeye çalışma, çeşitli göstergeler geliştirerek ücret ve fiyat artışlarını bu göstergelerdeki gelişmelere göre ayarlama, ücret ve fiyatları dondurma. Kısa dönemde ücret ve fiyatları dondurma etkilidir ancak uzun dönemde sürdürülemez bir politikadır.[112] Otomatik stabilizatörler ise, artan oranlı tarife, işsizlik yardımları ve tarımsal destekleme yardımlarıdır. Artan oranlı tarifeyi genişleme döneminde harcamaları kısıcı, daralma döneminde harcama arttırıcı özelliğe sahiptir. İşsizlik yardımları daralma döneminde arttırılır, genişleme döneminde azaltılır.

1.2.7. Kur Rejimleri ve Maliye Politikası

1.2.7.1. Dışa Kapalı Ekonomide Maliye Politikası

Dışa kapalı bir ekonomi kamu harcamalarının, yatırım harcamalarının, tüketim harcamalarının yer aldığı ancak ithalat, ihracat ve sermaye hareketlerinin olmadığı bir ekonomidir. Ekonominin dengede olması için mal piyasası ile para piyasanın dengede olması gerekir. Mal piyasası (IS); yatırım (I), tasarruf (S) dengesinde gelir (Y) ile faiz oranı (i) arasındaki ters yönlü ilişki sonucu ortaya çıkar. Para piyasası (LM) ise; para arzı (M_s), para talebi (M_d) dengesinde gelir ile faiz oranı arasındaki doğru yönlü ilişkiyi göstermektedir. IS eğrisini maliye politikası enstrümanları, LM eğrisini ise para politikası enstrümanları etkilemektedir. Kamu harcamaları artması, vergi oranlarının indirilmesi yani genişletici maliye politikası uygulamaları IS eğrisini sağa kaydırır. Kamu harcamaların azaltılması, vergilerin arttırılması ise IS eğrisini sola kaydırmaktadır. Aşağıdaki grafikte IS ile LM eğrisinin kesiştiği A noktasında ekonomi dengededir ve A noktasında gelir Y_0, faiz oranı ise i_0'dır. Ekonomide uygulanan gevşek bir maliye politika sonucunda IS eğrisi sağa kayacak ve yeni durumda B noktasında meydana gelecektir. Gelir düzeyi artarak Y_1 olacak, aynı şekilde faizlerde artarak i_1 olacaktır. Görüldüğü gibi kapalı bir ekonomide maliye politikası etkin olacaktır.

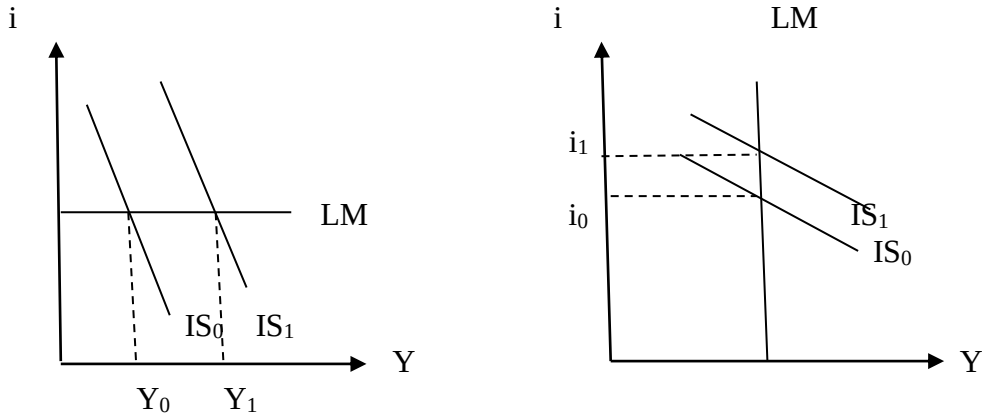
[111] Formül esnekliği: temel makroekonomik göstergelerde değişikler olursa, mali araçların da kendiliğinden yürürlüğe girmesidir.
[112] Ulusoy, s.208.

Grafik 4: Dışa Kapalı Ekonomide Ara Alanda Maliye Politikası Uygulaması

Maliye politikasının etkinliği konusunda farklı görüş açıları vardır. Bunlardan biri Keynes'in savunduğu ekonomide likitide tuzağı söz konusu olması durumudur. Nitekim, ellerinde tahvil bulunduran spekülatörlerin tümü, faiz oranının halen bulunduğu seviyenin, inebileceği en düşük faiz oranında olduğunu ve yakında yükseleceğini düşünüyorlarsa likitide tercihi eğrisi mevcut faiz oranında yatay bir doğru ile gösterilecektir. Çünkü M_s'de meydana gelen bir artış doğrudan doğruya mal depolarda birikecek ve faiz oranını hiç etkilemeyecektir. Likitide tuzağı adı verilen bu durumda LM doğrusu da yatay eksene paralel bir doğru halini alacaktır.[113] Aşağıdaki grafikte de görüldüğü gibi likitide tuzağı LM eğrisinin yatay olduğu bölgede söz konusudur. Likitide tuzağı hanehalkının elinde tuttuğu para miktarını göstermektedir ve likitide tuzağında maliye politikası etkindir. Aşağıda da görüldüğü gibi genişletici bir maliye politikasında sonucu IS_0 eğrisi IS_1 durumuna gelmekte ve gelir düzeyi de Y_0'dan Y_1'e çıkmaktadır. Bir diğer görüş ise monetaristlerdir. Monetaristlere göre, dışlama etkisi söz konusudur. Bu dışlama etkisi LM eğrisinin yatay eksene dik olduğu durumda meydana gelmektedir. Kamu harcamalarındaki artışlar bütçe açığına neden olarak faizleri yükseltir. Özel sektör yatırımları kamu harcamalarındaki artışlar kadar azalır. Yani devlet özel sektörü ikame etmiş olur. Diğer bir deyişle özel sektörün yapacağı yatırım devlet tarafından yapılmış olur. Buna tam dışlama denir. Ve maliye politikası etkisizdir. Grafikte görüldüğü gibi genişletici maliye politikası uygulaması sonucu milli gelirde bir değişiklik olmayacak ve faiz oranı i_0'dan i_1'e çıkacaktır.

[113] Savaş, *İktisadın Tarihi*, s.784.

Grafik 5: Dışa Kapalı Ekonomide Keynesyen Alan ve Klasik Alan Durumunda Maliye Politikası

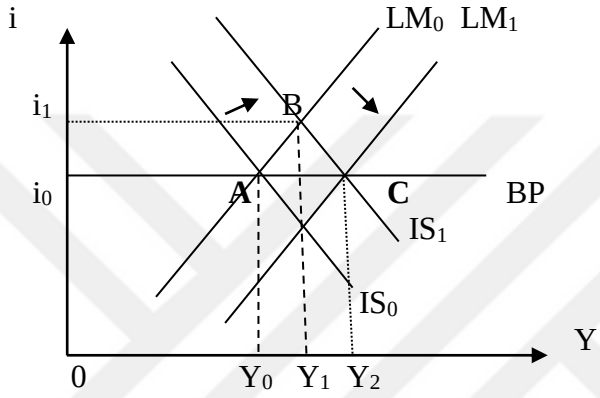
1.2.7.2. Dışa Açık Ekonomide Maliye Politikası

Dışa kapalı bir ekonomide maliye politikası etkindir. Ancak dışa kapalı bir ekonomiye günümüzde pek rastlanmamaktadır. O yüzden dışa açık bir ekonomide maliye politikasının ne durumlarda etkili olup olmadığına bakmak bizim için daha doğru sonuçlar verecektir. Böyle bir durumda sermaye hareketliliği düzeyi üç'e ayrılmaktadır ve ödemeler dengesinin eğimine göre değişmektedir. Bu durumlar tam sermaye hareketsizliği, sınırlı sermaye hareketliliği ve tam sermaye hareketliliğidir. Tam sermaye hareketsizliği, ödemeler dengesinin (BP) faiz oranlarına paralel olduğu durumdur (ödemeler dengesi sıfırdır) ve Kuzey Kore ile Küba uygulamaktadır. Sınırlı sermaye hareketliliği ise ödemeler dengesinin birden küçük olduğu durum (İran uygulamakta) ve birden büyük olduğu durum olarak ikiye ayrılır(Ermenistan uygulamakta). Tam sermaye hareketliliği ise faiz oranlarına diktir yani ödemeler dengesi esnekliği sonsuzdur ve Türkiye, ABD, Almanya ve Japonya gibi ülkeler uygular. Dışa açık bir ekonomide iç denge ve dış dengenin aynı anda dengede olması önemlidir. O yüzden burada Türkiye ele alınacağı için tam sermaye hareketliliği durumunda sabit ve esnek kurda maliye politikası etkinliklerini bu başlık altında incelenecektir.

1.2.7.2.1. Sabit Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası

Sabit döviz kuru sistemi Merkez Bankası'nın belirli bir süre için ulusal paranın değerini yabancı para birimlerine endekslemesidir. Bu nedenle MB döviz kurlarını

korumak için döviz piyasasına müdahalede bulunmaktadır. Bunu da döviz alıp, satmakla sağlayacaktır. Örn; 3 yıl boyunca 1$= 1,5 TL olsun. Kapalı çarşıda yani serbest piyasada ise 1$=2 TL olsun. MB dövize müdahale ederek bunu geri 1,5 TL'ye getirmek zorundadır. Döviz kurunu düşürmek için piyasaya döviz satacak, piyasadan TL alacaktır. Döviz satmasının amacı dövizin bollaşarak kurun düşmesini sağlamaktır. Tam tersi durumda yani 1$=1 TL' ye düşerse bu seferde döviz kurunu tekrar yükseltmek için piyasadan döviz alacak, piyasaya TL verecektir.

Grafik 6: Sabit Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası Uygulaması

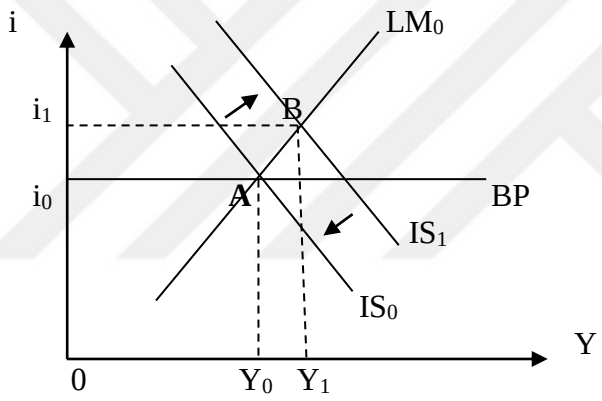
Grafikte de görüldüğü gibi BP eğrisi ödemeler dengesini göstermektedir. Yani yurtiçi faiz ile yurtdışı faiz oranlarının eşitlendiği yerdir. Eğer ekonomide işsizlik problemi varsa genişletici maliye politikaları uygulanacaktır. Yani kamu harcamaları artacak veya vergiler düşürülecektir. Kamu harcamaların artması IS eğrisini sağa kaydıracak ve IS_1 durumuna getirecek ve yeni denge B noktası olacaktır. Bu durumda faiz oranları ile gelir düzeyi artacaktır ancak sadece iç denge (IS=LM) sağlanmış olacaktır. Yurtiçi faiz oranları yurtdışı faiz oranlarından yüksek olacak ve ülkeye sermaye girişi sağlanacaktır. Ödemeler bilançosu fazla verecektir. Ülkeye yabancı paranın girmesi döviz rezervini arttıracağından döviz kuru düşecektir. Döviz kurunu eski seviyede tutmak için MB piyasaya müdahale ederek piyasadan döviz alacak, piyasaya TL verecektir. Bu durumda ise para arzı artacak LM eğrisi sağa kayacak ve yeni denge C noktasında olacaktır. Faiz oranı eski seviyesine inecek, gelir düzeyi artarak Y_2 durumuna gelecektir.[114] Yani sabit kurda işsizlikle mücadele edilirken

[114] Yıldırım, s.252.

genişletici maliye politikası etkin olacaktır. Aynı şekilde eğer ekonomide enflasyon varsa daraltıcı politikalar uygulanacak IS eğrisi sola kayacak ve onu da LM eğrisi takip edecektir. Daraltıcı politikalar uygulandığında da maliye politikası etkin olacaktır.

1.2.7.2.2. Esnek Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası

Esnek döviz kuru sisteminde MB döviz piyasasına müdahalede bulunmaz. Kurların oluşumu serbest piyasaya bırakılmıştır. Kendi içinde temiz dalgalanma sistemi ve kirli yani yönetimli dalgalanma sistemi diye ikiye ayrılır. Temiz dalgalanmada MB' nın kurlara hiç müdahalesi yoktur. Ancak kirli dalgalanmada kurlar belirli bir denge değerini geçerse müdahalede bulunulur. Esnek döviz kurunun sabit döviz kurundan farkı, kur taahhüdünün bulunmamasıdır.

Grafik 7: Esnek Döviz Kuru Sisteminde Maliye Politikası Uygulaması

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi, iç ve dış denge A noktasında sağlanmıştır. Ekonomide işsizlik probleminin olduğunu varsayarsak bu problemi genişletici maliye politikası ile gidermeye çalışalım. Bu durumda kamu harcamaları artacak IS eğrisi sağa kayacak ve yeni denge B noktasında meydana gelecektir. B noktasında iç denge sağlanmış ancak dış denge sağlanmamıştır. Bu noktada gelir artacak, yurtiçi faiz oranları yurtdışı faiz oranından yüksek olacaktır. Ülkeye sermaye girişi olacak döviz kuru düşecektir. Ulusal para değer kazanacak yani yurtiçi fiyatlar yurtdışı fiyatlara göre pahalı olacak ve ihracat azalacak ithalat artacaktır. İhracatın düşmesi sonucu IS sola kayarak eski yerine gelecek denge A noktasında sağlanacaktır. Bu durumda faiz ve milli gelirde de herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Yani genişletici maliye politikası esnek

kurda etkin olmayacaktır. Aynı şekilde daraltıcı maliye politikası da esnek kurda etkili değildir.[115]

1.3. FİNANSAL KRİZ KAVRAMI, TÜRLERİ VE MODELLERİ

1.3.1. Finansal Kriz Kavramı

Etimolojik Kökeni Yunanca krisis kelimesine dayanan kriz kavramı özellikle tıp biliminde çok yaygın olarak kullanılmakta ve aniden ortaya çıkan bir hastalık belirtisi olarak anlaşılmaktadır.[116] İktisat bilimindeki kriz kavramı ise, *"önceden bilinmeyen ve öngörülemeyen bazı gelişmelerin makro düzeyde devlet ve mikro düzeyde firmaları ciddi olarak etkileyebilecek sonuçlar ortaya çıkarması"* şeklinde tanımlanabilir.[117] Türk Dil Kurumu'nun elektronik sözlüğünde ise kriz kelimesi; *"bir şeyin çok kıt bulunması durumu, çöküntü"* şeklinde tanımlanmaktadır.[118]

Genel anlamda kriz, *"iktisadi sistem ya da alt bileşenlerinin işleyişinde beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve sistemin işleyişini önemli ölçüde olumsuz etkileyen durum"* olarak ifade edilmektedir.[119]

İktisadi kriz, *"tüketici talebinde ve firmaların yatırımlarındaki büyük düşüş, yüksek oranlı işsizlik ve dolayısıyla yaşam standartlarının düşmesi biçiminde"* ortaya çıkabilmektedir. Bu tür krizlere genellikle *"finansal piyasalardaki belirsizlikler, hisse senedi fiyatlarındaki düşüşler ve yerli paranın yabancı paralara göre değerindeki düşüşler"* eşlik etmektedir. Krizler reel sektörden başlayıp finans kesimini vurabileceği gibi tam tersi de olabilmektedir.[120]

---

[115] Yıldırım, s.260.
[116] Orhan Bilge, "Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri", Sosyal Yardım ve Uzmanlık Tezi, http://docplayer.biz.tr/692647-Ekonomik-krizlerin-yoksulluk-uzerine-etkileri.html (E.T: 14.04.2018), 2009, Aktaran: Mevlüt Karabıçak, "Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler, Fakülte Dergisi, C.15, Sayı:3, 2010, s.23.http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122361/5000112666 , (E.T: 10.02.2017), s.252.
[117] Coşkun Can AKTAN, Hüseyin ŞEN, "Ekonomik Kriz, Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi,C.2, Sayı:42,2001,https://www.researchgate.net/profile/Hueseyin_Sen4/publication/283120020_Ekonomik_Kriz_Nedenler_ve_Cozum_Onerileri/links/562b711d08ae22b170335429.pdf (E.T: 10.02.2017), s.1.
[118] Türk Dil Kurumu Online Sözlük, http://www.tdk.gov.tr (E.T:14.04.2018)
[119] Suat Oktar ve Levent Dalyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, C.29, Sayı:2, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2010-2/1-oktar-dalyanci.pdf (E.T:18.08.2016), s.2.
[120] Mahfi Eğilmez, **Küresel Finansal Krizi,** İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2011, s.51-53.

Finansal krizlerin yaşandığı ülkeler de irili ufaklı birçok iktisadi problemler yaşanır. Bunların başında *"milli gelir, üretim, yatırım, dış ticaret rakamları, ödemeler dengesi, kamu finansmanı, sermaye piyasası, fiyatlar, istihdam ve ücretler gibi temel ekonomik göstergelerde yaşanan zayıflıklar,"* finansal kırılganlığı artırmaktadır. Bunun en önemli sonuçlarından biri olarak piyasada belirsizlik havasının hakim olması gelir. Bu durum ekonomiye olan güveni zayıflatır ve dengeler bozulur. Bu ekonomik birimlerin karar alma mekanizmasını bozar ve kriz tüm kesimleri olumsuz etkiler.[121]

1.3.2. Finansal Kriz Türleri

Makro iktisadi krizler genel olarak reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki başlık altında incelenebilmektedir. Reel sektör krizleri, mal, hizmet ve emek piyasalarında üretimde veya istihdamda daralmalar (durgunluk ya da işsizlik) biçiminde ortaya çıkmaktadır. Finansal krizler ise, ekonominin üretici kesiminde tahrip edici etkiler doğurabilen ve piyasaların etkin işleyişini bozan finansal piyasa çöküşleridir. Bu çerçevede finansal krizler dört grupta incelenmektedir: a) Döviz/ Para Krizi (Currency Crisis) : Bir ülke parasına yapılan bir spekülatif saldırıya bağlı olarak, ülke parasında önemli ölçüde resmi otoritenin devalüasyona gitmek zorunda kaldığı veya ülke parasının önemli ölçüde değer kaybettiği (sharp depreciation) veya ülkenin büyük ölçekli uluslararası rezervleriyle veya faizlerde keskin bir artışla parasını savunmaya çalıştığı krizlerdir. b) Bankacılık Krizi (Banking Crisis) : Batma noktasına gelen ya da gelme olasılığı olan bankaların, yükümlülüklerini/ borçlarını, çevirme özelliklerini kaybettiği veya devletin büyük ölçekli müdahalelerle destek vermek zorunda kaldığı bir durumdur. c) Sistemik Finansal Krizler (Systemic Financial Crisis) : Finansal piyasaların, etkin bir şekilde işlevlerini yerine getiremeyecek şekilde ciddi bozulmalara maruz kaldığı ve sonucunda da reel ekonomiye büyük ölçekli zarar verdiği bir durumdur. Bir sistemik kriz, döviz krizini içerebilir, ancak bir döviz krizi tek başına, ödemeler dengesine zarar vermeyebilir. Bu nedenle döviz krizi, sistemik finansal krize eşdeğer değildir. d) Dış Borç Krizi (Foreign Debt Crisis) : Bir ülkenin, özel veya kamu sektörü borçlarını ödeyememesi durumudur. Finansal krizlerin yukarıda belirtilen bu

[121] Emine Nida Kol ve Zeynep Karaçor, "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri", **Maliye Dergisi,** Sayı:162 (Ocak- Haziran 2012) , https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/162/19.pdf (E.TT:14.04.2018), s.382.

türleri, birlikte veya karşılıklı etkileşim halinde birbirlerini tetikleyerek ortaya çıkabilir. Finansal sisteme, ekonomi geneline ve hatta küresel ekonomi geneline farklı mekanizmalar aracılığıyla yayılabilir. [122]

1.3.3. Finansal Kriz Modelleri

"Dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin 1990'lı yılların öncesi ve sonrasında birbirinden farklı niteliklere sahip olmaları, finansal krizlerin açıklanması için farklı modellerin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Finansal krizleri açıklamaya yönelik oluşturulan modellerden ilki olan *Birinci Nesil Kriz* modelinin temelinde ciddi bir mali genişleme yatmaktadır. Mali açıkların parasallaşmasıyla birlikte artan bütçe açıklarının emisyonla karşılanması, yurt içi fiyatların ve bunu takiben döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açmakta sonuçta yüksek cari açıklar, menkul kıymet fiyatlarını arttırarak döviz rezervlerini azaltmaktadır. Yatırımcıların spekülatif saldırıları sonunda ise sabit döviz kuru çökerek finansal kriz oluşmaktadır. Finansal krizleri açıklayan diğer ampirik model *İkinci Nesil Kriz* modelidir. Bu modele göre Birinci Nesil Kriz modelinden farklı olarak yurtiçi para ve maliye politikaları tutarlı olsa bile ve devletin elinde sabit döviz kuru rejimini sürdürmek için yeterli döviz rezervi bulunsa bile bir ülkenin parasına yönelik kendiliğinden oluşan spekülatif saldırılar krize neden olabilir ve sonuçta döviz kuru değişebilir. Diğer yandan finansal liberalizasyon ile birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal kriz riskini arttıran en önemli faktör kısa vadeli spekülatif sermaye akımlarıdır. Nitekim bu akımların yüksek olması, giriş olan ülkelerde yerel paranın aşırı değerlenmesine ve dış ticaret açığının artmasına yol açmaktadır. Cari açığın artması, borcun sürdürülebilirliği ile ilgili kuşkuları arttırmakta bu nedenle faiz oranları yüksek tutulmaya devam etmektedir. Yüksek faiz uygulaması, kısa vadeli sermaye akımlarının artarak devam etmesini sağlar. Ancak yabancı yatırımcılar yatırımlarını (ana parayı) kaybetme riski ile karsı karsıya kaldıklarını düşündükleri anda bu akımlar durur ve ters yönlü bir gelişme yaşanır. Diğer bir ifadeyle söz konusu ülkeden dışarıya sermaye kaçışı yaşanabilir. Ülkenin döviz rezervleri artan

[122] IMF "Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability" in Financial Crises: Causes And Indicators, **World Economic and Financıal Surveys World Economic Outlook**, 1998, s.74-75, Aktaran: Suat Oktar ve Levent Dalyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, C.29, Sayı:2, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2010-2/1-oktar-dalyanci.pdf (E.T:18.08.2016), s.5.

talepleri karşılamakta yetersiz kaldığında ise finansal kriz baş gösterir."[123] Diğer bir model ise *Üçüncü Nesil Kriz* modelidir. Üçüncü nesil kriz modelleri, krizin çıkmasındaki temel etken olarak finansal piyasalardaki eksiklikleri görmektedir.

[123] Hayal Ayça Şimşek. "Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı:1,2008, sdu.edu.tr (E.T: 25.12.2015), s.204-205.

İKİNCİ BÖLÜM

2001 VE 2008 KRİZLERİ SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI

2.1. 2000 KRİZİ ÖNCESİ DÖNEMDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ DURUM

2.1.1. Kriz Öncesi Durum

2000 yılından sonra Türkiye ekonomisi, 1980 yılında yaşanan iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşümlere göre şekillenmiştir.

"1970'lerin sonlarına doğru yaşanan krizler ve ithâl ikamesine dayalı sanayileşme politikasının bu yıllarda başarısızlıkla sonuçlanması, enflasyonun giderek hızlanması, döviz darboğazının yaşanması, ithal girdi yokluğu, ihracatın durgunlaşması, dış borç yükünün artması, yurt içi tasarrufların azalması, işsizliğin artması, büyüme oranlarının negatif ve rekabet gücünün zayıf olmasına yönelik birtakım önlemler alınmıştır. Sonuçta dış ticaret açığında kısmen düzelme gerçekleşirken yıllık enflasyon oranı daha da artmış, 1980'de rekor seviye olan %115,6'ya ulaşılmıştır. Gerekli istikrar tedbirleri alınmasına rağmen ekonomik bunalımı gidermede yetersiz kalınmış ve daha köklü değişimleri içeren 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri uygulamaya konulmuştur."[124]

24 Ocak 1980 Kararlarının dayandığı teorik temel, Neo-Liberal yaklaşımlardır. 1980 öncesi yaşanan sorunlardan dolayı 1980 yıllarında farklı iktisat politikaları uygulanılmıştır. Bu politikanın sonucu olarak reel devalüasyonlar doğrultusunda işletilen bir kambiyo politikası; adım adım liberalizasyona yönelen bir ithalat rejimi; pahalı döviz, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın bir ulusal öncelik haline getirilmesi; fiyat kontrollerinin ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük makro

---

[124] İlker Parasız, **"Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları"**, 1.Baskı, Ezgi Kitabevi,1996, Bursa Aktaran: Kol ve Karaçor, https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/162/19.pdf s.383.

politikalar 24 Ocak kararları ile ekonomiye damgasını vuracak olan iktisat politikalarına yönelişin esas unsurlarıdır.[125] Yani 24 Ocak kararları ile ekonomide içe dönük ithal ikameci politikalar bırakılarak dışa yönelik, ihracatı destekleyen politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Türkiye'de 1980 dönemi ve sonrası serbestleşme politikaları izlenmiştir. 1989 yılında çıkarılan, 32 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yalnızca ödemeler bilançosunun sermaye hareketleri hesabı serbestleştirilmekle kalmadı, aynı zamanda TL konvertibl bir para haline getirildi. Böylelikle Türkiye serbestleşme yolunda en serbest diğer ülkelerden birisi olmuştur.

1980 yılından sonra vergi sisteminde belli düzenlemeler yapılmıştır. "*Kurumlar vergisinde şirketler lehine bir dizi istisna ve muafiyet getirilmiş ve 1980'li yılların başında üniter ve artan oranlı bir özellik taşıyan gelir vergisi parçalı, regresif ve adaletsiz bir yapı*" kazanmıştır. Gelir vergisinin çok önemli bir denetleme unsuru olan "*servet beyannamesi"* 1984 yılında kaldırılmış, "*1985 yılında katma değer vergisinin kabulüyle Türkiye vergi sistemi, giderek artan ölçülerde gelir vergisine bordro kesintisiyle katılan ücretlilerin ve tüketicilerin katkılarına dayanır bir hal"* almıştır. Bu yaklaşım "*vergi hâsılatının milli gelir içindeki payını düşürmüş; sermaye sınıfları lehine verilen vergi ödünleri sonraki yılların mali krizinin oluşumuna*" etki etmiştir.[126]

1980 istikrar politikasının unsurlarından birisi, enflasyonla, daraltıcı para ve maliye politikalarıyla, talebi kısma yoluna giderek mücadele etmektir. 1981 yılında %22,1 olan Konsolide Bütçe Gelirleri/GSMH oranı, 1983 yılı dışarıda bırakırsak 1984 yılına kadar düşme gerçekleşmiş, 1984 yılında %15,5 olan bu oran, 1985'de %16,6'ya, 1986'da %18,2'ye çıkmış, ancak 1987 yılında tekrar %17,8'e, 1988'de %17,5'e düşmüş, 1989 yılında %18,4, 1990 yılında ise %19,7 olarak gerçekleşmiştir. 1981 yılında %23,1 olarak gerçekleşen Konsolide Bütçe Harcamaları/ GSMH oranı ise, diğer yıllarda, 1982 ve 1985 yılları hariç, ortalama %22 değerini almıştır. 1981-1989 döneminde en düşük Konsolide Bütçe Açıkları/GSMH oranı 1981 yılında %1 olarak

[125] Korkut Boratav, **"Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009)" ,** 17. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, Kasım 2012, s.149.
[126] Boratav, s.154.

gerçekleşmiş, 1984 yılında %5,1'lik bir artış gösteren bu oran, diğer yıllarda %2,8 ile %4 arasında bir değişim göstermiş, 1989'da tekrar %4,4'e yükselmiş, 1990 yılında ise %3,0 değerini almıştır. Ancak yukarıda istatistiklerle gösterildiği gibi, kamu harcamaları sınırlandırılamadığı için, bütçe açıkları giderek artmış ve açıklar borçlanmayla karşılanmıştır.[127]

Kamu açığının vergiler yoluyla dengelenmesi yerine borçlanma tercihi, sonraki on beş yıl içinde Türkiye'nin üretken yapısını bozmuş ve üretken sermayenin devlete borç vererek faaliyetlerini devam etmesine neden olmuştur. Bankacılık kesimi de, benzer yollara başvurmuş ve bankacılık hizmetlerinin dışına çıkmıştır. Öte yandan, yüksek faiz oranları yabancı spekülatif sermayeyi de Türkiye'ye çekmiştir, 'sıcak para' olarak ifade edilen döviz girişini arttırmıştır. Sıcak para girişi, daha sonra tekrar dışarı çıkarak hem 1994, hem de Kasım 2000- Şubat 2001 krizlerinin oluşmasında ve derinleşmesinde temel nedenlerden biri haline gelmiştir.[128]

Bununla birlikte "*1990'lı yıllarda finansal serbestleşme politikalarının uygulanması, 1994 yılı öncesinde Körfez Savaşı'nın yaşanması ve Avrupa Para Krizi (ERM) de riskli dış finansman koşullarının oluşmasına yol açmıştır. Cari işlemler açığına, kamu kesimi borç yönetimindeki politika hatalarından kaynaklanan kamu kesimi finansman açığı da eklenerek 1994 krizinin meydana gelişindeki diğer nedenleri"* oluşturmuşlardır.[129]

1994'te yaşanan krizin ardından *'5 Nisan Kararları'* olarak bilinen iktisadi istikrar tedbirleri devreye sokulmuştur. İstikrar programı enflasyonu düşürme, TL'ye işlerlik kazandırma, ihracatı arttırma ve bunların sağlanması yoluyla toplumun tüm kesimlerinin refahının arttığı bir düzey amaçlamaktadır. Bu amaçlara ulaşmak için kamu dengesinin sağlanması ve yapısal değişiklikler yoluyla sağlanma yoluna gidilerek istikrar sağlanılmaya çalışılmıştır. Büyümede sürdürülebilirlik hedeflenmiştir. Düzenlemeler vergisel bazı konuları kapsamış ancak temelini önemli kamu kurumlarının özelleştirilmesi oluşturmuştur. 1994 sonuna kadar ERDEMİR, TÜPRAŞ,

---

127 Ataç, s.267-268.
128 İsmail Erli, **"Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000- Şubat 2001 İktisadi Krizi Sonrasında Ekonomik Aktörlerin Yapısı",** İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2004, s.19.
129 Kol ve Karaçor, s.384.

Petrol Ofisi, PETKİM, THY, TURBAN, Havaş D.B. Deniz Nakliyat ve DİTAŞ'ın kısmen veya tamamen özelleştirilmesidir. Ek olarak 1995'te de PTT ve TEK' in özelleştirilmesi PTT'nin kablolu TV ve cep telefonu yetkilerinin satılması yoluna gidilmiştir. Bankacılık alanında ise yine 1994'te Sümerbank ve Etibank'ın bankacılık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve Emlak Bank'ın halka açılması sağlanmıştır. 5 Nisan kararlarının; ödemeler dengesi, döviz kuru, kamu dengesi, faiz oranı ve parasal büyüklükler üzerindeki etkisinin oldukça sınırlı olduğu görülmüştür.[130]

5 Nisan kararları sonrası vergi başta olmak üzere bütçe gelirlerinin arttırılması hedeflenmiştir. Ancak, harcamalardaki önemli artışlar nedeniyle bütçe açığı büyümüştür. Konsolide bütçe açığının GSMH' ya oranı 1994 yılında %3.9 iken, 1995 yılında %4, 1996 yılında %8.3, 1997 yılında %7.6, 1998 yılında %7.3, 1999 yılında %11.9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı döneme ilişkin kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' ya oranı ise, 1994 yılında %7.9, 1995 yılında %5.0, 1996 yılında %8.6, 1997 yılında %7.7, 1998 yılında %9.4, 1999'da %15.6'dır.[131]

Kamu gelirleri arttırılamamış 5 Nisan sonrası süreçte giderler borçlanma ile karşılanmış bu da sürdürülemez iç ve dış borç dinamiğine neden olmuştur. Kamu kesimi toplam borç stokunun (net) GSMH'ya oranı 1990 yılında %29 iken, bu oran 1999 yılı sonunda %61'e ulaşmıştır. İç borç stokundaki artış ise daha çarpıcıdır. 1990 yılında %6 olan net iç borç stokunun GSMH' ya oranı 1999 yılında (kamu bankalarının görev zararları dâhil) % 42'ye çıkmıştır. Borç stokundaki bu artış, dönemin ilk yarısında yüksek faiz dışı kamu açıklarından kaynaklanmış, ikinci yarıda ise yüksek reel faizlerin etkisi belirgin hale gelmiştir. Nitekim 1990-1994 döneminde yıllık ortalama olarak faiz dışı denge GSMH' nın % 4.5' i oranında açık verirken, enflasyondan arındırılmış faiz ödemelerini de içeren operasyonel kamu açığı % 8.3 olmuştur. 1995-2000 döneminde faiz dışı denge GSMH' nın % 0.1' i oranında fazla verirken, operasyonel denge % 5.8 açık vermiştir.[132]

---

[130] Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011, http://dergipark.gov.tr/niguiibfd/issue/19748/211370 (E.T:25.12.2015), s.63.

[131] Ataç, s.278.

[132] TCMB, "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", http://www.tcmb.gov.tr (E.T: 16.08.2016), s.1.

5 Nisan Kararları ülkede bozulan makro iktisadi istikrarı sağlamaya çalışırken 1997 ve 1998 yıllarında meydana gelen Güneydoğu Asya ve Rusya krizi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerini derinden etkilemiştir. Söz konusu ülkelerde yaşanan krizlerin etkisiyle birlikte 1998 yılının ortalarından itibaren ülkeden sermaye çıkışları hızlanmış ve dış borçlanma maliyeti yükseldiği için iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca, 1999 yılına gelindiğinde Brezilya'da başlayan krizin yanı sıra yurtiçinde yaşanan 17 Ağustos depremi sonucunda hem iç borçlanmada reel faizler artmış hem de borçların GSMH içindeki oranı yükselmiştir. [133]

Kamu borç stokunun hızlı yükselişinde çeşitli nedenler etkili olmuştur. Yüksek reel faizler, KİT zararları, personel harcamaları, sosyal güvenlik kuruluşlarının açıkları, görev zararı uygulaması, verimsiz kamu yatırımları, kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, yeterli vergi gelirinin olmaması gibi yapısal sorunlar kamu açıkları üzerinde belirleyici yapısal sorunlar olmuştur.[134] Bütün bunlar 1999 Aralık ayında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile stand-by anlaşması yapılmasını zorunlu hâle getirmiştir.

Bu çerçevede IMF ile 17. kez stand-by anlaşması imzalanarak, Dünya Bankası'nın talepleri doğrultusunda önemli kararlar alınmıştır:[135]

- Bankalar Kanunu değiştirilmiş, mali durumu bozulan bankalara devlet tarafından el konulması kolaylaştırılmış,
- SSK kanunu değiştirilerek erken emeklilik konusunda ve sisteme yeni girecekler için emeklilik için emeklilik yaşı yükseltilmiş, katkı payı artırılmış,
- Tarım destekleme politikalarında yeni bir yapılanmaya gidilmiş,
- İmtiyaz devri sözleşmelerinde uluslar arası tahkimin kabul edilmesi için gerekli Anayasa değişikliği yapılmıştır. Böylece yabancı yatırımcıların özelleştirmelere ilgi duyması sağlanmak istenmiştir.

[133] Yüksel Bayraktar, "Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi Sonrasında Alınan Önemlerin Borç Kompozisyonuna Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 2010, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122428/5000112733 (E.T: 07.03.2017), s.464.
[134] Ali İhsan Yiğitoğlu, "2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi", Sosyoekonomi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2005, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000080479 (E.T: 25.12.2015), s.120
[135] Ahmet Fazıl Özsoylu, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim**, 1.Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2011, s.265.

Bu kararlar çerçevesinde 1 Ocak 2000 ile 31 Aralık 2002 arasındaki 36 aylık sürede uygulanacak olan "Enflasyonu Düşürme Programı" ilan edilmiştir.

2.1.2. Türkiye'de 2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı

2000 yılının başında uygulamaya konulan "Enflasyonu Düşürme Programı", para ve döviz kurunda sıkılık ile bankacılık kesiminde bir dizi yapısal değişiklikleri içermektedir. Programın genel çerçevesini sabit döviz kuruna dayalı politika enstrümanları oluşturmaktadır. 2000 ve 2001 krizi sonrası ise sabit döviz kuru sonlandırılmış esnek döviz kuru sistemine geçilmiştir.

1 Ocak 2000 tarihinde üç yıllık uygulamaya konulan Enflasyonu Düşürme Programının esas olarak temel amaçları;[136]

- Enflasyonu yapısal reformlarla uyumlu, güçlü, itibarlı ve devamlılık arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eş güdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda %25, 2001 yılı sonunda %12 ve 2002 yılında % 7'ye indirmek,
- Reel faiz oranlarını uygun seviyelere getirmek,
- Ekonominin büyüme kapasitesini artırmak,
- Kaynak dağılımındaki etkinliği sağlamaktır.

Enflasyonu Düşürme Programının bu amaçlarıyla, hızla kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve uzun zamandır sağlanamayan mali disiplinin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Enflasyonu Düşürme Programı, üç ana unsur üzerine kurulmuştur:

- Sıkı bir maliye politikası uygulayarak, faiz dışı fazlanın arttırılması, yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmenin hızlandırılması

[136] TCMB, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması", 1999, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/5b274b3c-4110-43bf-8d8d-33199b324f85/2000enflasyon.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=5b274b3c-4110-43bf-8d8d-33199b324f85 (E.T: 10.03.2017), s.1-2.

- İkinci temel unsur, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikasının yürürlüğe konulmasıdır.

- İktisadi birimlerin karar alma mekanizmasına olumlu yön vermek amacıyla kur ve maliye politikasının reel faizleri ve enflasyonu düşürme, programın üç temel unsurunu oluşturmaktadır. [137]

Bu üç unsurun yanında siyasi iradenin desteğinin de olması programın uygulanabilirliğini daha da kuvvetlendirmiştir.

2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte, Türkiye ekonomisi 1998 yılının ikinci yarısından itibaren içine sürüklendiği daralma eğiliminden çıkarak, tekrardan genişleme eğilimine girmiştir. Kur belirsizliğinin ortadan kalkması, kamu maliyesine ilişkin önlemlerin yürürlüğe konulması ve Hazine'nin dış borçlanma imkânlarındaki artış sonucunda, reel faizlerde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Faizlerdeki düşüş hem servet etkisi yaratmış, hem de tüketicilerin daha ucuz kredi imkânlarına kavuşmalarını sağlayarak, tüketim harcamalarının artmasına neden olmuştur. Bu da büyüme ve ithalat artışına katkıda bulunmuştur.

Fakat enflasyon planlandığı gibi düşmemiş bunun sonucunda TL reel olarak değer kazanmış, iç talep artmış, petrol, doğalgaz v.b. temel girdi fiyatları artmış ve kurlardaki hareketlilik ile birlikte 2000 yılında cari işlemler açığı hedeflenenin üstünde çıkmıştır. Bu gelişmelerle hem iç hem de dış piyasada kurlardaki sürdürülebilirlik ve ödemeler bilançosundaki kaygıları arttırmıştır. Artan bu cari işlemler açığı ile yapısal reformlara geçilmesindeki gecikmeler ve özelleştirmelerden beklenenin elde edilememesi piyasalarda güvensizlik ortaya çıkarmıştır. Bu durum sermaye girişlerini azaltmış, faiz oranlarını yükseltmiştir. Artan faiz oranlarının bankaların mali sistemlerini bozması 2000-2001 krizlerine neden olmuştur.[138]

---

[137] TCMB, "2000 Yıllık Rapor", 2001, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tcmb+tr/tcmb+tr/main+menu/yayinlar/raporlar/yillik+rapor (E.T:16.08.2016), s.13.

[138] TCMB,"2001 Yıllık Rapor", 2002, http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.13.

2.2. KASIM 2000 LİKİDİTE KRİZİ-ŞUBAT 2001 FİNANSAL KRİZİ VE SONRASI MALİYE POLİTİKALARI UYGULAMALARI

2.2.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Yayılması

Enflasyonu düşürme programının uygulanmasının ilk etkisi faizlerin düşmesi yönünde olmuştur. Devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) ortalama birleşik faiz oranları, 1999 yılının son çeyreğinde %103 iken, 2000 yılında sürekli azalarak Kasım krizine kadar %40'a kadar inmiştir. Faizlerdeki düşüşün en önemli nedeni ise, döviz kurunun çıpaya bağlanması nedeniyle, düşük faizle yapılan dış borçlanmanın artmasıdır. Ancak faizlerdeki hızlı düşüş tüketici kredilerinde patlamaya sebep olmuş ve sonuç olarak dayanıklı tüketim ve yatırım mallarıyla otomobil satışları yükselmiştir. Bu da enflasyon oranlarının programda öngörülenden yüksek çıkmasına yol açmıştır.

Diğer taraftan sabit kur sistemi nedeniyle merkez bankasının para politikası üzerindeki kontrolü kaybolduğu için, TL'nin aşırı değerlenmesinin önüne de geçilememiştir. TL'de yaşanan aşırı değerlenme, ihracattaki rekabet gücünün yitirilmesini de beraberinde getirmiştir. Böylece 2000 yılında cari açık ilk kez 9.8 Milyar $ olarak gerçekleşmiştir.

Cari işlemler açığının artmasındaki en önemli neden dış ticaret açığındaki artış olmuştur. Dış ticaret kalemleri arasında bulunan işçi ve transfer gelirleri söz konusu 2000 yılı başlarından itibaren azalışını özel fatura(bavul ticareti) ve turizm gelirlerindeki artışlar dengelemiş ancak dış ticaret açığındaki büyüme sınırlı kalmıştır.[139]

Türkiye ekonomisi, 2000 yılının sonlarında %27'lere ulaşmış tüketici fiyatları enflasyonuyla, artan cari açıklarıyla, sermaye çıkışlarının başladığı bir ülke konumundaydı ve devalüasyon beklentileri artmıştı. Bu da devalüasyon olacağı korkusuna kapılan bankaları, açık pozisyonlarını kapatma telaşına sevk etmiştir. Böylece bankalardan ve yabancı sermayeden gelen döviz talepleri sonucunda piyasada likidite sorunu başlamıştır. TCMB ise artan likidite ihtiyacına rağmen,'Enflasyonu Düşürme Programı'nda saptanan döviz rezervlerini belirli bir düzeyde tutmak hedefi ile parasal tabanı net dış varlıklardaki artış oranında yükseltmek hedefi doğrultusunda

[139] TCMB, 2001 Yıllık Rapor, s.49.

piyasaların likidite talebini karşılamamıştır. TCMB, döviz talebindeki artışları faizleri yükselterek frenlemek istemiştir. Ancak faizlerin artırılmasına rağmen döviz talebi bankacılık sisteminde yaşanan panik nedeniyle azaltılamamıştır.

Bankaları paniğe düşüren en önemli olgu ise, portföyünde çok fazla DİBS bulunduran Demirbank'a el konulması ve TMSF'ye devredilmesidir. Demirbank' ı iflasa götüren süreç, finansal kurumların nasıl kolayca batabileceklerinin gösterilmesi açısından bir ders niteliğindedir. Demirbank'ın Romanya şubesinin kısa vadeli likidite sıkıntısı çözemediğinin anlaşılması ile başlayan süreç, kısa sürede tüm bankacılık sisteminin çöküşü ile neticelenmiştir. Ayrıca Demirbank'ın Interbank piyasasında diğer bankalardan borç bulamamış bunun nedeni de, öteki bankalarında açık pozisyon vermeleri nedeniyle yeterli döviz nakdine sahip olmamaları ve borç vermeleri durumunda kendilerinden de aynı sorunla karşılaşma ihtimallerinin bulunmasıdır. Demirbank'ın yaşadığı likidite yetersizliği nedeniyle borçlarını çevirememesi üzerine hükümet bankaya el koyarak, TMSF' ye devretmek zorunda kalmıştır.

Diğer bankalara da el konulacağı beklentisi panik ortamı oluşturmuş ve 22 Kasım'da interbank (bankalar arası) piyasalarda ortalama gecelik faiz %110,8'e çıkmıştır. Kasım krizinin büyümesini engellemek için faiz oranlarının yüksek tutulması, Merkez Bankası tarafından piyasaya ilave likidite sunulması ve IMF'nin 7.5 milyar dolarlık ek finansman olanağı sağlaması gibi bir takım tedbir alınmıştır. Tüm bu önlemlere rağmen kısa vadeli dış borcun Merkez Bankası uluslararası rezervlerine oranı sadece %112'ye düşmüş ve Kasım krizi sonrasında sunulan geçici destek; programın sürdürülebilirliğini temin etmeye yetmemiştir. Neticede Şubat 2001 itibarıyla yeni bir kriz gündeme gelmiştir. Aslına bakacak olursak Türkiye ekonomisinde bu krizin ortaya çıkacağını gösteren yapısal şartların ve göstergelerin önceden kendini gösterdiği belli idi. Nitekim yeterli döviz rezervi bulunmayan bir bankacılık sistemi ve faiz kur çıkmazının sebep olduğu yapay sermaye girişleri ile ayakta tutulmaya çalışılan

ekonomi, piyasalarda güvensizliği arttırmış ve Şubat krizinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.[140]

Krize neden olan bir başka neden ise finansal krizlerin ve faiz dışı fazla hedefinin yüksek belirlenmesinin reel ekonomide yarattığı daraltıcı baskıdır. Bu daraltıcı politikalar sonucunda ekonomide tasarruf miktarı düşmesi, bankaların kredi mekanizmasının durmasına ve durgunluk sürecinin başlamasına yol açmıştır.[141]

Bir diğer neden ise, 19 Şubat 2001'deki MGK toplantısının Başbakan Bülent Ecevit ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki siyasi tartışmayla son bulmasıdır. Kasım krizi nedeniyle zaten kırılgan olan piyasalar daha da bozulmuş ve döviz krizi başlamıştır. Kasım krizinde TL pozisyonlarını koruyan halkın da, Şubatta dövize akın etmeleriyle kur üzerindeki baskı artmış, TCMB, krizi izleyen iki gün boyunca rezervlerini eritmek pahasına mücadele etmiş, ancak 22 Şubat 2001 tarihinde, döviz kuru çıpasının sonlandırılıp dalgalı kur sistemine geçildiğini duyurmuştur.

Kısacası her iki ekonomik krizinde temelinde yukarıda sayılan içsel nedenler söz konusu olduğu gibi dışsal nedenler de yatmaktadır.

"Türkiye'de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin dışsal nedenleri;"[142]

- 2000 yılında dünya petrol fiyatlarının hızla artışı, ABD'de Nasdaq'da çöküşün başlaması ve durgunluk işaretleri,
- 2001 yılında Arjantin krizi ve Latin Amerika'ya yayılması ve ABD'de 11 Eylül terör eylemlerinin yarattığı olumsuz dünya konjonktürü,
- 2001 yılında ABD'de büyük çapta yolsuzluklarla birlikte büyük ölçekli firma iflasları ve durgunluğun yayılması,
- Petrol fiyatlarında ciddi yükselme eğiliminin dış ticaret hadlerinde yarattığı olumsuzluk,

[140] Hayal Ayça Şimşek, "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:44, Sayı:512, 2007, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/512/Sayi_512_Makale_04.pdf (E.T:15.03.2017), s.57.

[141] Şimşek, s.58.

[142] Ahmet Yılmaz, "Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Kârlar ve Kriz", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, 2006, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2006%20I-II/03-Turkiye-Ekonomisinde-Ucretler-Karlar-ve-Kriz-Ahmet-Yilmaz.pdf (E.T: 18.08.2016), s.38.

- Devalüasyon beklentisinin de etkisiyle 2000 sonbaharından itibaren spekülatif sermaye kaçışları,
- 1997-99 dönemindeki Asya ve Rusya krizlerinin dünya talebinde yarattığı daralma ve dünya ekonomisinde yarattığı dalgalanmanın olumsuz etkilerinin sürmesi.

Türkiye'de 2001 krizi, Aralık 1999 yılında uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programının sonlandırılmasına neden olmuştur. 15 Mayıs 2001'de açıklanan ve "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan yeni bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir.[143]

2.2.2. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Kasım 2000 ve Şubat 2001'deki finansal krizlerden sonra, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında yine IMF destekli yeni bir program hazırlanmıştır. Programı hazırlayan ve IMF'den gerekli kredi desteğini bulan ise, 2001 krizi sonrasında ekonomiden sorumlu bakanlığına getirilen Dünya Bankası başkan yardımcısı Kemal Derviş'tir. Bu programla birlikte enflasyonla mücadele birincil hedef olmaktan çıkarılmış ve finansal istikrarın sağlanması öncelikli hedef haline getirilmiştir. Çünkü toplamda 16 finans kuruluşu 2001 krizinde iflas etmiş ve TMSF' ye devredilmiştir. Bu kadar finans kuruluşu ve bankanın battığı bir ortamda, finansal istikrar sağlanmadan sağlıklı bir reel üretim yapısının kurulması ve fiyat istikrarının gerçekleştirilmesi de beklenemezdi.

Yeni programın temel amacı kur rejiminin sonlandırılması nedeniyle ortaya çıkan güven bunalımı ve istikrarsızlığı hızla yok etmek ve eşanlı olarak bu durumun bir daha yaşanmayacak şekilde kamu yönetiminin ve ekonominin yeniden şekillendirilmesine yönelik altyapıyı sağlamaktır. Eski düzene dönmenin artık mümkün olmadığı düşünülmektedir.[144] Bu doğrultuda;

---

[143] Halil Seyidoğlu, "Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomiler", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2003, http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/171/187 (E.T:17.03.2017), s.150.

[144] TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.12.

- *"Program, öngörülen hedeflere ulaşılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması konusunda kesin bir siyasi taahhüdü ve desteği içermektedir.*
- *Kamuda kaynak tahsisi sürecinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması, rasyonel olmayan müdahalelerin bir daha geri dönüş olmayacak şekilde önlenmesi, iyi yönetişimin ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.*
- *Bütün bunlarla, katlanılan fedakârlıkların boşa gitmesinin önlenmesi ve piyasalarda güven ortamının yeniden sağlanması amaçlanmaktadır."*[145]

Yeni program bu ana prensipler çerçevesinde;

- *"Dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadeleyi kesintisiz ve kararlı bir biçimde sürdürmeyi,*
- *Bankacılık sektöründe kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayı, böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı bir ilişki kurmayı,*
- *Kamu finansman dengesini bir daha bozulmayacak bir biçimde güçlendirmeyi,*
- *Toplumsal uzlaşmaya dayalı, fedakârlığın tüm kesimlerce adil bir biçimde paylaşılmasını öngören ve enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikası sürdürmeyi ve*
- *Bütün bunları etkinlik, esneklik ve şeffaflık ile sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısını oluşturmayı kendisine ikincil hedefler olarak seçmiştir."*

Nihai amacı, ekonomide sürdürülebilir bir gelişme ortamını sağlayarak kaynak kullanma sürecindeki verimliliği artırmak, dışa açık bir yaklaşımla piyasa koşullarında rekabet gücünü geliştirmek ve böylece ekonomide büyümeyi, yatırım ve istihdamı

[145] TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016),s.12.

artırarak halkın geleceğe umutla bakmasını ve refah düzeyini kalıcı bir biçimde yükseltmektir.[146]

2001 sonrası bankacılık kesimindeki düzenlemelerden en önemli adım merkez bankasına özerklik statüsü kazandırılması olmuştur. Bu düzenleme para politikası uygulamalarında etkinlik ve şeffaflığın artması böylece daha bağımsız ve doğru kararların verilmesi açısından yerinde olmuştur. Ayrıca Ziraat ve Halk Bankası aynı yönetim kuruluna devredilmiştir. Emlak Bankası tasfiyesi ile Ziraat Bankası bünyesine alınmıştır. Finansal piyasalarda ise reel sektörün banka borçları yeniden yapılandırılmıştır. Diğer taraftan Pamukbank, TMSF'ye devredilmiş ve Halk bankası ile birleşmiştir. Zorunlu karşılıkların kapsamı genişletilmiş olup özel finans kurumları, kalkınma ve yatırım bankaları da dâhil edilmiştir. Hem TL hem de dövizlere ayrılan zorunlu karşılıklar için faiz ödenmesine karar verilmiştir.[147]

GEGP, bu temel ve alt hedefleri gerçekleştirmek için dört alanda 15 yasal düzenleme hedeflemiştir. Bu alanlar ise, mali kesimin yeniden yapılandırılması, kamuda şeffaflığın artırılması ve hesap verebilirlik, kamu finansman kaynağına ulaşmada kolaylık, ekonomide rekabet ortamının ve etkinliğin artırılması, sosyal birlikteliğin sağlamlaştırılması[148] olarak tespit edilmiştir.

2.2.3. Program Kapsamında Uygulanan Maliye Politikaları

Kamu finansmanı üzerindeki en büyük baskı kriz sonrasında bankacılık alanındaki bu yapılandırmalar olmuştur. Diğer yönden, TL'deki değer kaybıyla birlikte yüksek faiz oranları borç servis[149] yükünü artırmıştır. Bundan dolayı faiz dışı harcamaların dizginlenmesi ve disiplini için kamu borç stokundaki artışın kontrol edilmesinin rolü büyüktür. Programın ana hatlarını bunlar oluşturmaktadır. 2000 yılı %3 olan toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ya oranı 2001 yılında % 5,5'e yükseltilecektir. Bu çerçevede;[150]

---

146 Yakup Kepenek, **"Türkiye Ekonomisi"**, , 28.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014, s.216.
147 Yiğitoğlu, s.118-119.
148 TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", www.tcmb.gov.tr(E.T:16.08.2016), s.13.
149 Borç Servisi: Borçlu bir ülkenin bir yıl içinde ödemesi gereken borç anapara ve faiz toplamı.
150 TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", www.tcmb.gov.tr(E.T:16.08.2016), s.24-25.

- Konsolide bütçe faiz dışı fazlasının GSMH' ya oranının 2000 yılındaki % 4,6'lık seviyesinden 2001 yılında % 5,1 seviyesine yükseltilmesi,
- Başta KİT olmak üzere diğer kamu hesaplarında 2000 yılında % 1,8 olan faiz dışı açığın, 2001 yılında %0,4 fazlaya dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

2.2.3.1. Kamu Harcamalarına Yönelik Uygulamalar

Kamu finansmanına ulaşmada ön koşulun devlet tasarruflarının arttırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Öngörülen önlemler aşağıda sıralanmaktadır:

- Faiz dışı harcamaların GSMH içindeki payının azaltılması yoluyla 2001 yılının bir önceki yılına nazaran harcamalarda %9 reel bir azalış hedeflenmiştir. Böylece kamu harcamalarında tasarruf sağlanarak Kamu Tasarruf Genelgesi düzenli ve dikkatli bir şekilde uygulamaya konulacaktır. Ayrıca Maliye Bakanlığı bazı ödenek kalemlerinde ise bloke etme yoluna başvuracaktır.
- Diğer harcama kalemleri olan cari, yatırım ve transferlerdeki artış, kurların ve fiyatların altında tutularak GSMH' dan yüzde 1,5 oranında tasarruf hedeflenmiştir. Bütçede bazı cari transferlerden kesintiler yapılarak GSMH'da yüzde 0,3 tasarruf sağlanması hedeflenmiştir.
- Devlet bankalarının faiz farklarını karşılamak için bütçeye GSMH'nın yüzde 0,2 ödenek konulmuş ve ödenek aşılmaması için gereken tedbirler alınmıştır.
- Kamuya personel alımı sadece sağlık, eğitim ve güvenlik olarak alınacak diğer alımlara ise olağan dışı ve gerekli durumlarda alınacaktır. Toplam personel artışının olmamasına özen gösterilecektir.
- Herkesi ilgilendirmeyen durumlar söz konusu olduğunda maaş talep artışları dikkate alınmayacak,
- Zorunlu olmadıkça yatırım programlarına yeni projeler alınmayacak, sâri ihalelere gidilmeyecek,

- Gider ve harcamalar rasyonel bir şekilde yapılıp, kamu kurumlarında bazı ücretlerde kısıntıya gidilecek, KİT'lerin çalışmalarını daha etkin bir şekilde yapmasını kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.
- Kamuda kullanılan taşıtlar sınırlanacak
- Tarım sektörünü destekleyici olarak fiyatlar enflasyonun üzerinde olmayacak şekilde ayarlanacak ve miktar kısıtlamalarına gidilecektir.[151]

2.2.3.2. Kamu Gelirlerine Yönelik Uygulamalar

Gelir önlemlerine ulaşmak için öngörülen bazı düzenlemeler:[152]

- Vergi gelirlerinin artırılması açısından 2000 yılında alınan önlemler özenle sürdürülecektir.
- Akaryakıt ürünlerinden alınan vergilerin belirlenmesinde otomatik fiyatlandırma işleyişiyle birlikte enflasyon hedefleri dikkate alınacak ve Akaryakıt Tüketim Vergisi(ATV) tahsilâtının GSMH'daki payı %2,8 olarak belirlenmiştir.
- Özellikle ithalatta ciddi yer kaplayan petrol başta olmak üzere enerji fiyatlarının oluşmasında kur değişimleri, maliyet artışları ve piyasa gerçeklerini yansıtacak şekilde hızlıca uygulanacaktır.
- Vergi kimlik numarası kullanıcı sayısı yaygınlaştırılıp vergi tabanının genişletilmesine yönelik uygulamalar artırılacaktır.
- Vergide kayıp ve kaçakları önleme amacıyla denetimler artırılacaktır.
- Vergide tahsilât rakamlarını artırmak için gecikme faizi ve cezaları enflasyonla uyum içerisinde güncellenecektir.
- Devlet kâğıtlarından elde edilen gelirlerin beyannamede gösterilme zorunluluğunun kaldırılması ile yatırımcıların Devlet kâğıtlarına olan talebi artırılacaktır.

[151] TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", www.tcmb.gov.tr(E.T:16.08.2016), s.26-27.
[152] TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", www.tcmb.gov.tr(E.T:16.08.2016), s.28.

2.2.4. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının Değerlendirilmesi

Tablo 5 incelediğinde 2001 yılında hedeflenen ve gerçekleşen konsolide bütçe rakamları arasında çok büyük sapmalar olmadığı görülmektedir. Şöyle ki 2001 yılında bütçede 37,7 milyar TL vergi geliri toplanması hedeflenmiş, 39,5 milyar TL vergi geliri hedeflenmiştir. Harcamalar açısından bütçede 78,9 milyar TL harcama hedeflenirken gerçekleşme rakamı ise 80,3 milyar TL olmuştur.

Tablo 5: 2001 Yılı Konsolide Bütçesinde Hedef ve Gerçekleşmeler (Milyar TL)

Bütçe Kalemleri	**Gerçekleşme**	**Hedef**
Gelirler	52,812.0	49,300.0
Vergi Gelirleri	39,568.0	37,710.0
Dolaysız Vergiler	15,647.0	12,741.0
Dolaylı Vergiler	18,135.0	18,083.0
Harcamalar	80,379.0	78,999.0
Personel Harcamaları	15,203.0	14,630.0
Yatırım Harcamaları	4,139.0	3,749.0
Faiz Harcamaları	41,064.0	41,268.0
KİT'lere Transferler	1,201.0	1,100.0
Diğer Transferler	8,030.0	7,162.0
GSMH'ya Oran (%)		
Bütçe Dengesi	-15.4	
Faiz Harcamaları	22.2	
Faiz Dışı Bütçe	6.7	
Net Yurt İçi Borçlanma	12.7	
Yurt İçi Borç Stoku	59.5	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, www.hazine.gov.tr (E.T: 15.08.2016)

Vergi uygulamalarının sonucunda kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirleri yetersiz kalınca iç borçlanma yoluna gidilmiş ancak bu sefer de kamu iç borç yükü artmıştır. Bankaların da açık pozisyonlarını kapsayan döviz yükümlülüklerinin artmasına neden olmuştur. Bu aynı zamanda bankaların, uluslararası finans piyasalarında daha da kırılgan hale getirmiştir. Kamu harcamalarının, bankaların dışarıdan getirdiği sıcak para transferleri ile karşılanması Merkez Bankasının giderek

denetim gücünü zayıflatmıştır. Böylece maliye politikası uygulamaları para politikalarının yerini alır duruma gelmiştir.[153]

Özetlersek, Türkiye'nin iktisadi krizden çıkmaya başlamasında *"Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"* nın etkisi olmuştur. Faizler düşme sürecine girmiş, doların fiyatı gerilemiş, borsada istikrar sağlanmış ve bu olumlu gelişmeler, 2002 yılı başlarından itibaren reel sektörde üretim artışları şeklinde yansımıştır. Nitekim ekonomik göstergeler de bunu destekler nitelikte olmuştur. GSMH 2001 yılında yüzde 9,5 küçülmüş ancak 2002 yılında çeyrekler itibarıyla yüzde 0,2, yüzde 9,4 ve yüzde 7,8 büyümüştür. Tüm bunlar krizden çıkmanın işaretleridir. [154]

2.3. 2002-2007 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI SONUÇLARI

Türkiye Ekonomisi 2001 yılını ciddi bir küçülme ile sonlandırmış ancak 2002 yılından itibaren düzelme sürecine girmiştir. Bu süreçte en önemli iki etken iktisadi politika uygulamalarının verdiği güven ve iç talepte beklentilere ilişkin iyimser hava olmuştur.[155] Bu büyüme aynı şekilde aşağıdaki tablo da görüldüğü gibi 2003, 2004 yıllarında da hızla devam etmiş ancak 2005 yılından sonra 2004 yılına göre büyüme süreci yavaşlamaya başlamakla birlikte devam etmiştir. Yine yıllar itibariyle incelendiğinde enflasyon oranlarının düştüğünü, işsizlik oranlarının bir önceki yıllara göre azaldığı görülmektedir. Gini katsayısının 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı bilinmektedir. Buna göre gelir dağılımının ne kadar adaletli olup olmadığını gösteren gini katsayı, 2002 yılında 0,440 iken bu oran 2005 yılına kadar düşerek 0,380 olmuştur. Ancak 2006 yılında tekrar artmıştır.

---

[153] Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", 2001, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm (E.T:24.03.2017), s.15.
[154] Seyidoğlu, s. 150-151.
[155] TCMB, "2002 Yıllık Rapor", 2003, www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.18.

Tablo 6: 2002- 2007 Yılları Arası Temel Makro İktisadi Göstergeler

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Enflasyon Oranı(%)	29,75	18,36	9,32	7,72	9,65	8,39
İşsizlik Oranı(%)	10,3	10,5	10,8	9,5	9	9,2
Gini Katsayısı	0,440	0,420	0,400	0,380	0,430	0,410
GSYH (Reel % değişim)	6,4	5,6	9,6	9	7,1	5,0
GSYH (Milyon TL)	359.358	468.015	577.023	673.703	789.228	880.461
Faiz Dışı Fazla	16.740	25.952	37.338	39.225	41.320	35.045
Bütçe Dengesi	-34.978	-3.257	-1.915	-6.454	-4.643	-13.708

Kaynak: TÜİK, BUMKO
Not: 2002-2004 yılları için, 1994 bazlı, 2005 ve sonrası yıllar için ise 2003 bazlı enflasyon oranları verilmiştir.
Not: GSYH 2009 bazlıdır.

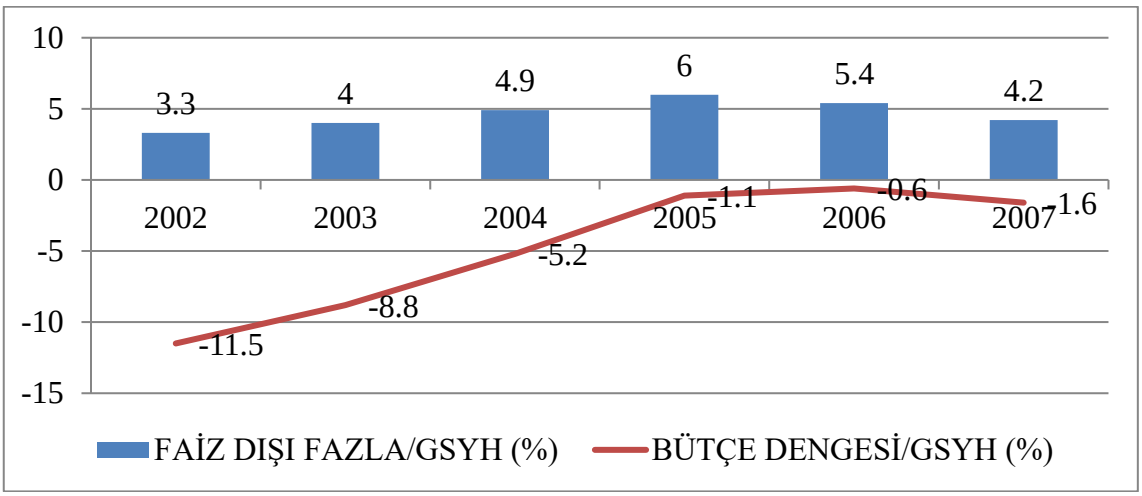
2002-2006 arasında iktisadi büyüme sağlanmış, enflasyon düşürülmüş, yıllarca ekonominin en büyük sorunu olarak görülen faizler inmiştir. Mali disiplinin sağlanması, borç yönetimindeki başarı, ihracat performansı, özelleştirme ve yabancı sermayenin çekilmesi gibi ekonomik gelişmeler yaşanmıştır.[156] Şimdi ise maliye politikasına ilişkin gelişmeler ayrı ayrı aşağıda grafik ve tablolarla incelenecektir.

2.3.1. Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazla Sonuçları

2000 yılında uygulanmaya başlanılan program kapsamında bir yandan faiz dışı fazlayı artırmak ve kamu finansmanını sürdürülebilir bir yapıya kavuşturma yanında 1999 yılındaki depremlerin hasarlarının telafi edilmesi ve iktisadi canlanmanın yeniden başlatılması amacıyla hem harcama disiplinini sağlayıcı hem de gelir artırıcı önlemler alınmıştır.[157] 2002, 2003, 2004 yıllarında da faiz dışı fazla vererek kamu borçlarının azaltılması ve konvertibl hale getirme amacıyla gelir arttırıcı ve harcamalar ile ilgili düzenlemelere devam edilmiştir. Kamu maliyesinde 2005, 2006 yıllarında daha önceki yıllarda da uygulanan gelir arttırıcı ve harcama azaltıcı politikalar sonucunda olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler bütçe rakamlarında da kendini göstermiştir.

[156] Özsoylu, s.291.
[157] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2002", 2003, http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.75.

Yine bu süreçte kamu maliyesinin şeffaflığını ve etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalara ise devam edilmiştir. Bu kapsamda bütçe sisteminin uluslararası standartlara göre yeniden belirlenmesi, genel yönetim kapsamındaki tüm kamu idarelerinde bütçe ve muhasebe birliğinin sağlanması ve AB uygulamaları ile uyumlu bir mali yönetim ve kontrol sistemi oluşturulması maksadıyla hazırlanan "5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu," 2006 yılından itibaren tüm maddeleriyle uygulanmaya başlanmıştır. Bu amaçla "5018 sayılı Kanun" çerçevesinde 2006 yılı bütçesinin kapsamı genişletilerek "Konsolide Bütçe"den "Merkezi Yönetim Bütçesi"ne geçilmiştir. Yapılan yeni tanımlama ile merkezi yönetim içinde yer alıp da bütçe dışında kaynak kullanan kamu idarelerinin de bütçeye dâhil edilmesi sağlanmış; bu çerçevede düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir ve harcamaları kapsama alınmıştır. Böylece tüm kamu idarelerinin gelir ve giderleri bütçe içinde yer almış ve kamu kesimi daha doğru ve gerçekçi bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Böylece, merkezi yönetim bütçesinin uluslararası standartlara göre hazırlanmasına, uluslararası istatistiklerle mukayese yapılmasına olanak sağlanmıştır. [158] 2006 yılında mali disiplini arttırmak amacıyla sosyal güvenlik alanında ve "5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu" kapsamında uygulamaya konulan "Orta Vadeli Program" ile "Orta Vadeli Mali Plan" gibi çeşitli alanlarda düzenlemeler yapılmıştır.

Grafik 8: 2002-2007 Yılları Arası Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH' ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı
Not: 2002-2007 dönemi verileri "Merkezi Yönetim Bütçesi" bazında oluşturulmuştur.

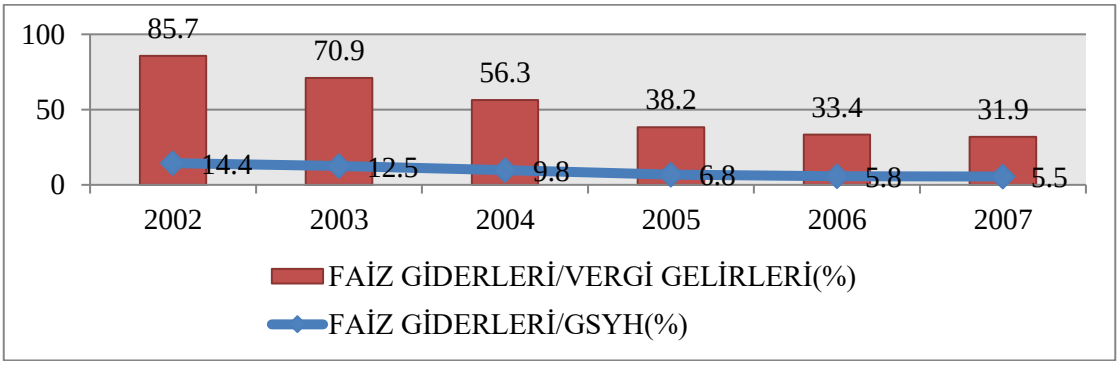
[158] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2006", http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.49.

2002-2007 yılları grafiğe göre bütçe açığının GSYH'ya oranı 2002 yılında % 11,5 iken, bu oran 2003 yılında % 8,8, 2004 yılında % 5,2'ye, 2005 yılında % 1,1'e, 2006 yılında % 0,6'ya düşmüş, 2007 yılında ise tekrardan % 1,6'ya yükselmiştir. Tablo 7 ve Tablo 8'de görüleceği gibi harcamaların gelirden fazla olması kamu mali dengesinin açık verdiğini yansıtmaktadır.

2002 yılında % 3,3 olan faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı, 2003 yılında % 4, 2004 yılında % 4,9 ve 2005 yılında % 6 olarak 2002-2005 yılları boyunca sürekli artmış, 2006 yılında % 5,4' e 2007 yılında ise % 4,2' ye düşmüştür.

Özetleyecek olursak; 2005 yılı, kamu maliyesi alanında uygulamaya konulan yapısal reformların sonuçlarının daha açık görülmeye başladığı ve mali disiplinin bütçe sonuçlarındaki yapıcı etkisinin hız kazandığı bir dönem iken, 2006 yılı reformların etkilerinin açıkça görülmeye başlandığı bir dönem olmuştur.[159]

Kamuda uygulanan mali disiplin sonucunda faiz giderlerinin GSYH' ya oranı düşme yönünde eğilim göstermiştir. 2002 yılında % 14,4 olan faiz giderlerinin GSYH' ya oranı, 2003 yılında % 12,5, 2004 yılında % 9,8, 2005 yılında % 6,8, 2006 yılında % 5,8 ve 2007 yılında % 5,5 seviyesine düşmüştür.

Grafik 9: 2002-2007 Yılları Arası Faiz Giderlerinin GSYH' ye Oranı ve Faiz Giderlerinin Vergi Gelirlerine Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı
Not: 2002-2007 dönemi verileri "Merkezi Yönetim Bütçesi" bazında oluşturulmuştur.

[159] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2006", s.51.

Yıllar itibarıyla faiz giderlerinin ne kadarlık kısmının vergi gelirleri ile karşılandığını gösteren oransal grafik yukarıda yer almaktadır. 2002 yılında faiz giderlerinin % 85,7' si vergi gelirleriyle karşılanmıştır. Bu durum izleyen senelerde vergilerdeki artış ve istikrarlı sürdürülen mali disiplin sayesinde olmuş ve 2007 yılında % 31,9 olarak gerçekleşmiştir.[160]

2.3.2. Kamu Harcamalarına İlişkin Sonuçlar

Kamu bütçesi sade anlatımla *"bir muhasebe kaydı olmayıp devletin topluma karşı taahhütlerini de temsil eden siyasal bir belgedir. Bütçenin gelir ve harcama kalemlerinin yapısı devletin, toplumun farklı kesimlerine karşı sorumluluk ve duyarlıklarını göstermektedir. Kamu gelirlerinin toplumun hangi kesimlerinden, hangi araçlarla toplandığı ve hangi kesimlerine ne şekilde aktarıldığı devletin siyasal tercihlerini açığa vurmaktadır."*[161] Birinci bölümde açıklanan kalemlerin (cari, yatırım ve transfer giderlerinin) alt kalemleri incelendiğinde, personel giderleri, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri, mal ve hizmet alım giderleri cari harcamaların bölümleridir. Yatırım giderlerinin içine ise sermaye giderleri girmekte, transfer giderleri ise cari transferlerden oluşmaktadır.[162]

Tablo7: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Bin TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Giderler	**110.57**	**132.82**	**141.02**	**159.164**	**178.125**	**204.066**
Faiz Hariç Gider	**58. 852**	**74. 298**	**84. 532**	**113.485**	**132.163**	**155.314**
Personel ve Sos. Güv. Primleri	21. 490	28. 238	32.972	37.367	42.887	49.373
Mal ve Hizmet Alımları	9. 940	11. 053	12. 684	15.214	19.001	22.257
Cari Transferler	17. 918	25. 001	27. 683	45.616	49.851	63.291
Sermaye Giderleri	7.201	7. 464	8. 050	10.267	12.097	13.003
Diğer	2. 303	2.541	3.143	5.018	8.325	7.388
Faiz Giderleri	**51. 725**	**58. 524**	**56.488**	**45.679**	**45.962**	**48.752**

Kaynak: Maliye Bakanlığı, BUMKO
Not: 2002-2004 arası "konsolide bütçe", 2005-2007 arası "merkezi yönetim bütçe" bazında oluşturulmuştur.

[160] Maliye Bakanlığı, "2007 Yılı Genel Faaliyet Raporu", 2008, http://www.maliye.gov.tr/ (E.T: 16.08.2016), s.40.
[161] Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, "2004 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler", 2004, http://www.emo.org.tr/ekler/512294422de868f_ek.pdf?tipi=36&turu=X&sube=0 (E.T:24.03.2017), s.19.
[162] Batırel, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, s.215.

2002- 2007 yılları arası Merkezi Yönetim Giderleri incelendiğinde Türkiye'nin 2000-2001 yılında yaşanan krizin ardından uygulanan enflasyonu düşürme programı ve güçlü ekonomiye geçiş programı sonrasında uygulanan tedbirler neticesinde kamu harcamalarında ciddi artışlar gözlenmektedir. Bu artışlar Tablo 7'de görüldüğü üzere 2002 yılından 2007 yılına kadar geçen sürede yaklaşık 94 Bin TL artış göstermiştir.

2002 yılında mali disiplinin sağlanmasındaki mücadele ve başarıya rağmen; takip eden yıldan itibaren yatırımlardaki artışının dış proje kredilerinin revizyonundan oluşması, memur ve emeklilerine yapılan maaş zamları; özellikle ihracatta KDV iadesi uygulanmasının yarattığı vergi gelirlerindeki azalış; sağlık harcamalarının hedeflenenin üzerinde artması; SSK prim ve tahsilâtındaki azalış ve sağlık harcamalarının artmasından dolayı sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferlerin getirdiği yük ve yeşil kart ödemeleri ile ilama bağlı borçlar faiz dışı bütçe harcamalarını sürekli arttırmıştır.[163] Böylece 2002 yılında 110 Bin TL olan faiz dışı bütçe harcamaları 2007 yılına gelindiğinde 204 Bin TL olmuştur.

İktisadi sınıflandırmaya göre merkezi yönetim giderleri tek tek incelendiğinde, personel giderleri ve sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri 2002 yılında 21.490 Bin TL iken 2007 yılına gelindiğinde 49.373 Bin TL, mal ve hizmet alımları 9.940 Bin TL iken 22.257 Bin TL, sermaye giderleri ise 2002 yılında 7.201 Bin TL'den 2007 yılında 13.003 Bin TL olmuştur.

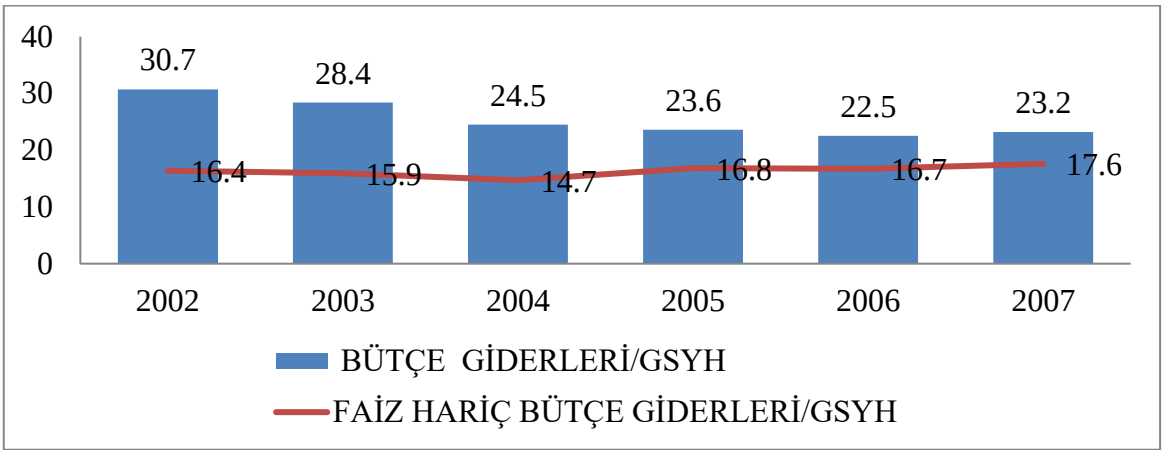
Cari transferler; görev zararları, hazine yardımları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara transferler, hane halkına yapılan transferler, tarımsal destekleme, sosyal amaçlı transferler, ülke dışına yapılan transferler, gelirleri ayrılan paylardan oluşmaktadır ve cari transferler 2002 yılında 17.918 Bin TL'den 63.291 Bin TL'ye ulaşmıştır.

Faiz giderleri ise; iç borç faizi, dış borç faizi, iskonto ve kısa vadeli işlemlere alınan faiz ve kira sertifikası giderlerinden oluşmaktadır. Ve faiz giderleri, 2002 yılından 2003 yılına 6.799 Bin TL artmış, 2003 yılından sonra 2004-2006 yılları arasında düşüş gerçekleşmiş, 2007 yılında ise tekrardan artış gözlenerek 48.752 Bin TL

[163] Kalkınma Bakanlığı, "2003 Yılı Programı", http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf (E.T:16.08.2016), s.46

olmuştur. Diğer grubunun içinde ise, sermaye transferleri, borç verme ve yedek ödenekler yer almaktadır.

2000'li yılların ortalarına kadar giderlerdeki artışın en önemli nedeni borç faizleriyken, daha sonra borç faiz ödemelerinin payı giderek azalmıştır. 2004 yılına kadar devlet borç faizlerini ödemek için daha fazla borçlanmak zorunda kalmıştır. 2004 yılından sonra faiz harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payı her geçen yıl azalmaktadır. Bunun nedeni bu yıllarda bütçenin faiz dışı fazla vermesi, borçlanma faiz oranlarındaki düşüş ve borçların vadesinin uzamasıdır.[164]

Grafik 10: 2002-2007 Yılları Arası Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ve Faiz Hariç Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı

Kaynak: BUMKO

Yukarıdaki Grafik 10'da görüldüğü gibi 2000 yılı ve sonrasında uygulanan sıkı mali disiplin politikaları ile uyumlu olarak bütçe giderlerinin GSYH' ya oranlarında kayda değer bir azalış gözlenmektedir. Faiz hariç bütçe giderlerinde de 2005 yılına kadar azalış görülmüş ancak 2007 yılında 17,6' ya yükselmiştir.

2.3.3. Kamu Gelirlerine İlişkin Sonuçlar

Devletin kamu gelirlerinin başında toplanan vergiler gelmektedir. Ve kamu gelirleri; vergi gelirleri, vergi dışı gelirler olarak ikiye ayrılmaktadır. Vergi gelirleri, dolaylı ve dolaysız vergilerden oluşmaktadır.

[164] Yıldırım, s.430.

Vergi dışı gelirler ise, teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, devlet payları ile KİT ve kamu bankaları gelirleri, para ve vergi cezaları, kişi ve kurumlardan alınan paylar, çeşitli vergi dışı gelirlerden, sermaye gelirleri (bina arsa ve arazi satış gelirleri, taşınır ve taşıt satış gelirleri, maddi olmayan varlık satış geliri) ile alınan bağış ve yardımlardan oluşmaktadır. Bunların yanında özel bütçeli idareler öz gelirleri ile düzenleyici ve denetleyici kurum gelirleri de vardır.[165]

Türk vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı sürekli artarken, dolaysız vergilerin payı dolaylı vergilere göre çok az bir şekilde artış göstermiştir. Bu da verginin eşitlik ilkesine ters düşmektedir.

Bu nedenle *"bir ülkede, vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı açısından dolaylı ve dolaysız vergilerin, toplanan vergiler içindeki payının karşılaştırılması gerekmektedir. Çünkü dolaysız vergilerde (GV, KV, MTV) en az geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, indirim, istisna ve muafiyet gibi uygulamalara yer verildiğinden vergi ödeme gücü arasında ilişki kurulabilmekte ve vergi adaletini sağlamada daha etkili olabilmektedir. Dolaylı vergilerde ise; KDV, ÖTV gibi vergilerin uygulandığı mal ve hizmetlerin, düşük gelirlilerin bütçesindeki payı, yüksek gelirlilere göre daha fazla olmakta ve vergi yükü, asıl olarak düşük ve sabit gelirlilerin üzerinde kalabilmektedir. Ayrıca vergi yükünü artıran yüksek vergi oranları, müteşebbislerin yatırım kararlarını etkileyerek sabit sermaye yatırımlarını azaltmakta, dolayısıyla istihdamı da olumsuz yönde etkilemektedir."*[166]

2006 yılında ise, kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak, vergi kaçakçılığını azaltmak ve vergiyi tabana yayarak etkinliğini artırmak amacıyla Vergi Reformu uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla öncelikle vergi kanunlarının sadeleştirilmesi için çalışmalara başlanmış ve yeni bir Kurumlar Vergisi Kanunu Haziran ayında yasalaşmıştır. Reform kapsamında Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisi oranlarında değişikliğe gidilirken, Gelir Vergisi'nde de tekli tarife uygulamasına geçilmiş; ticari ve zirai kazançlarda ise yatırım indirimi istisnası kaldırılmıştır.[167] Gelir

---

[165] Batırel, *Kamu Maliyesi ve Yönetimi*, s.91.
[166] Ramazan Armağan, "Türkiye'de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Cilt:12, Sayı:3, 2007, http://iibf.sdu.edu.tr/ (25.12.2015), s.239.
[167] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2006", s.57.

vergisinde dilim sayısı 4'e düşürülmüş, üst dilim vergi oranı yüzde 45'ten yüzde 35'e indirilmiştir. Böylece gelir vergisinde vergi yükü azaltılmış ve vergi sistemi basitleştirilmiştir. Eğitim, sağlık, temel gıda maddeleri, giyim, konfeksiyon ve tekstilde uygulanmakta olan katma değer vergisi oranları indirilmiştir. Yatırımların ve doğrudan küresel sermayenin teşvik edilmesinde önemli bir adım olarak, 2006 yılı başından itibaren yürürlüğe giren yeni Kurumlar Vergisi Kanunu ile vergi oranı yüzde 30'dan yüzde 20'ye indirilmiştir.[168]

Ayrıca katma değer vergisi oranlarında da gerekli düzenlemeler yapılarak daha önce bazı mal ve hizmetlere uygulanan yüzde 26 ve yüzde 40'lık yükseltilmiş katma değer vergisi oranları genel orana (yüzde 18) indirilmiştir. Böylece, vergiye tabi mal ve hizmetlere uygulanan beş ayrı katma değer vergisi oranı üçe düşürülerek sadeleşmeye gidilmiştir.[169] Bütün bu indirimlere rağmen vergi gelirlerinde istikrarlı bir artış kaydedilmiştir. Vergi gelirlerinin arttırılmasında, vergi oranlarının arttırılması yerine indirimlere gidilmesi ve böylelikle vergi tabanının genişletilmesi etkili olmuştur. Bu ise vergi sisteminde meydana gelen yapısal değişimin dikkate değer bir sonucudur.[170]

Tablo 8: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin TL)

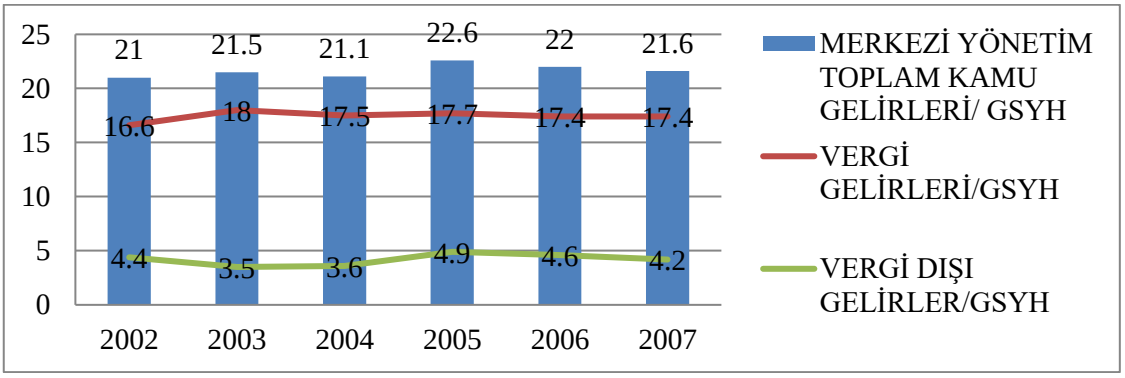
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam Gelirler	**75.592**	**100.25**	**121.87**	**152.71**	**173.483**	**190.259**
Vergi Gelirleri	**59.631**	**84.316**	**101.03**	**119.618**	**137.480**	**152.835**
Dolaysız Vergiler	19.293	25.709	30.794	38.614	43.258	51.843
Dolaylı Vergiler	40.338	58.607	70.279	81.004	94.222	100.992
Vergi Dışı Gelirler	**15.736**	**14.243**	**19.050**	**29.508**	**31.064**	**31.868**
Vergi Dışı Nor. Gel.	12.740	12.927	17.678	25.923	26.969	23.945
Sermaye Gelirleri	369,31	187	166	2.025	1.841	6.079
Alınan Bağış ve Yardımlar	2.267	1.129	1.206	1.560	2.254	1.844
Özel Büt. ve Düzen. Denet. Kur. Gel.		**1.692**	**1.781**	**3.584**	**4.936**	**5.556**

Kaynak: Maliye Bakanlığı; BUMKO
Not: Toplam gelirlere red ve iadeler dahildir.
Not: 2002-2004 arası konsolide bütçe, 2005-2007 arası merkezi yönetim bütçesi bazındadır.

[168] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2007", http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.60.
[169] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2002", s.81.
[170] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2007", s.60.

Tablo 8'de dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergilerin içindeki payı ile vergi dışı normal gelirlerin, sermaye gelirlerin, alınan bağış ve yardımların, özel bütçeli düzenleyici ve denetleyici kurum gelirlerinin toplam vergiler içindeki payları gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında 2002 yılında dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı 40.338 Bin TL iken, 2007 yılına kadar sürekli artmış ve 2007 yılında 100.992 Bin TL'ye ulaşmıştır. Aynı yıllarda dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı ise, 2002 yılında 19.293 Bin TL olurken 2007 yılına gelindiğinde 51.843 Bin TL olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki ağırlığının artmasıdır. Bu gelişmede 1 Ağustos 2002 tarihinden itibaren doğalgaz ve petrol, motorlu taşıtlar, kolalı gazoz, alkollü içecekler, içki ve tütün mamulleri ve dayanıklı tüketim mallarını içeren dört temel liste bazında uygulanan özel tüketim vergisinin (ÖTV) yürürlüğe girmesinin etkisi olmuştur. Aynı zamanda 2003 yılında "25.02.2003 tarih ve 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu" kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Özellikle kamuoyunda vergi affı olarak bilinen "Vergi Barışı Kanunu" ile toplam vergi gelirleri artırılarak bütçe fazlası oluşturulmaya çalışılmıştır.

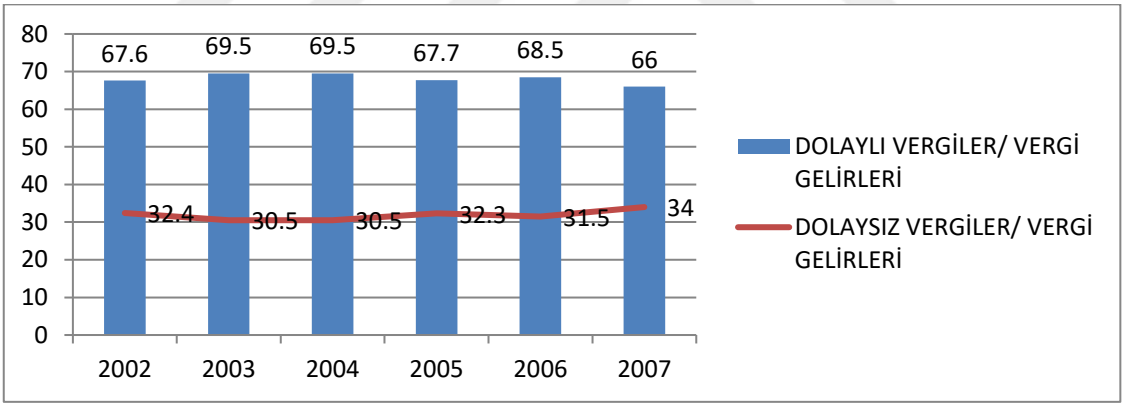
Diğer vergi gelirlerini inceleyecek olursak, vergi dışı normal gelirlerde 2002 yılında 12.740 Bin TL'den 2006 yılında 26.969 Bin TL olarak 2002-2006 yılları arası artmış 2007 yılında ise düşerek 23.945 Bin TL olmuştur. Sermaye gelirleri ise 2002 yılında 369,31 Bin TL iken 2003 yılında 187,00 Bin TL, 2004 yılında ise 166,00 Bin TL'ye düşmüş, 2005-2007 yıllarında tekrar artarak 2007 yılında 6.079 Bin TL gerçekleşmiştir. Alınan bağış ve yardımlarda yıllar itibariyle dalgalanmalar gerçekleşmiş 2007 yılında 1.844 Bin TL olmuştur. Özel bütçe kapsamındaki düzenleyici ve denetleyici kurum gelirleri ise her yıl artarak 2007 yılında 5.556 Bin TL'ye ulaşmıştır.

Grafik 11: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Kamu Gelirlerinin GSYH 'ya Oranı, Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH 'ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, BUMKO

Yukarıdaki Grafik 11 'e bakıldığında kamu gelirlerinde 2002-2007 yılları arası arzu edilen sonuç tam olarak sağlanamamıştır. Vergi dışı gelirler ise uygulanan özelleştirmeler nedeniyle azalışa geçmiştir.

Grafik 12: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Not: Tablo 8 verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Dolaylı vergiler ve dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki paylarına bakılacak olursa; 2002-2007 yılları arasında dolaylı ve dolaysız vergilerin miktarı rakamsal olarak artsa da birbirine çok yakın oranların çıktığı görülmektedir.

2.3.4. Kamu Borçlanmasına İlişkin Sonuçlar

Kamu gelir-gider farkı, bilindiği gibi, borçlanmayla karşılanır. Kamu borçlanması iç ve dış borç olarak ikiye ayrılır. Cumhuriyet döneminde ilk olarak iç borca 1933 yılında başvurulmuştur. İlk iç borç, 1933 yılında ülke ekonomisinde önemli rolü olan ve kalkınmanın ilk aşamasında ön planda yer alan demiryolu inşasında kullanılmak amacıyla yapılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk iç borcu olan 1933 Ergani İstikrazı, Fevzipaşa-Diyarbakır Demiryolu Hattı'nın inşası için yapılmıştır. Millileştirme dışında Cumhuriyet döneminin ilk konsolide dış borçlanması ise 1930 yılında yapılmıştır. Kibrit Tekeli 25 yıl için kendisine bırakılan bir Amerikan şirketi, karşılık olarak Türk Hükümeti'ne 10 Milyon Dolar borç vermiştir. [171]

Türkiye'de borçların finansmanında borçlanma yöntemi 1990'lı yıllardan itibaren ekonomi politikası aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kamu ve özel sektörün dış borçlanma imkânı sermaye hareketlerinin serbest hale getirilmesi ile mümkün hale getirilmiştir. Zamanla iç borçlanmanın GSYH içindeki oranı, kamu dış borçlanmasından daha fazla olmaya başlamıştır. 1989 yılından sonra ise finans piyasalarından ucuz fon temin edilmesindeki kolaylık sonucu borcun borç ile ödendiği ponzi finansman sürecini başlatmıştır. Neticede 2005 yılından sonraki süreçte özel sektör dış borçlanması kamu sektörünü geçmiştir.[172]

İç ve dış borçların GSYH içindeki gelişmesi tarihsel olarak incelendiğinde, 1994 ve 2001/2002 gibi ağır iktisadi bunalım kriz dönemlerinde, devlet borçlanmak için daha çok iç kaynaklara başvurmaktadır. Bunun nedeni açıktır; bunalım dönemleri yabancıların ekonomiye ilişkin güvenlerin azaldığı dönemlerdir. Yine bunalım yıllarında toplam borç/ GSYH oranı, diğer yıllara göre daha fazladır. Bu oran 2001 yılında %108,6 olarak bilinen en yüksek noktasına çıkmıştır. Kriz dönemlerinin borçlar üzerinde önemli bir yapısal etkisi de, böyle dönemlerde kısa vadeli borçların göreli payının daha fazla olmasıdır. Kuşku yok ki, kriz dönemlerinin, ayrıca, borçlanma

[171] Ekodialog, "Kamu Devlet Borçları", www.ekodialog.com (E.T: 01.07.2017).
[172] Nüket Kırcı Çevik ve Mehmet Cural, "İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği", **Maliye Dergisi**, Sayı:165 (Temmuz-Aralık 2013), s.116.

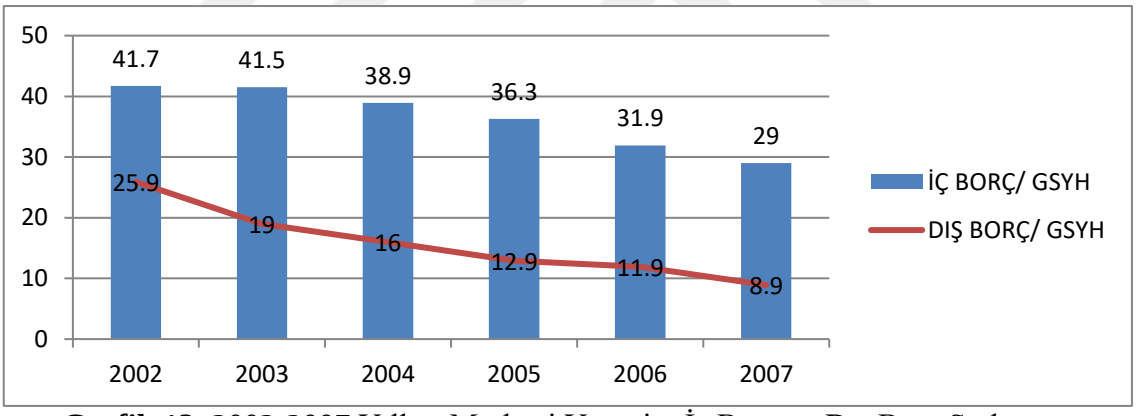
koşullarının çok daha olumsuz duruma geldiği ya da ağırlaştığı ve devletin borçlanmasının güçlüğüdür.[173]

Tablo 9: 2002-2007 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç ve Dış Borçları(Milyon TL)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İÇ BORÇLAR	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470	255.310
DIŞ BORÇLAR	93.242	88.847	92.489	87.157	94.032	78.552

Kaynak: BUMKO
Not:2009 bazlıdır.

Yukarıda Tablo 9'da gösterilen merkezi yönetim iç ve borç rakamlarına bakacak olursak, 2002 yılında 149.870 Milyon TL olan bu rakamın giderek artarak 2007 yılında 255.310 Milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Ancak dış borçlara bakıldığında bunun tam tersi durumla karşılaşılmaktadır ve 2002 yılında dış borç 93.242 Milyon TL'den yıllar itibariyle dalgalanmalar göstererek 2007 yılında 78.552 Milyon TL'ye düşmüştür.

Grafik 13: 2002-2007 Yılları Merkezi Yönetim İç Borç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı

Kaynak: BUMKO
Not:2009 bazlıdır.

Borç stoku, bir ülkede belli bir tarihte gerek kamu gerekse özel kesimin iç ve dış piyasalardan aldığı ve henüz ödeyemediği borçların anaparası ile o tarih itibariyle tahakkuk etmiş faizlerinin toplamını göstermektedir.[174]

[173] Kepenek, s.271.
[174] Gülay Akgül Yılmaz ve Ahmet Yılmaz, **"Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar"**, İstanbul: Arıkan Yayınevi, 2007, s.9.

İç borç stokunun GSYH'ya oranında 2002 yılından bu yana süre gelen düşüş trendi 2007 yılında da devam etmiştir. Söz konusu oran 2002 yılında %41,7 iken 2007 yılında %29'a gerilemiştir. Bu oranın azalmasında 2005 yılında sabit getirili senetlerin payı, değişken faizli senetlerin payının artmasına bağlı olarak azalmıştır. Dış borç stokunun GSYH'ya oranları ise sürekli düşmüş ve 2007 yılında %8,9 olmuştur.

Son on yıllık periyotta faiz oranlarının ciddi manada gerilemesinde bahsi geçen maliye ve para politikalarının bir başka araç olan borç yönetimi ile uyumlu olmasında mali alanda disiplin etkili olmuştur. Bu çerçevede, 2002 yılında borçlanma maliyeti TL cinsi sabit faizli nakit borçlanmada ortalama %62 iken bu oran 2013 yılında %6'lara kadar inmiştir.[175]

Kamu borç stokundan bahsedecek olursak söz konusu borçlardan kamu kesimini oluşturan ve kendi başına borçlanma yetkisi bulunan kurumlara ait olanları, özel borç stoku ise söz konusu borçlardan özel kesime ait olanları göstermektedir.[176]

Bu süreçte Kamu ihalelerinde uygulanacak usul ve esasları belirlemek üzere, 4 Ocak 2002 tarihinde "Kamu İhale Kanunu" kabul edilmiş, bu çerçevede gerçekleştirilecek uygulamaları düzenlemek amacıyla "Kamu İhale Kurumu" kurulmuştur. Kamu finansmanı ve borç yönetimini belirli bir sistematiğe kavuşturmak ve genel borçlanma stratejilerini belirlemek amacıyla "4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" 28 Mart 2002 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur.[177] Söz konusu yasal düzenlemenin akabinde Hazine tarafından 2003 Nisan'ından itibaren "Kamu Borç Yönetimi Raporu" yayımlanmaya başlanmıştır.[178]

Türkiye'nin iç ve dış borcunun sürdürülebilirliğine ilişkin analizlerin yapılması için net borç stokunun hesaplanması önemlidir. Zira net borç stoku rakamları kullanılarak, Türkiye'nin altında bulunduğu borç yükünün bir kısmının sahip olduğu nakitle karşılanabildiğini, bu sebeple borç yükünün görüldüğü kadar ağır olmadığını ve

[175] Maliye Bakanlığı, *"*Borçlanma Politikaları ve Uygulamaları", 2014, s.169.
[176] Yılmaz*, "Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar"*, s.9.
[177] Fatih Kaya, "Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi",(**Uzmanlık Tezi**, Devlet Planlama Teşkilatı, ,2009), s.94.
[178] Yılmaz, "*Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar"*, s.104.

borçlarının çevrilebilirliğinin mümkün olduğunu göstermek işlevi de vardır. Bu nedenle net dış borç stokunu formülle gösterirsek;

Kamu Net Borç Stoku= *"Toplam Kamu Borç Stoku- Merkez Bankası Net Varlıkları- Kamu Mevduatı- İşsizlik Fonu Net Varlıkları"* şeklindedir.[179]

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ise, *"Merkezi hükümetin, yerel yönetimin, kamu kuruluşlarının ve diğer kamu kesimi oluşumlarının toplam harcamalarından merkezi ve yerel vergi gelirleri, KİT'lerin satış gelirleri ile tüm kamu kuruluşlarının gelirlerinin çıkarılmasıyla ortaya çıkan kamu açığına KKBG"* denir.[180]

Yani devletin gelirleri ile giderleri arasındaki farktan kaynaklanan açığın kapatılması için gerekli ihtiyacı ifade eden kamu kesimi borçlanma gereğinin ciddi seviyede azalmasında ve hatta uzun zaman sonra ilk defa 2005 yılında sıfırın altında gerçekleşmesinde bütçe açığının azalmasıyla birlikte merkezi yönetim bütçesinde faiz dışı fazla verilmesi etkili olmuştur. Göstergeler borç stokunun sürdürülebilirliği açısından önemlidir.[181]

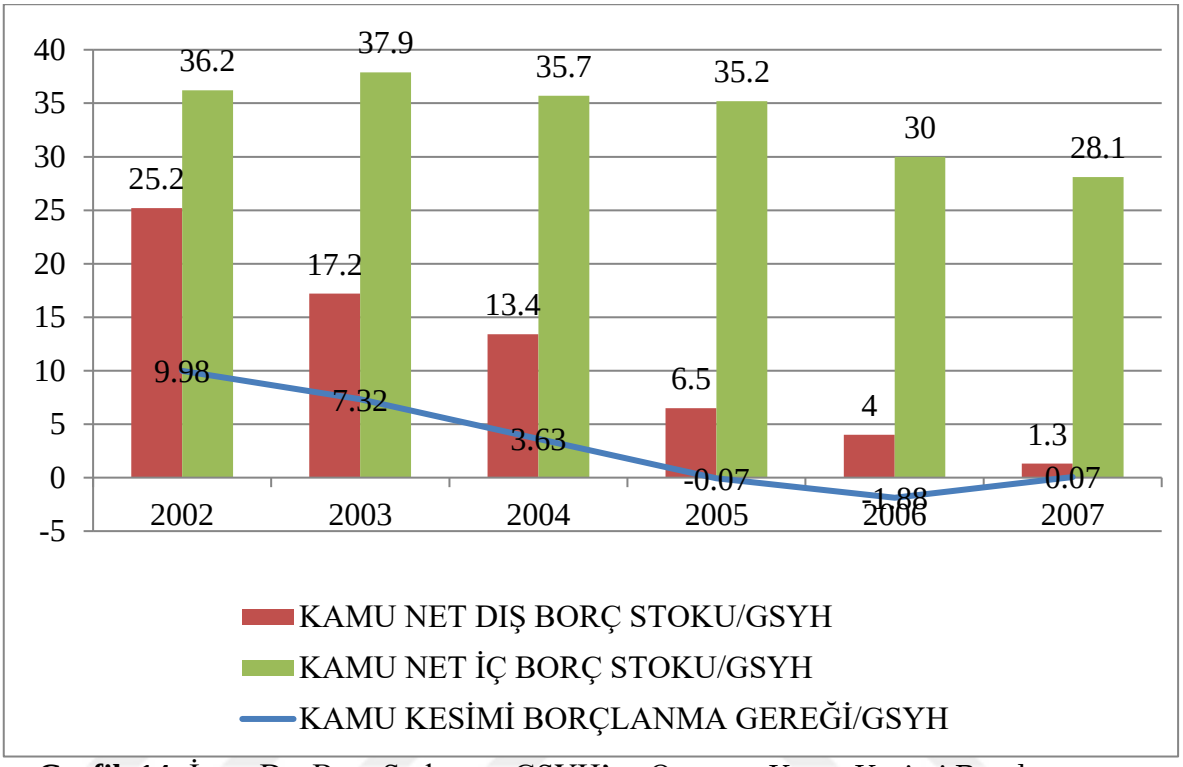
Grafik 14'de görüldüğü gibi 2002 yılında % 9,98 olan KKBG'nin GSYH'ya oranı, 2005 yılında % -0,07 ve 2006 yılında % -1,88'e gerilemiştir. 2007 yılında ise tekrardan artış göstererek % 0,07 olmuştur. Bunda 2001 krizi ile ön plana çıkan kamu borç sorunu ve kriz ile birlikte yoğunlaşan kamu borçlanmasının sürdürülebilirliğine dair tartışmalarının varlığı ile IMF'ye verilen faiz dışı fazla vaatlerine uymak gereği, kamu kesimi borçlanma gereğinin 2001 yılından itibaren gerileme trendi göstermesine sebep olmuştur.[182]

Grafik 14'de yıllar itibarıyla kamu net iç borç stokunun GSYH'ya oranının her zaman kamu kesimi net dış borç stokunun GSYH'ya oranından yüksek çıktığı görülmektedir. Kamu net iç borç stokunun GSYH'ya oranı 2002 yılında % 36 civarında iken bu oran 2006 yılında % 30 olmuş, 2007 yılında ise % 28,1'e düşmüştür. Kamu net

---

[179] Yılmaz, *"Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar"*, s.104-105.
[180] Alonot, "Kamu Kesimi Borçlanma Gereği Nedir?", http://alonot.com/kamu-kesimi-borclanma-geregi-nedir/ (E.T: 03.07.2017).
[181] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.maliye.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.91.
[182] Yılmaz, *"Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar"*, s.46.

dış borç stoku da aynı şekilde yıllar itibariyle düşüş göstererek 2007 yılında % 1,3 olmuştur.

Grafik 14: İç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSYH' ya Oranı (%)

Kaynak: HM, Maliye Bakanlığı

Kamunun net borçlarında, kamu mevduatlarında ve işsizlik sigortası net varlıklarındaki artışın da etkisiyle makro iktisadi istikrara ve mali disiplindeki başarıya bağlı olarak 2004 yılından sonra azalış eğilimi başlamıştır. Özetle, 2002 yılından itibaren sağlanan mali disiplin ve elde edilen istikrarlı büyüme sayesinde borç yükünde önemli oranda gerileme yaşanmıştır. 2002 yılında yüzde 61,4 olan kamu net borç stokunun GSYH'ya oranı 2007 yılında 29,5, 2008 yılında yüzde 28,2 seviyesine kadar düşmüştür.[183]

2002–2007 yıllar itibarıyla borç dinamikleri incelendiğinde ise, *"kamu sektörünün borç yükünün yanı sıra borç servisi yükünün de önemli derecede azaldığı"* görülmektedir. Borç servisi yükünün en önemli göstergelerinden biri olan *"faiz harcamalarının GSYH'ye oranı gerek nominal gerekse reel faizlerdeki düşüşün"* etkisi

[183] "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.maliye.gov.tr s.91.

olmuştur.[184] Grafik 9'da görüldüğü gibi 2002 yılında yüzde 14,4 iken, 2007 yılında yüzde 5,5 seviyesine gerilemiştir. Borç servis yükünü gösteren diğer bir önemli oran ise *"faiz giderlerinin vergi gelirlerine oranıdır."* Bu oranın da söz konusu dönemde yüzde 85,7'den yüzde 31,9 seviyesine gerilediği görülmektedir.

Ekonomik programın uygulanmasında gösterilen kararlılık, mali piyasalarda oluşan istikrar ve şeffaf borç yönetimi politikaları sonucunda nominal ve reel faizler son sekiz yıllık dönem boyunca önemli ölçüde gerilemiştir. 2002 yılında yüzde 63 civarında olan TL cinsi iskontolu borçlanmanın ortalama faizi 2010 yılı Ağustos ayı itibarıyla yüzde 8,3'e düşmüştür.[185]

İç ve dış toplam borçların GSYH'ya oranları bize ekonominin borç yükünü göstermektedir. Aynı zamanda borç yükü verisi, ekonominin, ulusal ve uluslararası düzlemde gücünün ya da sağlamlığının da bir göstergesidir. Bu arada belirtelim ki, AB üyeliği için, Maastricht eşit ölçütlerden birisi olan bu ölçüt %60 olarak belirlenmiştir.[186] Avrupa Birliği üye ülkeleri için belirlenen Maastricht Kriterlerinde yer alan bu koşul, 2004 yılından bu yana sağlandığı görülmektedir.

2.3.5. Özelleştirme Sonuçları

Özelleştirmenin ana felsefesi, *"devletin asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması için gerekli harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesi"* olarak belirlenmiştir.[187]

Özelleştirme için siyasal dönüm noktası *"24 Ocak 1980 kararları"* olmakla beraber, yasal çerçevenin oluşturulması 1984'de başlamıştır ve özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, *"29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun"* ile yapılmıştır. Kanun, özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirlemiş ve özelleştirmenin kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur. Bu çerçevede, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, *"Toplu*

[184] "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.maliye.gov.tr s.96.
[185] Maliye Bakanlığı, "Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Borçlanma Politikası ve Uygulamaları", 2011, s.158
[186] Kepenek, s.271.
[187] İstanbul Ticaret Odası, "Yıllık Ekonomik Rapor", 2015, www.tobb.org.tr/ (E.T:15.10.2017), s.120.

Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu" kurulmuştur. Daha sonra *"2985 sayılı Kanun ile Toplu Konut Fonu"* kurularak, Fonun, *"Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi"* ile ilişkileri tanımlanmıştır. Özelleştirmeye ilişkin ikinci yasal düzenleme "*8.6.1984 tarih ve 233 sayılı KHK'nin 38'inci maddesi"* ile yapılmıştır. Bu madde ile daha önce *"Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu'na verilen özelleştirme ile ilgili karar alma yetkisi İktisadi İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na verilmiş ve yürütme görevi Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi'nde"* kalmıştır.[188]

4046 sayılı Özelleştirme Yasası ise 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yasayla getirilen yeni düzenlemeler ana başlıklar itibariyle şöyledir: "Özelleştirme Yüksek Kurulu" oluşturuldu. "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" kuruldu. Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, yasada belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörüldü. "Özelleştirme Fonu" oluşturuldu. Özelleştirmenin kapsamı genişletildi. İktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum payların yanı sıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilebilmesine imkân tanıyan düzenlemeler yapıldı. Erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı'na tabi personelden hizmet süresi itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükme bağlandı. Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarda çalışan personelin sosyal yardım zammı ödemelerinin özelleştirme fonundan karşılanması öngörüldü. Kapsamdaki kuruluşlarda uygulamalar sonucunda kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atanmalarına ilişkin düzenlemeler getirildi. Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması hükme bağlandı. Stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörüldü. Türkiye'de 1985 yılından başlayarak 1996 yılı sonuna değin Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar (157 kuruluş) özelleştirme kapsamına alınmıştır. Bu kuruluşlardan bir

[188] Metin Kilci, **"Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları(1984-1994)"**, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1994,s.6.

bölümü, 233 sayılı KHK kapsamında tamamı kamuya ait KİT statüsündeki kuruluşlardır. Diğer bir bölümü ise, %50'nin üzerinde kamu payı bulunan bağlı ortaklık statüsündeki kuruluşlar ile kamu iştirakleridir.[189]

Böylelikle 1985 yılından itibaren özelleştirme uygulamalarından elde edilen toplam gelir 7,3 milyar dolar olarak kaydedilmiştir. 1985-Aralık 2000 döneminde özelleştirme programı kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen toplam gelir, 1,9 milyar doları temettü gelirlerinden ve 0,7 milyar doları diğer gelirlerden olmak üzere, 9,5 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde 9,2 milyar dolarlık özelleştirme harcaması yapılmıştır. Yapılan harcamaların yaklaşık yüzde 90'ı, özelleştirme portföyündeki şirketlerde sermaye artırımına gidilmesi ve bu şirketlere fon aktarımında bulunulmasından oluşmaktadır.[190]

İlan ve reklam giderlerinin en yüksek olduğu 2000 yılında, Petrol Ofisi A.Ş., Asil Çelik Sanayi ve Tic. A.Ş., Deniz Nakliyatı T.A.Ş.'nin özelleştirme işlemleri gerçekleştirilmiştir.[191]

2000 yılı içerisinde POAŞ'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en önemli özelleştirme uygulamalarından biri gerçekleştirilmiş 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB (BİST)'de satışı sonucunda POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde devletin, turizm, tekstil ve hayvancılık sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirildi. [192]

Bunun yanı sıra, çeşitli tarihlerde özelleştirme kapsam ve programına alınan kuruluşlardan 15 iştirak hissesinin özelleştirme çalışmalarının Sümer Holding A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, söz konusu 15 kuruluşta bulunan İdare'ye ait azınlık hisseleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 12 Mart 2001 tarihli kararı ile Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiş, 7 kuruluşun özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır.

---

189 Çetinkaya, s.200-208.
190 Kalkınma Bakanlığı, "2001 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program", 2001,http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KatilimOncesiEkonomikProgramlar.aspx (E.T:16.08.2017), s.27.
191 Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **"Rakamlarla Özelleştirme" " Türkiye'de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu'nun Kaynak ve Kullanımları",** Mustafa Necati Doğan(Derleyen), Ankara, 2012, www.oib.gov.tr , s.38.
192 Bal, s.361.

YASATAŞ A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.'ye ait İdare hisselerinin özelleştirme çalışmalarının Et ve Balık Ürünleri A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, 10 Eylül 2001 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye devredilmiş, YASATAŞ, EBÜAŞ bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmiştir. MEYBUZ A.Ş.'nin ise özelleştirme işlemleri tamamlanmıştır. İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş. ise 15 Nisan 2002'de TÜGSAŞ Türkiye Gübre San. A.Ş. bünyesinde birleştirilmiş ve özelleştirilmiştir. 2003 yılında kapsama alınan Manisa Pamuklu Men. A.Ş. ise Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiştir. Eylül 2003'de kapsama alınan TİGEM Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü Ağustos 2004 tarihinde kapsamdan çıkarılmıştır. 20 Mart 1990 tarihinde kapsama alınan Gönen Gıda Sanayi A.Ş. 5 Nisan 2006 tarihinde kapatılmıştır.[193]

İSDEMİR 31 Ocak 2002 tarihinde imzalanan devir sözleşmesiyle tüm varlıkları ile birlikte ERDEMİR'e devredilmiş ve tüzel kişiliği sona ermiştir. ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. T. Gemi Sanayi A.Ş. ise Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek Mayıs 2002'de tüzel kişiliği sona ermiştir. DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir. TURBAN Turizm A.Ş. T. Zirai Donatım A.Ş. ve TÜMOSAN Türk Motor Sanayi A.Ş. 7 Şubat 2003 tarihinde, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) ile Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ) 19 Eylül 2005 tarihinde SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir. [194]

2004 yılında ESGAZ, Eti Bakır, DİVHAN A.Ş., Bursa Gaz , Amasya Şeker Fabrikası A.Ş., Eti Gümüş A.Ş., Eti Krom A.Ş., Çayeli Bakır İşletmeleri A.Ş. , BET Kütahya Şeker Fabrikası A.Ş., Eti Elektrometalürji A.Ş' nin blok satış yöntemiyle , Türk Hava Yolları A.O.' nun halka arz yöntemiyle özelleştirilmesi başta olmak

[193] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Ftirme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html (E.T:07.03.2017), s.8-9.

[194] Ayhan Sarısu, "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme: Genel Bir Değerlendirme", Asomedya Dergisi,2003, https://ayhansarisu.wordpress.com/2012/10/22/dunyada-ve-turkiyede-ozellestirme-genel-bir-degerlendirme/ (E.T:19.10.2017), s.50.

üzere gerçekleştirilen tüm özelleştirme uygulamalarından cari yıl satış gelirleri ile geçmiş yıl satış taksitleri toplamı 1.1 milyar ABD Doları gelir elde edildi.[195]

2007 yılındaki özelleştirme uygulamalarına bakıldığında, dünyada yaşanan iktisadi dalgalanmalara ve ülkemizdeki seçim sürecine rağmen, başta Türkiye Halk Bankası'nın yüzde 24,98'lik bir payının halka arzı olmak üzere, TCDD Mersin Limanı, Türkiye Demir Çelik İşletmesi Deveci Maden Sahasının İşletme Hakkı, Karayolları Genel Müdürlüğü İstanbul Levent arsası, BUMAS A.Ş. ile TEDAŞ ve TEKEL'e ait bazı taşınmazların satış ve devir işlemleri tamamlandı.[196]

Özelleştirmede başta Türk Telekom, TÜPRAŞ, ERDEMİR, Atatürk Havalimanı ve Petrol Ofisinin özelleştirilmesi gibi önemli adımlar atılmış ve 2001–2005 döneminde 14,3 milyar dolar düzeyinde özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 2006 yılı ilk çeyreğindeki gerçekleşmelerle birlikte 22 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. [197]

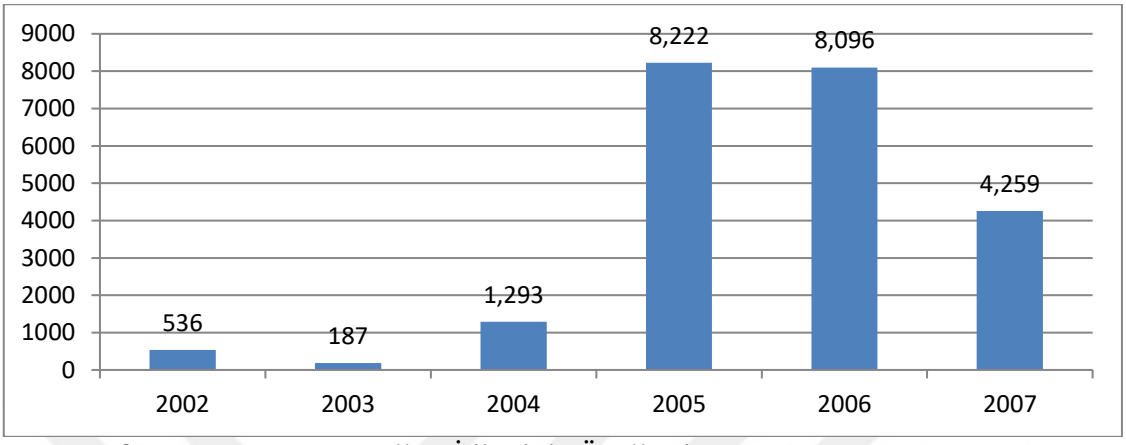
Asıl önemli gelirler grafikten de görülebileceği gibi, 2005 yılından bu yana elde edilmiştir. 18 yılda elde edilen gelir 9.465 milyon dolarken, 2005 ve 2006 yıllarında neredeyse tüm yıllara yakın gelir olarak sırasıyla 8.222 ve 8.096 milyon dolar olmuştur. Bu durumun nedeni ilgili dönem içerisinde TÜPRAŞ, TELEKOM gibi yüksek öneme sahip kuruluşların özelleştirme işlemine tabi tutulması gösterilebilir. Böylelikle 2002-2007 yılları arası toplam 22.593 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

2005-2006 yıllarında, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar ve sözleşmeleri imzalanan ihaleler dolayısıyla 2000 senesini geçen yükselişler gözlenmiştir. 2007 yılındaki düşüşün nedeni o dönemde imza aşamasında bulunan 7 projeden elde edilecek gelirin bu yılın özelleştirme gelirlerine dahil edilememiş olması nedeniyledir. 2009'da ise; Şeker Fabrikaları'nın özelleştirme süreci ile otoyol ve köprü özelleştirmeleri ve şans oyunlarıyla ilgili lisans devrinin gerçekleştirilmesi beklenilmesine rağmen, 2008 dünya

---

[195] Bal, s.362.
[196] Bal, s.362.
[197] Kalkınma Bakanlığı, "9.Kalkınma Planı", http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (E.T:19.10.2017) , s.17.

ekonomilerindeki finansal krizin de etkisi ile özelleştirme işlemleri ve gelirlerinde bir düşüş gerçekleşmesidir.[198]

Grafik 15: 2002-2007 Yılları İtibariyle Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar)
Kaynak: ÖİB, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm

2.4. 2008 FİNANSAL KRİZİ VE SONRASI UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI

Türkiye'nin yaşadığı 1994, 2000 ve 2001 krizlerinden sonra 2007 yılında ABD'de meydana gelen krizin diğerleriyle ortak yanları olduğu kadar küresel bir kriz olması nedeniyle diğerlerinden ayrılır. Krizin önceki krizlerden farklı en önemli noktası, "*klasik bankacılık krizlerinin ötesinde, temelinde karmaşık ve yüksek hacimli türev ürünlerin yer alması ve bu ürünlere bağlı sorunların küreselleşen dünyada hızla yayılmış olmasıdır."* Bu durum, *"iktisadi sistemle ilgili sağlıklı bir değerlendirmenin yapılmasını güçleştirmiş ve finansal piyasalardaki korku ve belirsizlik kısa sürede adeta küresel bir panik ortamı"* doğurmuştur.[199]

2.4.1. Krizin Ortaya Çıkışı ve Yayılması

2007 yılının başlarında küresel ekonomide finans piyasaları durgun, diğer alanlarda büyüme yaşanırken ABD'de nispi bir yavaşlama şeklinde kendisini göstermiştir. Başta petrol ve diğer mal fiyatları 2002-2006 yıllarında yüksek düzeylerde seyretmiş aynı zamanda sıcak para girişleri ekonomide nominal bir büyüme yaratmıştır.

[198] Orkunoğlu, s.17.
[199] Ersan Bocutoğlu ve Aykut Ekinci, "Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası", **Maliye Dergisi**, Sayı: 156 (Ocak- Haziran 2009), s.67.

Bu olumlu görünen hava, orta vadede fonların gelişen ülke ekonomilerine yönelmesine neden olmuştur. Risk alma iştahının artması riskin fazla olduğu yatırım araçlarına da yönelim sağlamıştır. Talep artışı fazla olunca tahvil, hisse senedi, bono piyasaları reel sektörden ayrışmış olup dengesizlik durumu meydana getirmiştir. Sonuçta yüksek fiyatlar arz-talep mekanizması çerçevesinde oluşmayıp, spekülatif işlemler belirleyici olmuştur.[200]

ABD ekonomisinde yüksek riskli kredi hacmi genişlemiştir. Bu genişlemede en büyük etken bankaların ekonomiye ivme kazandırmak için yüksek risk gruplarında bulunan kişi ve firmalara (inşaat sektörü başta olmak üzere) subprime mortgage kredisi adıyla kredi vermeleri olmuştur. Bankalar verilen bu kredilerden daha fazla getiri sağlamak amacıyla alacaklarına teminat göstererek piyasaya emlak tahvilleri sürüp, yüksek risk, yüksek kar amacıyla hedge fonlara yönelmişlerdir. İpotekli olan gayrimenkuller üzerinden tekrardan ipotek yapılması sonucunda piyasada karşılığı olmayan kredi miktarı artmıştır. Ayrıca mortgage piyasasındaki kredilerin üçte biri değişken faizli olup bu da finansal piyasaları zor durumda bırakmıştır.[201] Kredi verilirken bunlara faizlerin değişebileceği ile ilgili bilgi verilmemesi ve FED' in faiz hadlerini yükseltmesiyle borçlular bankalardan aldıkları kredileri ödeyemez duruma düşmüştür.

Aynı zamanda altyapısı sağlam olmayan mortgage piyasasındaki bu krediler 2007 yılının sonlarına doğru daha çok şiddetini arttırarak devam etmiştir. Yapılan müdahaleler yetersiz kalınca köklü yatırım şirketi olan Lehman Brothers ve Merryl Lynch'i iflasa götürmesi ile finansal kriz, reel sektörde krizin yaşanmasına neden olmuştur.[202]

Bütün bunların yanı sıra, 2008 yılının ikinci yarısına kadar petrol fiyatlarının hızla yükselmesi sonucu maliyet enflasyonunun artması ve ABD bütçe ve cari

---

[200] BDDK, "Küresel Finansal Yapı ve 2007 Yılı Dalgalanmaları", https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/4726K%C3%BCresel%20Finansal%20Yap%C4%B1%20ve%202007%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Dalgalanmalar%C4%B1.pdf (05.07.2017), s.22-23.

[201] Nazan Susam ve Ufuk Bakkal, "Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?", **Maliye Dergisi**, Sayı:155, 2008, http://dergiler.sgb.gov.tr/, s.73-74.

[202] Erinç Yeldan, "Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?", Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 1, 2009, http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf (05.07.2017), s.12.

açıklarının artması, Irak ile Afganistan savaşlarının ekonomiye etkisi, konut fiyatlarının düşmesi, işsizliğe neden olmuştur.

2008 yılında yaşanan bu olumsuz tablo artarak devam ederken, Avrupa ve Asya ülkelerine de sıçramıştır. Bu durum karşısında gelişmiş ülkeler parasal yardımlara ek olarak başka önlemler almışlardır. Bunlardan birincisi, ülke hazineleri eliyle finans piyasalarına sermaye transferi yapılmasına dair mali yardım paketleri uygulanmasıdır. Bu programın en büyüğü olan mali yardım paketi ABD kongresi tarafından onaylanmıştır. İkincisi ise, piyasalarda aksaklıkların giderilmesi (özellikle borçlanma) ve güven probleminin yeniden oluşması için finansal sektörlerdeki yükümlülüklerin devlet garantisi altına alınmasıdır. Üçüncü önlem ise, esnek para ve maliye politikaları uygulanmasıdır. Ancak bütün bu önlemler küresel ekonomik faaliyetlerdeki hızlı gerilemeyle ve finansal piyasalara olan güvensizlik nedeniyle yeteri kadar etkili olamamıştır.[203]

Nihayetinde, kısa dönemde toplam talebin düşmesini telafi edecek en mühim politika aracı olarak maliye politikası görülmüştür. Krizden çıkış için hem sanayileşmiş ülkeler hem de diğer birçok ülke, genişlemeci mali uygulamalarına yönelmişlerdir. Uluslararası para fonu da ülkelerin krizden çıkış yolunu gevşek maliye politikası yoluyla olacağını duyurmuştur. 2009 yılında yapılan G-20 zirvesindeki ülkelerde bu hususta mutabık kalmışlardır.[204]

2009 yılının sonlarına doğru uygulanan genişletici politikalar sonucu büyüme yönünde bir hareket sağlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmeler yanında ekonomide bulunan tehlikelerde halen devam etmiştir. Bu bakımdan maliye politikasının uygulanması zaman bakımından da önemlidir. Bu politikanın erken sonlandırılması sürdürülebilir büyüme azaltırken, geç sonlandırılması ise enflasyon ve kamu finansmanındaki risklerini arttırmıştır. Özellikle mali sürdürülebilirlik açısından riskin yüksek; bütçe açıklarının ve borç stoklarının fazla olduğu Avrupa ekonomilerinde bu politikalar daha önemlidir.[205]

---

[203] TCMB, "2008 Finansal İstikrar Raporu", www.tcmb.gov.tr (E.T:05.07.2017), s.4.
[204] Bocutoğlu ve Ekinci, s.67.
[205] Hazine Müsteşarlığı, "2010 Kamu Borç Yönetim Raporu", https://www.hazine.gov.tr/tr (28.08.2016), s.12

2.4.2. Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye ekonomisi de 2000 yılında yaşadığı krizden çıkmak için daraltıcı maliye ve para politikaları uygulayarak büyümeyi sağlamada başarı elde etmiştir. 2000 yılından 2007 yılına kadar geçen zamanda Türkiye ekonomisi makro göstergeleri, mali yapısı ve bütçe performansındaki kayda değer iyileşmeler göstererek ekonomik istikrar sağlamıştır.[206] Ancak 2007 yılının Ağustos ayında ABD merkezli başlayan krizin, 2008-2009 döneminde küresel nitelik kazanması ve Avrupa Birliği ülkelerinde (Yunanistan, İtalya, İzlanda, Macaristan, İspanya ve Portekiz) borç krizine dönüşmesi, Türkiye ekonomisi üzerinde de bazı olumsuz etkiler doğurmuştur. Bu çerçevede iktisadi göstergelerde önemli değişimler yaşanmıştır.

2007 yılına gelindiğinde ise ekonomide kısmi olarak yavaşlama görülmüş ve büyüme hızı son yıllardaki yüksek oranların altında kalarak yüzde 4,6 olarak gerçekleşmiştir. İktisadi büyüme hızında yaşanan yavaşlamada genel olarak küresel piyasalardaki dalgalanmalar, seçimlere ilişkin belirsizlikler, mevsim normalleri üzerinde seyreden hava sıcaklıklarına bağlı olarak yaşanan kuraklığın yanı sıra değerli TL ve önceki yıllara oranla verimlilik artış hızındaki yavaşlamanın rekabet gücü üzerinde oluşturduğu baskı etkili olmuştur.[207]

Özellikle, kuraklık kaynaklı işlenmiş gıda ürünleri fiyatları üzerinde etkili olurken, artan petrol ve diğer emtia fiyatları da yurt içi enerji fiyatlarını yükseltmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, yıllık tüketici enflasyonu Temmuz ayında %12,06 seviyesine kadar yükselmiştir.[208] Tüketici enflasyonu üzerindeki maliyet yönlü etkilerin değerlendirilmesi açısından önem taşıyan üretici fiyatları endeksi (ÜFE) yıllık değişimi, 2007 yılında yüzde 5,94 iken, 2008 yılı ilk yarısında yüzde 17,03'e, 2008 yılı Temmuz ayında ise yüzde 18,41'e kadar yükselmiştir. Bu gelişmede, tarım ve petrol ürünleri ile ana metal sanayi fiyatlarındaki yükseliş önemli rol oynamıştır. Sonraki dönemde yıllık ÜFE artışı petrol ve ana metal gibi emtia fiyatlarındaki düşüşlere bağlı olarak Eylül

[206] Susam ve Bakkal, s.75.
[207] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2008", http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.7.
[208] TCMB, "2008 Yıllık Ekonomik Rapor", http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.36.

ayında yüzde 12,49'a kadar gerilese de Ekim ayında mobilya ve giyim eşyası imalat fiyatlarındaki artışlar nedeniyle yüzde 13,29'a yükselmiştir.[209]

2008 yılının ilk çeyreğinde GSYH, yüzde 7,2 büyüdükten sonra küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlamasıyla ikinci ve üçüncü çeyrekte sırasıyla yüzde 2,8 ve yüzde 1 oranında büyümüştür. Krizin reel sektöre yansımasıyla birlikte iç ve dış talep daralmış ve sanayi üretimi düşmüştür. Bunun sonucunda GSYH dördüncü çeyrekte yüzde 6,5 oranında gerilemiştir.[210]

İmalat sanayi, 2008 yılının çeyrek dönemleri itibarıyla sırasıyla yüzde 9,1, yüzde 4,8 ve yüzde 0,3 büyümüştür. Dördüncü üç aylık dönemde ise yüzde 10,8 azalmıştır. Yılsonu itibarıyla imalat sanayi yüzde 0,8 büyümüştür. İmalat sanayi üretiminin önemli bir payını ihracat edilebilen imalat malları oluşturmaktadır. Küresel krizin yarattığı dış talep daralması nedeniyle imalat sanayi ihracat miktarı, 2009 yılının ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 30 oranında bir azalış göstermiştir. Bu durum imalat sanayi büyüme hızındaki azalışın etkenlerinden birisi olmuştur. 2006 yılında yüzde 81 olan imalat sanayi kapasite kullanım oranı, 2007 yılında 0,8 puanlık artışla yüzde 81,8'e yükselmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise bu oran 3,7 puan azalışla yüzde 78,1 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda, kapasite kullanım oranı kamu kesiminde 1,7 puanlık düşüşle yüzde 86,7 ve özel kesimde ise 3,7 puanlık azalışla yüzde 77 olmuştur. 2009 yılı Ocak-Eylül döneminde kapasite kullanım oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre kamu kesiminde 13,4 puan azalarak yüzde 77,7, özel kesimde ise 10,8 puanlık azalışla yüzde 68,1 olmuştur. Aynı dönemde toplam kapasite kullanım oranı ise 12,1 puan gerilemiş ve yüzde 68,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.[211]

İhracat verilerine bakıldığında, ihracatın 2008'in ikinci yarısından itibaren düşmeye başladığı görülmektedir. İç ve dış pazarlardaki düşüşün etkisiyle ihracat 2008'in aynı aylarına göre 2009'un Mart ayında % 28,4, Nisan ayında % 33,3, Mayıs ayında % 41, Haziran ayında % 29,2, Temmuz ayında % 28,3, Ağustos ayında %29,1 ve Eylül ayında %33,6 azalmıştır. İhracat uzun bir aradan sonra ilk defa Ekim'de

[209] TCMB, "2008 Finansal İstikrar Raporu", http://www.tcmb.gov.tr, s.17.
[210] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr (E.T: 06.07.2017).
[211] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2008", s.24-26.

2008'in aynı ayına göre %3,9 artmıştır. Fakat ihracat Kasım'da tekrar azalmış ve azalış oranı %5,2 olmuştur.[212]

Küresel kriz ve emtia fiyatlarındaki düşüş nedeniyle dış ticaret fiyatları da gerilemeye başlamıştır. Türkiye özelinde yukarıda da belirtildiği gibi dış ticaret hadlerindeki olumsuz gelişmelerin toplam ihracat üzerindeki azaltıcı etkisi 2008 yılının son 4 ayında belirginleşmiştir. Özellikle rafine edilmiş petrol, ana metal ile tekstil ve giyim kalemlerinin ihracat fiyat endekslerinde yılın son çeyreğinde belirgin bir gerileme göze çarpmaktadır. Toplam ithalat ise hem fiyat hem miktar olarak Eylül ayından itibaren azalmıştır. Ancak küresel krizin ilk hissedilmeye başlandığı tarihten itibaren Türkiye'de iç talebin daralmaya başlaması ve Türk Lirasının değer kaybı toplam ithalatın hızla gerilemesine yol açmıştır.[213]

Krizin en olumsuz yönü olarak görülen durum işsizlik artışlarıdır. Ve krizle birlikte işsizlik rakamları arttığında kriz bittikten sonra bu rakamların çok ağır toparlanma sürecine girmesidir.[214] *"2009'un Şubat ayında işsizlik oranı %16,1 olmuştur. Türkiye genelinde 2009'un Şubat ayında işsiz sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 125 bin artarak, 3 milyon 802 bine yükselmiştir. İşsizlik oranları sonraki aylarda da yüksek seyrini korumuştur. İşsizlik oranı 2009'un Mart ayında %15,8, Nisan ayında %14,9, Mayıs ayında %13,6, Haziran ayında %13, Temmuz ayında %12,8, Ağustos ayında %13,4, Eylül ayında %13,4 ve Ekim ayında %13 olarak belirlenmiştir. Ekim ayında 2008'in aynı ayına göre işsiz sayısı 569.000 artarak 3.299.000 olmuştur."*[215]

İşsizlik oranlarının yüksek seviyelere ulaşmasıyla birlikte reel ücretler gerilemeler yaşanmıştır. Nitekim, imalat sanayi reel ücret endeksi 2007 yılında 101 iken, 2009 yılında 93'e gerilemiştir. Bu durum işçilerin satın alma gücünü zayıflatmıştır. Artan işsizliğin sonucunda ekonomide talep miktarı düşmüştür.[216]

---

[212] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr (E.T: 06.07.2017).
[213] TCMB, "2008 Yıllık Ekonomik Rapor", s.39.
[214] TÜSİAD, "2010 Ekonomi Raporu", http://tusiad.org/tr/ (E.T: 05.07.2017), s.48.
[215] TÜİK, http://www.tuik.gov.tr (E.T: 06.07.2017).
[216] Gülay Akgül Yılmaz, "Türkiye'de 2008-2009 Krizinde Uygulanan Genişletici Vergi Politikasının Üretim Üzerine Etkileri", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1, Cilt:34, 2013, http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5080 (E.T:18.08.2016), s.218.

"2008 yılı merkezi yönetim bütçesinde, bütçe açığı hedefi 18 milyar TL olarak öngörülmüşken yılsonunda gerçekleşme 17,4 milyar TL olmuştur. 2002 yılında yüzde 11,5 olarak gerçekleşen bütçe açığının GSYH' ya oranı, 2008 yılında yüzde 1,8'e düşürülmüştür. Yüksek faiz dışı fazla, iktisadi politikalara olan güvenin artırılması ve borç dinamiğinin iyileştirilmesi bakımından önemli bir unsurdur."[217]Ancak, 2002-2008 yılları arasında faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı ortalama % 4,5 seviyelerinde olmuş, 2008 yılında ise küresel krizin etkisiyle düşüş yaşayarak % 3,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2008 yılı merkezi yönetim bütçe giderleri yıl sonunda ise 227 milyar TL olarak, 2008 yılında merkezi yönetim bütçe gelirleri 209,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Gelir ve giderlere bağlı olarak merkezi yönetim bütçe açığının GSYH'ya oranı da %-1,8 gerçekleşmiştir.

Merkezi yönetim iç borç stoku 2007 yılında 255,3 milyar TL düzeyinde iken, 2008 yılında 19,5 milyar TL'lik artışla 274,8 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Ağırlıklı olarak piyasadan yapılan borçlanmaların ve 2008 yılında vadesi gelen nakit dışı senetlerin itfası sonucunda, piyasanın iç borç stoku içerisindeki payı 2007 yılı sonunda %73,8 düzeyinden 2008 sonunda %76,1 düzeyine yükselirken, aynı dönemde kamunun payı ise %26,2'den %23,9'a düşmüştür. 2008 yılı sonunda merkezi yönetim dış borç stoku, 2007 yılı Aralık ayına göre 2,6 milyar ABD Doları artarak 69,7 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Vadesi 5 yıl ve üzeri olarak tanımlanan uzun vadeli dış borçların merkezi yönetim dış borç stoku içerisindeki payı 2008 yılı sonu itibarıyla, 2007 yılı sonuna göre 1,5 puan artarak, %99,1 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca IMF'ye olan borç stoku aynı dönem içerisinde 1,5 milyar ABD Doları artarak 8,6 milyar ABD Dolarına yükselmiştir.[218]

Kısacası, küresel kriz Türkiye ekonomisini *"dış ticaret, finansman ve beklentiler"* olmak üzere üç kanaldan etkilemiştir. Krizden en çok etkilenen kanal dış ticaret kanalı olduğu söylenebilir. Dünyadaki ticaret hacminin azalması ve en mühim ticaret ortağı olan AB'nin krizden etkilenmesi Türkiye ekonomisi ihracatını da olumsuz

[217] Maliye Bakanlığı, "2009 Yıllık Ekonomik Rapor", s.52.
[218] Hazine Müsteşarlığı, "2008 Yıllık Faaliyet Raporu", www.hazine.gov.tr/ (E.T:15.08.2016) ,s.31.

etkilemiştir ve belli sektörler başta olmak üzere ihracat düşmüştür. İhracatın düşmesi büyümeyi, üretimi ve istihdamı da kötü yönde etkilemiştir. Krizden etkilenen diğer bir kesim de finansman kanalıdır. Kriz finans sektöründe para bolluğunu azaltmış ve diğer ülkeler gibi Türkiye ekonomisinde de sermaye girişlerini azaltmıştır. Kimi dönemlerde ise sermaye çıkışlarına neden olmuştur. Bundan etkilenen reel sektörde krizden önceki dönemlerde sermaye çokluğu varken kriz zamanı finansman sorunu baş göstermiştir.[219]

2.4.3. Küresel Krizden Çıkış İçin Uygulanan Maliye Politikaları

Türkiye ekonomisi, yaşanan küresel krize dünya ülkelerinin uyguladığı politikalara benzer önlemler alarak krizi atlatmaya çalışmıştır. Başlarda para politikası *"(likidite desteği kredileri, likidite maliyetini düşüren faiz indirimi vb)"* uygulanmış daha sonradan ise maliye politikası uygulamasına geçilmiştir. Gelir ve harcama enstrümanları bunların içinde en çok uygulanan politika olmuştur. Buradaki amaç öncelikle kapasite kullanım oranlarını arttırarak işsizlik oranlarını düşürmek olmuştur. Bunların yanı sıra KDV, ÖTV indirimleri gibi vergisel düzenlemeler ve çeşitli sektörlere teşvik paketleri açıklanması diğer tedbirlerdir.[220]

2.4.3.1. Krize Karşı Uygulanan Kamu Harcama Politikaları

2008 küresel finansal krizi maliye politikasının etkinliğini tekrardan gün yüzüne çıkartan dönüm noktası olmuştur. Böylece Keynes'in 1929 buhranından çıkış yolu olarak gördüğü genişlemeci maliye politikasının önemi bir kez daha anlaşılmıştır.[221]

Kriz ortamındaki belirsizlik havası ve nakit sıkıntısı nedeniyle krizden özel sektör yatırım harcamalarını da olumsuz etkilemiştir. Devlet bu süreçte piyasadaki yatırım talebini karşılamak ve bu yolla ihracatı ve istihdamı arttırıcı harcamalar yapmıştır. Burada özellikle özel sektörü piyasa dışına itmeyecek harcama bileşenlerinin

---

[219] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2010", http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.150.
[220] Ömer Faruk Çolak, "Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?", İşveren Dergisi, Mart, 2009. Aktaran: Birol Karakurt, "Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı", Sayı:2, Cilt:24, 2010, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30302 (E.T:10.12.2015), s.186.
[221] Bocutoğlu ve Ekinci, s.68.

seçilmesine dikkat edilmiştir. Örn; yapılan kamu yatırımlarının olumlu dışsallık yaratarak özel sektör maliyetlerini düşürücü altyapı yatırımları yapması gibi.[222]

Kriz sürecinin Türkiye ekonomisine yansımasının en belirgin etkisi emek piyasasında emek talebinin azalmasıdır. Bu aynı zamanda alım gücünün düşmesine neden olmuş ve bu nedenle "5838 sayılı Kanun ile 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu"na maddeler eklenmiş, kısa çalışma ödeneklerinin süreleri ve miktarları arttırılarak yeniden düzenlenmiştir. Bu ödenekten yararlanma süresi uzatılarak 6 aya çıkartılmış, ödeme miktarları da yarı yarıya arttırılmıştır. Sağlık hizmetlerine ödemeler hızlandırılmış, geçici süreli yeni iş sahaları başlatılmıştır.[223]

Kısacası küresel krizde alınan kamu harcama politikası uygulamaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 10: Krize Karşı Uygulanan Kamu Harcama Politikaları

Kamu Tüketim ve Yatırımları	Karayolları yatırımları arttırılmıştır.
	GAP, diğer altyapı projeleri ve sulama sistemleri için hükümet 2008-2012 döneminde ilave kaynak olarak 19,4 milyar TL kullanılması.
	Memur maaşlarına yapılan artışlar.
Hanehalkına Transfer	İşsizlik sigortası ödemeleri net yerine gayrisafi olarak hesaplanacaktır ve miktarı böylece %11 oranında artırılması.
İşletmelere Transfer	Elektrik enerjisi girdi maliyetinin azaltılması amacıyla, 2009 yılı için sanayide uygulanan indirimli gece tarifesi, hafta sonları ve diğer resmi tatil günlerini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması.
	Yapılan yasal düzenlemeyle kısa çalışma ödeneği miktarı %50 arttırılmış, süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır.
	DFİF ve KOSGEB için ilave kaynak sağlanmıştır.
	5084 sayılı Teşvik Kanunu'nun süresi 1 yıl uzatılmıştır. (enerji desteği)
	Yeni Teşvik Sistemi; firmaların faiz giderlerinin finansmanına destek, şirketlerin fabrikalarını belli kentlere taşımaları için nakit desteği.
Diğer Kamuya	Merkezi hükümetten mahalli idarelere yapılan

[222] Dilek Göze Kaya ve Ayşe Durgun Kaygısız, "2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt:11, Sayı:26, 2015, http://194.27.40.129/index.php/zkesbe/article/view/917 (E.T: 01.08.2016), s.181.

[223] Birol Karakurt, "Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı" , Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 2010, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/atauniiibd/article/viewFile/1025006510/1025006088 (E.T: 10.12.2015), s.190.

Transferler	transferlerde artış.
Diğer Harcamalar	Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 milyar TL'den 2 milyar TL'ye yükseltilecektir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, "2008 Yılı Katılım Öncesi İktisadi Program", Nisan 2009, s.37. Aktaran: TÜSİAD, "2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi", 2009, http://tusiad.org/tr/(E.T:05.07.2017), s.74.

2.4.3.2. Krize Karşı Uygulanan Kamu Gelir Politikaları

Bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması yoluyla likidite sorununu aşmak için "Varlık Barışı" gibi yasal düzenlemeler yoluna gidilmiştir. İşgücü piyasasına yönelik olarak ise maliyetleri düşürmek için, SGK işveren payı azaltılmıştır. İlave olarak talep cephesinde canlılığı sağlamak için kritik sektörlerde birtakım vergi kolaylıklarına gidilmiştir. Krizin sosyal ve ekonomik etkilerini azaltmak maksadıyla şirket ve şahıs mükelleflerinin vergi borçlarının yeniden yapılandırılması kolaylığına imkân tanınmıştır. Kalkınma açısından bölgelerarası gelişmişlik seviyesindeki bariz dengesizliklerin giderilmesi için teşvik önlemleri alınmıştır.[224]

Yatırımların teşvik edilmesi amacıyla "5838 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun" ile teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar için indirimli kurumlar vergisi oranı uygulaması getirilmiştir. "Teşvik belgeli yatırımlarla ilgili olarak Bakanlar Kurulu; istatistikî bölge birimleri sınıflandırması ile kişi başına düşen milli gelir ve sosyoiktisadi gelişmişlik düzeyini dikkate alarak illeri gruplandırmaya ve gruplar itibariyle teşvik edilecek sektörleri ve bunlara ilişkin yatırım, istihdam büyüklüklerini belirlemeye yetkili kılınmıştır. Buna göre her bir il grubu için yatırıma katkı oranının % 25'i, yatırım tutarı 50 Milyon TL'yi aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 45'i geçmemek üzere belirlemek ve kurumlar vergisi oranında % 90'a kadar indirim uygulamak için Bakanlar Kurulu yetkilendirilmiştir."[225]

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) krizlerden en başta etkilenebilecek durumda olması hasebiyle vergisel yükümlülüklerini azaltıcı yasal düzenlemeler yanında birleşme ve bölünmelerinde de ilave kolaylıklar sağlamıştır.

[224] TÜSİAD, "2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi", 2009, http://tusiad.org/tr/(E.T:05.07.2017), s.72
[225] Karakurt, s.188.

Kurumlar vergisindeki oranları %75'e kadar indirmeye yetkili kurum Maliye Bakanlığı olarak belirlenmiştir.[226]

Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye'nin aldığı mali uygulamalarından gelir uygulamaları, bütçe dengesi üzerinde doğrudan veya hemen etkisi olmayan uygulamalar şeklinde 2 başlıkta sıralanmış ve alt başlıklar şeklinde ayrıntılarda verilmiştir.

Tablo11: Krize Karşı Uygulanan Kamu Gelir Politikaları

	GELİR UYGULAMALARI
Bireysel Vergiler	"5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun" kapsamındaki gelirler.
	Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan stopaj sıfıra düşürülmüştür.
	31 Ekim 2008 tarihi itibariyle vadesi dolan vergi borçlarına ilişkin yüzde 3 faizle 18 ay taksitlendirme uygulamasına devam edilmiştir.
İşletmeler Üzerindeki Vergiler	Yeni teşvik sistemi kapsamında indirimli Kurumlar Vergisi ve tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin üretim tesislerini taşımalarının vergi avantajı yoluyla desteklenmesine yönelik düzenleme yapılmıştır.
	Şirket birleşmelerinde, indirimli Kurumlar Vergisi uygulaması imkânı getirilmiştir.
	49 ilde uygulanan ve süresi 31 Aralık 2008 tarihinde sona eren 5084 sayılı Teşvik Kanunun uygulama süresi bir yıl uzatılmıştır. (Gelir vergisi stopaj desteği)
Mal ve Hizmetler Üzerindeki Tüketim Vergileri	İnternette ÖİV oranı yüzde 15'den yüzde 5'e indirilmiştir.
	Motorlu taşıtlardan alınan ÖTV' de geçici indirime gidilmiştir.
	Beyaz eşya ve elektronik ev eşyasında ÖTV geçici olarak yüzde 6,7'den yüzde 0'a indirilmiştir.
	150 m^2 üzerindeki konut satışlarında KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
	Yeni işyeri satışlarında KDV üç ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
	Mobilya satışlarında KDV geçici bir süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
	Bilgi teknoloji ürünlerinde KDV geçici bir süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
	Makine, teçhizat, ekipman alımlarında üç ay süreyle KDV yüzde 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.
Diğer Gelir Tedbirleri	Yaşlı araçların hurdaya ayrılması durumunda Motorlu Taşıtlar Vergisi ve cezalarının terkini imkânı getirilmiştir.
	Bankalar ve finansman şirketlerince ticari amaçla kullanılmamak kaydıyla gerçek kişilere kullandırılan tüketici kredilerinde, KKDF

[226] "5904 sayılı GVK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Md.7 ve 5520 sayılı KVK, G.Md.5 –(Ek:16/6/2009-5904/7 md.)", http://www.mevzuat.gov.tr/ (E.T: 20.10.2017).

	kesintisi yüzde 15'den yüzde 10'a indirilmiştir.
	Tapu işlemlerinde harçlar üç ay süreyle binde 15'den binde 5'e indirilmiştir.
	Tapu işlem harçları sürekli olarak indirilmiştir.
	BÜTÇE ÜZERİNDE DOĞRUDAN VEYA HEMEN ETKİSİ OLMAYAN MALİ UYGULAMALAR
Finansal Kuruluşlar İçin Garanti ve Sigorta Programları	Hazine'nin Garanti Limiti 1 milyar $ arttırılarak 3 milyar $'dan 4 milyar $'a yükseltilmiştir. Artan 1 milyar $'lık kısmın ağırlıklı olarak ihracat ve KOBİ'lere destek amacıyla kullanılması. Bunun yanı sıra, Eximbank'a başvuran her bir firma için limit 10 milyon $'dan 20 milyon $'a yükseltilmiştir.
	İhracat reeskont kredileri limiti 500 milyon $'dan 1 milyar $'a yükseltilmiştir, ve bir yılda 3 kez kullanılabilmesi. Bununla birlikte, bu tür kredilerin kullanım koşulları yeniden düzenlenmiş ve kolaylaştırılmıştır.
İşletmelere Krediler	KOSGEB tarafından KOBİ'lere sıfır faizli kredi imkânı: toplam kredi miktarı 733 milyon TL.
	KOSGEB tarafından ihracatçı KOBİ'lere %0 faizli kredi imkânı: 1,650 milyon $.
	TOBB ile Halk Bankası arasında yapılan anlaşma ile KOBİ'ler en düşük faizli kredi kullanılabilmesi. Bu protokole göre, 800 milyon TL nakit ve nakit dışı ile 400 milyon $ ihracat kredisi kullanımı.
	Türkiye Tekstil İşverenleri Sendikası ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokolle KOBİ'ler düşük faizli kredi kullanabileceklerdir.

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, "2008 Yılı Katılım Öncesi İktisadi Program", Nisan 2009, s.37. Aktaran: TÜSİAD, "2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi", 2009, http://tusiad.org/tr/(E.T:05.07.2017), s.73.

Türkiye'de söz konusu dönemde mal ve hizmetlerin fiyatına dâhil olarak alınan bir diğer vergi olan ÖTV oranlarında da indirime gidilmiştir. ÖTV indirimi uygulamasına yönelik ilk düzenleme "16 Mart 2009 tarihli ve 27171 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2009/14802 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ile gerçekleştirilmiştir.

Bahsi geçen karar ile önceki başlıkta ayrıntıları belirtilen KDV oranı indirimlerinin yanı sıra ÖTV oranı indirimleri birlikte uygulamaya konulmuştur. ÖTV indirimleri esas itibarıyla otomotiv sektörü ile beyaz ve elektronik eşya piyasalarını canlandırmaya yönelik olmuştur. Zira söz konusu kararname ile:

- Ticari araçlara uygulanılan ÖTV oranı (yarı römorklarda %1'e, otobüste %1'den %0'a, midibüste %4'den %1'e, minibüste %9'dan %2'ye, motosikletlerde %22'den %11'e) indirilmiş, motor silindir hacmi 1600 cm^3'ü geçmeyen otomobillerde %37'den %18'e, 1600 cm^3'ü aşanla 2000 cm^3'ü geçmeyenlere %60'dan %54'e, 2000 cm^3'ü geçen otomobillerde %84'den %80'e indirilmiştir.

- Elektronik eşya ile beyaz eşyadan alınan %6,7 oranındaki ÖTV sıfırlanmıştır.

Bu konudaki son düzenleme "16.06.2009 tarih ve 27260 (mükerrer) sayılı Resmi Gazete' de ilan edilen 2009/15081 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı" ile yapılmıştır. Bu karar ile bir önceki Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya konulmuş olan ÖTV indirimleri bir miktar azaltılmıştır. Başka bir deyişle ilk önceki oranlar seviyesine yükseltilmemek kaydıyla yeniden düzenlenmiştir. Şöyle ki;

- Ticari araçlara uygulanılacak ÖTV oranı; yarı römorklarda %1, otobüste %0, midibüste %1, minibüste %4 olarak belirtilmiştir. Bunlar önceki kararla aynıdır. Dolayısıyla söz konusu karar ile bir önceki kararın süresi uzatılmıştır. Ayrıca bu karar ile minibüslerde bir önceki kararda %2'ye indirilmiş olan oranın %4 olarak uygulanmasına, motor silindir hacmi 1600'ü geçmeyen otomobillerde bir önceki kararda %18'e indirilen oranın %27 olarak uygulanmasına, motosikletlerde bir önceki kararla %11'e indirilen oranın %16 olarak uygulanmasına geçilmiştir.

- Beyaz eşyadan alınan ve bir önceki karar ile sıfırlanmış olan ÖTV %2 olarak belirlenmiştir.

2.5. 2008-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI SONUÇLARI

Çalışmada incelenen 2002-2006 yılları arası dönemde özetle; ekonominin büyüdüğünü, enflasyonun düştüğünü ve işsizliğin azaldığı sonucu görülmektedir. Ancak 2008 yılında yaşanan iktisadi krizin ardından Türkiye'de ve bütün dünyada ekonomi alt üst olmuştur. Büyüme oranları 2007 yılından itibaren düşmüş ve 2009 yılında -4,7 olmuştur. Enflasyon oranları yükselerek 2008 yılında %10,06, işsizlik ise %10 olmuştur. Krizden sonra da makroiktisadi göstergeler dalgalanmalar göstererek 2016 yılında; enflasyon oranı %8,53, işsizlik oranı %10,9, büyüme oranı ise %3,2 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise enflasyon oranı bir önceki yıla göre artarak %11,92, işsizlik oranı ise %10,8 gerçekleşmiştir.

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2015 yılı sonuçlarına göre Türkiye'de Gini katsayısı bir önceki yıla göre 0,006 puan artarak 0,397'ye yükselmiştir.2016 yılında ise 0,007 puan artışla 0,404 olmuştur. Bu durum gelir eşitsizliğinin bir önceki yıllara göre arttığını göstermektedir.[227]

Tablo 12: 2008- 2017 Yılları Arası Temel Makro İktisadi Göstergeler

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Enflasyon Oranı(%)	10,06	6,53	6,4	10,45	6,16	7,40	8,17	8,81	8,53	11,92
İşsizlik Oranı(%)	10	13,1	11,1	9,1	8,4	9	9,9	10,3	10,9	10.8
Gini Katsayısı	0,410	0,420	0,400	0,400	0,400	0,400	0,391	0,397	0,404	
GSYH (Reel% Değişim)	0,8	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,4
GSYH (Milyon TL)	994.783	999.192	1.160.014	1.394.477	1.569.672	1.809.713	2.044.466	2.338.647	2.608.526	3.104.907
Faiz Dışı Fazla	33.229	440.050	8.217	24.448	19.004	31.443	26.543	29.479	20.988	9.339
Bütçe Dengesi	-17.432	-52.76	-40.081	-17.783	-29.411	-18.542	-23.369	-23.525	-29.257	-47.373

Kaynak: TÜİK, BUMKO
Not: 2003 bazlı enflasyon oranları verilmiştir.
Not: GSYH 2009 bazlıdır.

Kamu maliyesinin büyüklüğünü değerlendirirken iki ölçüt söz konusudur. Bunlar; "bütçe açıklarının GSYİH' ye oranı ve faiz dışı fazlanın gelişimidir." Uygulanan politikalar belli bir zaman içinde etkisini gösterir. Yani 2008 krizinde krizin etkilerini azaltmak için uygulanan politikalar kriz anında etkisini göstermemiş, krizi takip eden 5-6 yıl boyunca bütçe büyüklüklerini yansıtmaktadır. Bu yüzden bütçe büyüklüklerinde yaşanan değişikliklere bakılarak genel değerlendirmeler yapılmaktadır. Böylelikle kriz öncesi dönemi yukarıda çalışmada incelenmişti ve bu bölümde kriz sonrası bölüm incelenmektedir. Böylece krizden önceki ve krizden sonrası için uygulanan politikalar hakkında doğru değerlendirmeler gözlenmektedir.[228]

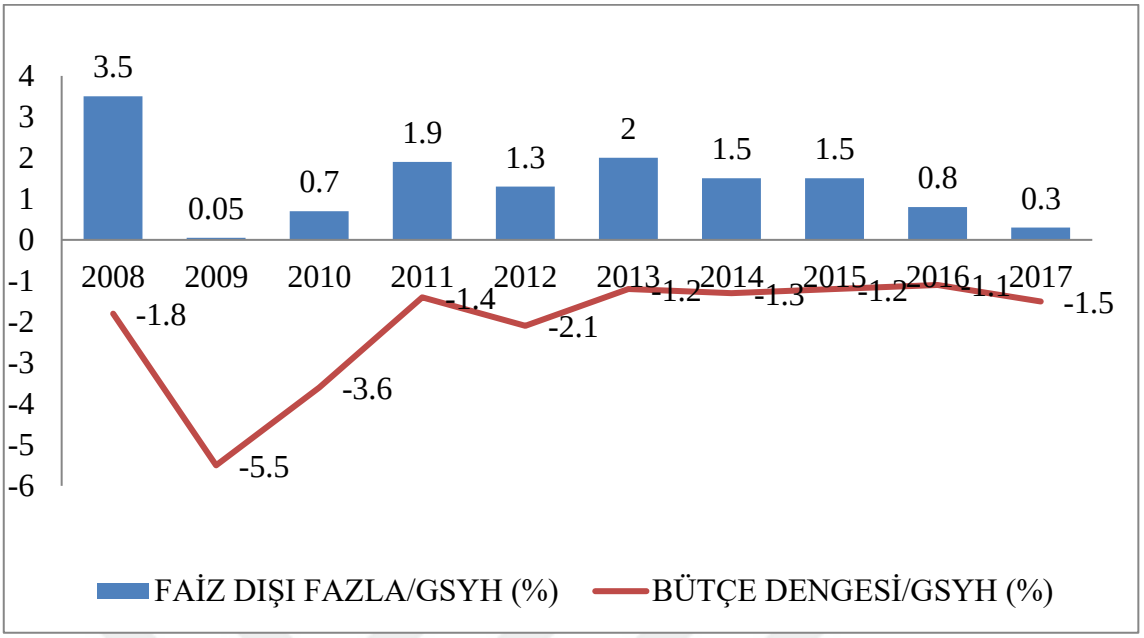
[227] TÜİK, "Basın Odası Haberleri", Sayı.107,2016, http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_107_20161013.pdf (E.T: 02.10.2017), s.1.
[228] Kaya ve Kaygısız, s.185.

2.5.1. Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazla Sonuçları

Türkiye ekonomisinde 1990'dan başlayarak IMF destekli programlar uygulana gelmiştir. Sıkı maliye politikası uygulanarak "kamu harcamalarını azaltmak ve kamu gelirlerini arttırmak" yoluyla faiz dışı fazla hedeflenmiştir. 2000 yılı başında %6.5 olarak belirlenen faiz dışı fazla, 2008 yılına gelindiğinde %3.5 seviyesine düşmüştür. Faiz dışı fazlanın düşmesinin nedeni yaşanan iktisadi durgunluğun etkilerini azaltmak için maliye politikasının kullanılmasıdır. Kriz yılında da mali disiplin için daraltıcı maliye politikasına devam edilmiştir. Krizin reel sektöre yansımasını gidermek için kamu yatırımlarının arttırılması amacıyla önlemler alınmıştır. 2009 yılında ise bu daraltıcı etkileri azaltmak için genişletici tedbirler oluşturulmuştur. Vergiler ile "tarım, ulaştırma ve enerji" sektörlerine teşvik uygulanmıştır. Buradaki asıl önemli durum ise enflasyonu arttırmayan politikalar tercih edilerek büyümeyi ve reel ekonomiyi canlı tutmaktır.[229]

2008-2017 yılları arasında bütçe dengesi ve faiz dışı fazlanın GSYH'ya oranını gösteren grafik aşağıda gösterilmiştir. Grafiğe göre bütçe açığının GSYH'ya oranı; 2008 yılında %1,8 iken, bu oran 2009 yılında % 5,5'e yükselmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında bütçe açığında toparlanma görülse de 2012 yılında bütçe açığı/GSYH oranı %2,1'e yükselmiştir. 2013 yılından sonra da tekrardan düşüşe geçen oran 2016 yılında %1,1 olmuştur. 2017 yılında da % 1,5 gerçekleşmiştir. Merkezi yönetim bütçe açığının azalmasında vergi gelirlerindeki yüksek performans nedeniyle bütçe gelirlerinin, faiz hariç bütçe giderlerinden daha fazla artması etkili olmuştur.

[229] Ömer Faruk Batırel, "Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.7, Sayı.13, 2008, http://www.ticaret.edu.tr/uploads/kutuphane/dergi/s13/01-09.pdf , (E.T:19.08.2017), s.2.

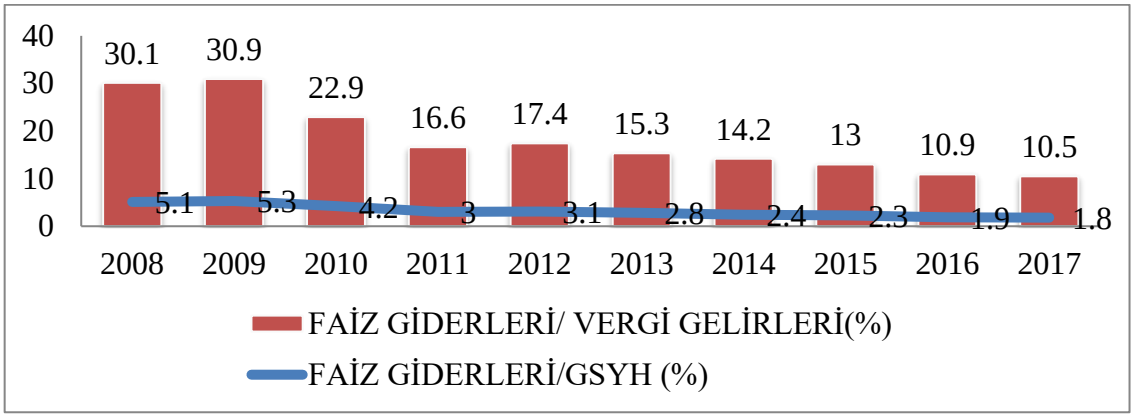
Grafik 16: 2008-2017 Yılları Arası Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH' ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Bilindiği üzere Maastricht Antlaşması'na göre, *"bir ülkenin bütçe açığının GSYH'ye oranı %3'ü geçmemelidir. Bu bağlamda ülkemizde bütçe açıklarının GSYİH' ya oranları 2006 yılından itibaren, 2009 ve 2010 yılları hariç olmak üzere, %3'ün altında seyretmiştir. Yani bütçe dengesi yönünden Türkiye Maastricht mali açık kriterini 2006, 2007, 2008, 2011 ve diğer yıllarda sağlamış bulunmaktadır. Bu durum mali disiplinin gerçekleştirilebilmesi açısından olumlu"* görülmektedir.[230]

2008 yılında % 3,5 olan faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı, 2010 yılında % 0,7 düşmüş, 2011 yılında yükselerek % 1,9 olmuştur. 2013 yılı hariç diğer yıllarda da 2011 yılına göre düşüş gerçekleşmiş ve 2017 yılında %0,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

[230] Nazan Susam ve Diğerleri, "Türkiye Ekonomisi 2014 Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Performansı Raporu",İFESAM, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 2013, s.2.

Grafik 17: 2008-2017 Yılları Arası Faiz Giderlerinin GSYH' ye Oranı ve Faiz Giderlerinin Vergi Gelirlerine Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Kamu maliyesinde sağlanan mali disiplin sayesinde faiz giderlerinin GSYH' ya oranı genel olarak düşüş eğilimi göstermektedir. 2002 yılında %14,8 olan faiz giderlerinin GSYH' ya oranı, 2008 yılında %5,1, 2010 yılında %4,2, 2012 yılında %3,1 olarak gerçekleşmiş olup, 2017 yılında ise %1,8 seviyesine düşmüştür.

Yıllar itibarıyla vergi gelirlerinin faiz giderlerini karşılama oranlarını da gösteren grafik yukarıda yer almaktadır. Faiz harcamalarındaki düşüş ve vergi gelirlerindeki artışa paralel olarak faiz giderlerinin GSYH'ya oranı 2008 yılında %30,1'den 2017 yılında %10,5 seviyelerine kadar düşmüştür.

2.5.2. Kamu Harcamalarına İlişkin Sonuçlar

"Personel giderleri ve sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderlerinin, faiz dışı bütçe giderleri içindeki payı son yıllarda hemen hemen aynı seviyelerde kalmıştır. 2008 yılında personel giderleri ve sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri için yılsonunda toplam 55,3 milyar TL harcama yapılmış olup, personel giderleri 48,9 milyar TL, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri ise 6,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir."[231]

Mal ve hizmet alım giderleri 2008 yılsonunda 24,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Uygulanmakta olan politikalar sonucunda sağlıkta erişimin

[231] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.sgb.gov.tr , s.55.

kolaylaştırılması ve sunulan sağlık hizmetlerinin nitelik ve nicelik olarak artırılması başta olmak üzere yeni harcama programlarının uygulamaya konulması sonucunda, mal ve hizmet alım giderlerinin bütçe içindeki payı 2003–2007 döneminde sürekli olarak artış göstermiş, 2008 yılında ise hemen hemen aynı seviyede kalmıştır.[232]

Tablo 13: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri (Bin TL)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Giderler	**227.031**	**268.219**	**294.358**	**314.606**	**361.886**	**408.224**	**448.752**	**506.305**	**583.689**	**677.7**
Faiz Hariç Gider	**176.369**	**215.015**	**246.057**	**272.375**	**313.470**	**358.238**	**398.839**	**453.300**	**533.443**	**621.01**
Personel ve Sos. Güv.Primleri	55.264	63.155	73.377	85.763	101.190	112.541	129.299	146.106	173.553	189.406
Mal ve Hizmet Alımları	24.412	29.798	29.184	32.797	32.893	36.386	40.800	45.563	53.937	63.470
Cari Transferler	70.360	91.975	101.857	110.498	129.479	148.742	162.282	182.671	224.872	270.962
Sermaye Giderleri	18.516	20.071	26.010	30.905	34.365	43.767	48.200	57.199	59.444	70.541
Diğer	7.818	10.016	15.629	12.509	15.543	16.802	18.258	21.771	21.637	26.632
Faiz Giderleri	**50.661**	**53.204**	**48.301**	**42.231**	**48.416**	**49.986**	**49.913**	**53.005**	**50.247**	**56.712**

Kaynak: Maliye Bakanlığı, BUMKO

2008 yılında merkezi yönetim bütçesinden, sermaye giderleri için 18,5 milyar TL, sermaye transferleri için ise 3,2 milyar TL harcama yapılmıştır.2008 yılında faiz dışı bütçe giderlerindeki en büyük artış, GAP bölgesinde yapılan yatırım harcamaları nedeniyle sermaye giderlerinde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, *"2008 yılında GAP ve KOP'a yönelik yatırım projelerine öncelik verilmiş, iktisadi kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik GAP Eylem Planı yürürlüğe"* konulmuştur. Ayrıca, *"4046 sayılı Kanunun geçici 23'üncü maddesi kapsamında elde edilen gelirlerden yıl içinde ödenek kaydı yapılmak suretiyle YPK Kararıyla belirlenen başta ulaştırma yatırımları olmak üzere bölgesel kalkınma ve enerji alanlarında yapılan yatırımların da sermaye giderlerindeki bu artışta etkisi"* olmuştur.[233]

[232] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.sgb.gov.tr , s.55.
[233] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.sgb.gov.tr, s.56.

Bütçe harcamaları içinde en büyük kalem cari transferlerdir. 2009 yılında bütçe harcamalarında en hızlı artan kalem de %30,7 ile cari transferler olmuştur. En önemli ikinci kalem olan personel giderlerindeki artış ise %14,5 olmuştur.

2016 yılındaki cari transferlerdeki artışın nedenleri arasında, hanehalkına yapılan transferlerin, görev zararlarının ve kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transferlerin bütçe ödeneğinin üzerinde gerçekleşmesi sayılabilir.

Personel giderleri 2015 yılında bir önceki yıla göre %13,3 artışla 125.046 Bin TL'ye, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri %11,2 artışla 21.042 Bin TL'ye, mal ve hizmet alım giderleri %11,4 artışla 45.444 Bin TL'ye, cari transferler %12,6 artışla 182.787 Bin TL'ye, sermaye giderleri %18 artışla 57.199 Bin TL'ye, sermaye transferleri %35,7 artışla 10.460 Bin TL'ye, borç verme giderleri %7,4 artışla 11.333 Bin TL'ye yükselmiştir. Merkezi yönetim bütçe giderleri içinde faiz dışı giderlerin payı %88,9'dan %89,5'e yükselirken, faiz giderlerinin payı gerileme eğilimini sürdürmüş ve %11,1'den %10,5'e düşmüştür.

2015 yılı bütçesinde 140,2 milyar TL olarak öngörülen sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri dâhil personel giderleri 146,1 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Toplu sözleşmede belirlendiği üzere, 2015 yılında kamu personelinin maaşları Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 3 oranında artırılmıştır. Ayrıca, personel giderlerinde kaydedilen artışta, Temmuz ayında yüzde 1,76 oranında enflasyon farkı verilmesi, yılı bütçesinde öngörülenin üzerinde kamu personel alımı yapılması, öğretmen atamalarının bütçede öngörülen Eylül ayı yerine Şubat ayında gerçekleştirilmesi, akademik personel, askeri personel ile hâkim ve savcıların özlük haklarında iyileştirmeler yapılmasının yanında öğretmenlere takviye kursları uygulaması kapsamında ek ders saat ücretlerinin iki katına çıkarılması ve ek ders sınırının haftalık 40 saate çıkarılması gibi gelişmelerin etkisi olmuştur. [234]

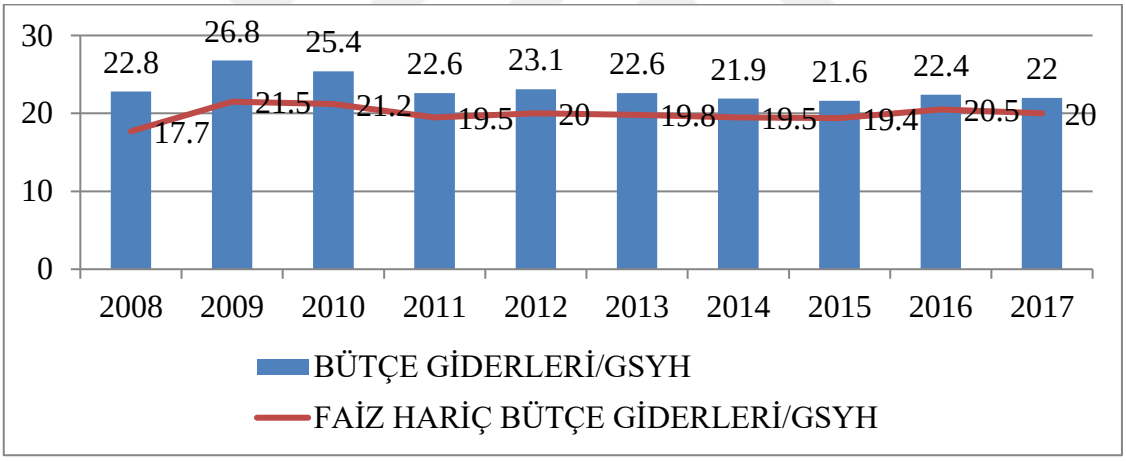
2015 yılında mevcut harcama programlarının gözden geçirilerek "verimsiz harcamaların tasfiye edilmesi, bu yolla oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi ve faiz hariç bütçe giderlerinin belirli bir seviyede tutulması"

[234] Kalkınma Bakanlığı, "2016 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Reform Program", 2016,http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KatilimOncesiEkonomikProgramlar.aspx (E.T:20.11.2017), s.26-27.

amacıyla *"Kamu Harcamalarının Rasyonelleştirilmesi Programı Eylem Planı"* yürürlüğe konulmuştur. Bu kapsamda "ulaştırma, eğitim, tarım, sağlık, teknolojik araştırma, içme suyu, adalet hizmeti sektörleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik altyapı yatırımlarına" öncelik verilmiştir.[235]

2016 yılında personel giderleri 148 milyar 864 milyon TL, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri ise 24 milyar 699 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.[236]

2017 yılında ise Personel giderleri 162,139 Bin TL, Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri 27,267 Bin TL, Mal ve hizmet alım giderleri 63,470 Bin TL, Cari transferler 270,962 Bin TL, Sermaye giderleri 70,541 Bin TL, Sermaye transferleri 13,341 Bin TL, Borç verme giderleri 13,291 Bin TL, Faiz giderleri 56,712 Bin TL olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 18: 2008-2017 Yılları Arası Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı ve Faiz Hariç Bütçe Giderlerinin GSYH 'ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı; BUMKO

Merkezi yönetim bütçe giderlerinin GSYH'ya oranının 2002-2017 yıllarını kapsayan dönemdeki gelişimine bakıldığında, 2002 yılında %30,7 olan bu oranın 2008 yılında % 22,8'e kadar düştüğü görülmektedir. 2009 yılında ise küresel kriz nedeniyle bütçe giderlerinin GSYH'ya oranı % 26,8 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında bu oran % 22,4 seviyesine inmiştir. 2002 yılında yüzde 16,4 olan faiz dışı bütçe giderlerin

[235] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2015", http://www.sgb.gov.tr (E.T:18.06.2017), s.41.
[236] Maliye Bakanlığı, "2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu", http://www.maliye.gov.tr/ (E.T:25.11.2017), s.37.

GSYH'ya oranı ise sağlık, eğitim ve ulaştırma sektörlerinde sağlanan önemli iyileşmeler, tarım sektörü ile reel sektöre verilen desteklerin artırılması ve uygulamaya konulan çok sayıda yeni sosyal programın etkisiyle 2016 yılında yüzde 20,5 olarak gerçekleşmiştir.

2.5.3. Kamu Gelirlerine İlişkin Sonuçlar

"2007 yılında vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve vergi adaletinin sağlanması kapsamında ücretlilerde vergi indirimi uygulaması kaldırılarak asgari geçim indirimi getirilmiş ve 2008 yılı başından itibaren uygulamaya konulmuştur. Yine 2007 yılında, turizm sektörünü teşvik etmek ve rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla, sektörle ilişkili bazı mal ve hizmetler üzerindeki KDV oranı, 2008 yılından itibaren geçerli olmak üzere % 8'e düşürülmüştür."[237]

"Üretim maliyetlerinin düşürülmesi, ürün ve üretim sürecinde yenilikler yapılması, Ar-Ge'ye ve yeniliğe yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini hızlandırmak amacıyla 01.04.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5746 sayılı Kanun ile Ar-Ge harcamalarındaki vergi teşviki %40'tan %100'e çıkarılmıştır. 2008 yılının son aylarında, Türkiye'yi de etkileyen küresel mali krizin etkilerini azaltmak, finansman kaynaklarını çeşitlendirmek, fon ve likidite akışının sorunsuz halde yürümesini sağlamak için bazı vergisel önlemler alınmıştır. Bu önlemler kapsamında, borsada işlem gören hisse senetleri alım satımında yerli yatırımcılardan alınan %10'luk vergi sıfıra indirilmiştir. Varlık Barışı olarak bilinen 5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun çıkarılarak 22.11.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir."[238]

2011 yılında farklı denetim birimleri *"Vergi Denetim Kurulu"* çatısı altında toplanmıştır. Ve üretimde kapasite arttırılması ve kayıtdışı ekonomi ile mücadele konularında reformlar gerçekleştirilmiştir. 2012 yılında kira sertifikalarına ilişkin işlemler vergiden istisna edilmiştir. Tarım ürünleri ve lisanslı depoculuk sistemine vergisel açıdan destek ve primler verilmiş, yatırım, üretim ve istihdam desteklenmiştir. *"Tütün ve Tütün Mamulleri Kaçakçılığı ile Mücadele Eylem Planı"* uygulamaya

[237] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2008", www.maliye.gov.tr, s.69.
[238] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2009", www.maliye.gov.tr, s.66.

konulmuştur. Kayıtlı ekonomiye geçişi hızlandırmak için e-fatura uygulamasına başlanmıştır. 2015 yılında ise KDV mevzuatı basitleştirilmiştir. Yeni KDV uygulama tebliği ile; KDV iade taleplerin takibi için online sistem kurulmuş, haksız iadeye karşı önlemler arttırılmış ve özel esaslar kapsamında çıkış için net kriterler getirilmiştir. 2017 yılında reform niteliğindeki düzenlemelere bakacak olursak; yatırımlara teşvikler ve destekler verilerek güçlü bir üretim sağlanmaya çalışılmıştır. Bütçeden reel kesime verilen destekler (Sosyal güvenlik işveren prim desteği, ihracata teşvik, yatırım teşviği) arttırılmıştır.

Tablo14: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Bin TL)

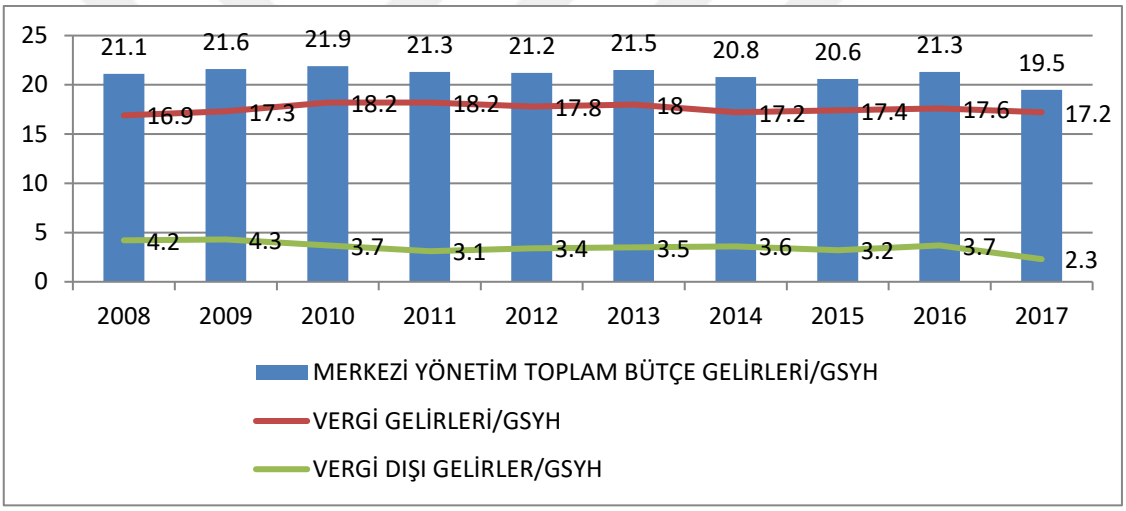
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Gelirler	**209.598**	**215.458**	**254.277**	**296.823**	**332.474**	**389.680**	**425.382**	**482.779**	**554.431**	**630.349**
Vergi Gelirleri	**168.108**	**172.440**	**210.560**	**253.809**	**278.781**	**326.169**	**352.514**	**407.818**	**458.658**	**536.048**
Dolaysız Vergiler	54.935	56.468	61.317	75.799	85.511	92.748	106.206	119.143	139.574	165.303
Dolaylı Vergiler	113.173	115.972	149.243	178.010	193.270	233.421	246.308	288.675	319.084	370.745
Vergi Dışı Gelirler	**34.917**	**36.170**	**35.491**	**32.744**	**41.754**	**49.394**	**56.161**	**56.369**	**73.887**	**71.167**
Vergi Dışı Nor. Gel.	24.954	33.318	31.150	29.146	38.049	38.193	45.317	47.195	59.938	57.333
Sermaye Gelirleri	9.113	2.044	3.375	2.529	2.053	10.105	9.548	7.933	12.828	11.672
Alınan Bağış ve Yardımlar	849,596	807,329	965,516	1.068	1.651	1.095	1.281	1.241	1.121	2.162
Özel Büt. ve Düzen. Denet. Kur. Gel.	**6.571**	**6.847**	**8.225**	**10.269**	**11.939**	**14.118**	**16.706**	**18.592**	**20.767**	**23.134**

Kaynak: Maliye Bakanlığı, BUMKO, Kalkınma Bakanlığı

Tablo 14'de dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergilerin içindeki payı ile vergi dışı normal gelirlerinin, sermaye gelirlerin, alınan bağış ve yardımların, özel bütçe ve düzenleyici denetleyici kurumların toplam vergiler içindeki payları gösterilmiştir. Tabloya bakıldığında 2008 yılında dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki miktarı 113.173 Bin TL iken, bu rakam 2016 yılına kadar sürekli artmış ve 2016 yılında 319.084 Bin TL'ye ulaşmıştır. Aynı yıllarda dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki miktarı ise, 2008 yılında 54.935 Bin TL olurken 2016 yılına gelindiğinde

139.574 Bin TL olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki ağırlığının artmasıdır.

2014 yılında yavaşlayan bütçe gelirlerindeki artış hızı 2015 yılında tekrar ivme kazanmıştır. Bütçe gelirlerindeki artışta, tüketim talebindeki artışın desteklediği, özellikle dâhilde alınan KDV ve ÖTV'nin desteklediği vergi gelirlerindeki artış etkili olmuştur. Vergi dışı gelirlerdeki artış hızı bir önceki yıla göre oldukça düşük gerçekleşmiştir. Vergi dışı gelirlerdeki artış büyük ölçüde teşebbüs ve mülkiyet gelirlerindeki artıştan kaynaklanırken, bu kapsamda ikinci tip telekomünikasyon ruhsatı ve genel izin gelirleri (mobil iletişimde 4,5 G teknolojisi frekans ihalesi) kalemi altında yapılan 4,6 milyar TL tutarındaki tahsilât etkili olmuştur.[239]

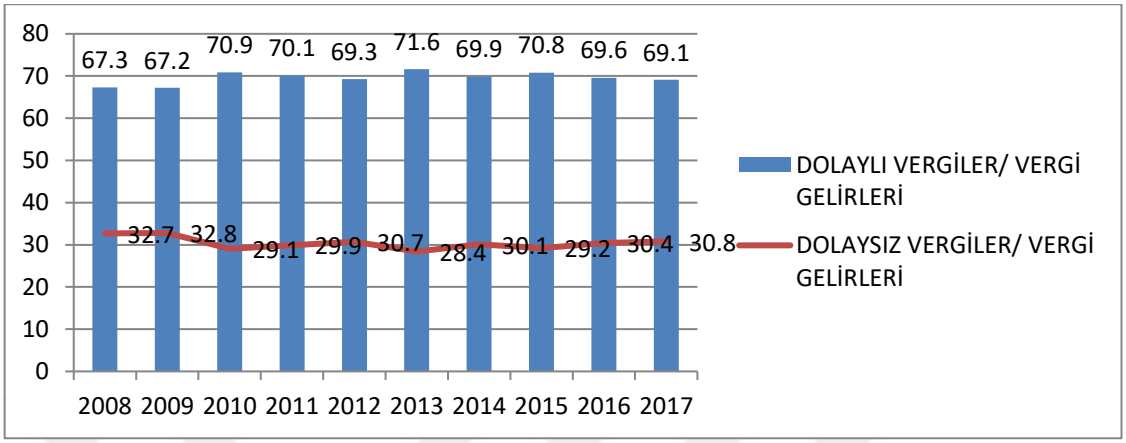
Grafik 19: 2008-2017 Yılları Arası Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin GSYH 'ya Oranı, Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin GSYH 'ya Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, BUMKO, Kalkınma Bakanlığı

Yukarıdaki grafikte merkezi yönetim kamu gelirlerinin GSYH'ye oranının 2008-2017 yıllarını kapsayan dönemdeki gelişimine bakıldığında, 2008 yılında %21,1 iken 2015 yılında %20,6'ya inmiş, 2016 yılında ise %21,3 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise %18,9 olarak tahmin edilmektedir. Genel bütçe vergi gelirlerinin GSYH'ya oranına bakıldığında, 2008 yılında %16,9 olan bu oran 2015 yılında %17,4'e yükselmiş ve 2017 yılında %17,1 tahmin edilmektedir. Aynı şekilde genel bütçe vergi dışı

[239] Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "2015 Ekonomik Rapor", www.tobb.org.tr (E.T: 20.03.2017) , s.113.

gelirlerinin GSYH'ya oranı ise 2008 yılında % 4,2 iken 2016 yılında % 3,7'ye düşmüştür.

Grafik 20: 2008-2016 Yılları Arası Merkezi Yönetim Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)

Not: Yukarıdaki verilerden oluşturulmuştur.

Dolaylı vergiler ve dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki paylarına bakacak olursak; 2008-2016 yılları arasında dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki payı 2010 yılında % 70,9 iken 2013 yılında %71,6 olmuş ve 2016 yılına gelindiğinde ise %69,6 olarak gerçekleşmiştir. Dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payları ise yıllar boyunca küçük dalgalanmalar göstererek 2016 yılında % 30,4 olarak kaydedilmiştir.

2.5.4. Kamu Borçlanmasına İlişkin Sonuçlar

Ülkemizde devlet adına borçlanma ilişkilerini 4749 sayılı "Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun" uyarınca "Hazine Müsteşarlığı" yürütmekte ve takip etmektedir. Kamu borçlanmasıyla ilgili temel yasa niteliğindeki bu kanuna göre devlet iç borcu "Müsteşarlık tarafından yurt içinde ihraç olunan Devlet iç borçlanma senetleri, Hazinenin geçici nakit ihtiyacını karşılamak için yurt içi piyasalardan yaptığı borçlanmalar ve senede bağlı olup olmadığına bakılmaksızın Müsteşarlık tarafından üstlenilen her türlü malî yükümlülükler" olarak tanımlanmıştır.[240]

[240] S. Ecem Pehlivanoğlu ve Fikret Işık, "Türkiye'de Devlet Borçlarının Yıllar İtibariyle Seyri", **Dayanışma Dergisi**, Sayı:121, 2014, s.73.

Borçlanma politikası ile "gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki ekonomik koşullar ve piyasa gelişmeleri değerlendirilerek borç yönetiminin orta ve uzun vadeli hedefleri doğrultusunda, para ve maliye politikaları ile uyumlu, sürdürülebilir, saydam ve hesap verilebilir bir borçlanma politikası izlenmesi' amaçlanmaktadır. Buna ilaveten, 'finansman ihtiyaçlarının, iç ve dış piyasa koşulları ve maliyet unsurları göz önüne alınarak makul bir risk düzeyi çerçevesinde, orta ve uzun vadede mümkün olan en uygun maliyetle karşılanması ilkesi, borç yönetimi uygulamalarında" temel alınmıştır.[241]

"2008 ve 2009 yılları tüm dünyada borç yönetimi açısından olağandışı bir dönem olmuştur. Krizle mücadele kapsamında genişletici maliye politikalarının kullanılması, yüksek oranda artan finansman ihtiyacının karşılanması sorununu ortaya çıkarmış ve kamu borç stokları hızla artmıştır. Küresel gelişmelere paralel olarak, kriz nedeniyle borçlanma olanaklarının daralması ve iktisadi aktivitedeki durgunluk, ülkemizde 2009 yılında dış borç stokunun azalmasına neden olmuştur."[242]

Merkezi yönetim borç stokunun belirlenmesinde en önemli belirleyici şey ülke borç durumunun dış makroiktisadi şoklara karşı hassas tepkinin azaltılması olmuştur. Bu en çok 2013 yılı gelişmiş ülkelerde kamu maliyesinde yaşanan sorunların fazlalaştığı bir zamanda belirgin olmuştur.[243]

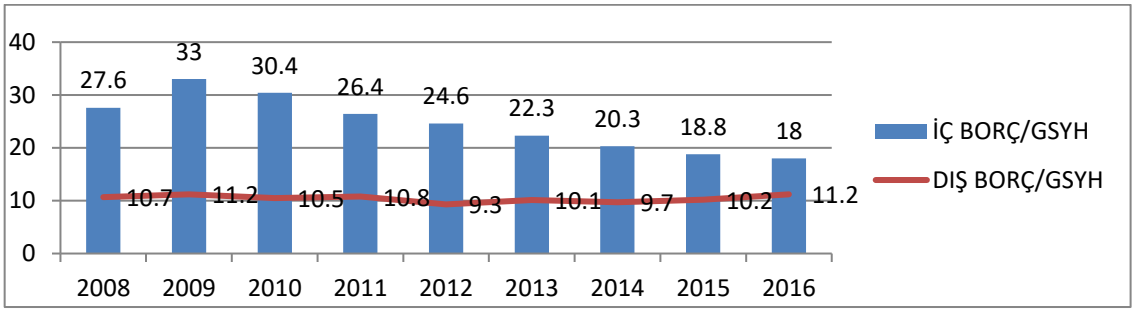
Tablo 15: 2008-2016 Yılları Arası Merkezi Yönetim İç ve Dış Borçları(Milyon TL)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İÇ BORÇ	274.827	330.005	352.841	368.778	386.542	403.007	414.649	440.124	468.644
DIŞ BORÇ	106.002	112.044	121.305	150.291	146.359	183.185	197.868	238.121	291.306

Kaynak: BUMKO

Yukarıda tabloda gösterilen merkezi yönetim iç ve borç rakamlarına bakacak olursak, 2008 yılında 274.827 Milyon TL olan iç borç rakamın yıllar itibariyle giderek artarak 2016 yılında 468.644 Milyon TL'ye ulaştığı görülmektedir. Dış borçlara bakıldığında ise, benzer bir seyir söz konusudur ve 2008 yılında dış borç 106.002 Milyon TL'den yıllar itibariyle artarak 2016 yılında 291.306 Milyon TL'ye ulaşmıştır.

[241] Maliye Bakanlığı, "Borçlanma Politikası ve Uygulamaları", 2014, www.maliye.gov.tr , s.168.
[242] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2010", s.83.
[243] Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2013", http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017), s.74.

Grafik 21: 2008-2016 Yılları Merkezi Yönetim İç Borç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı

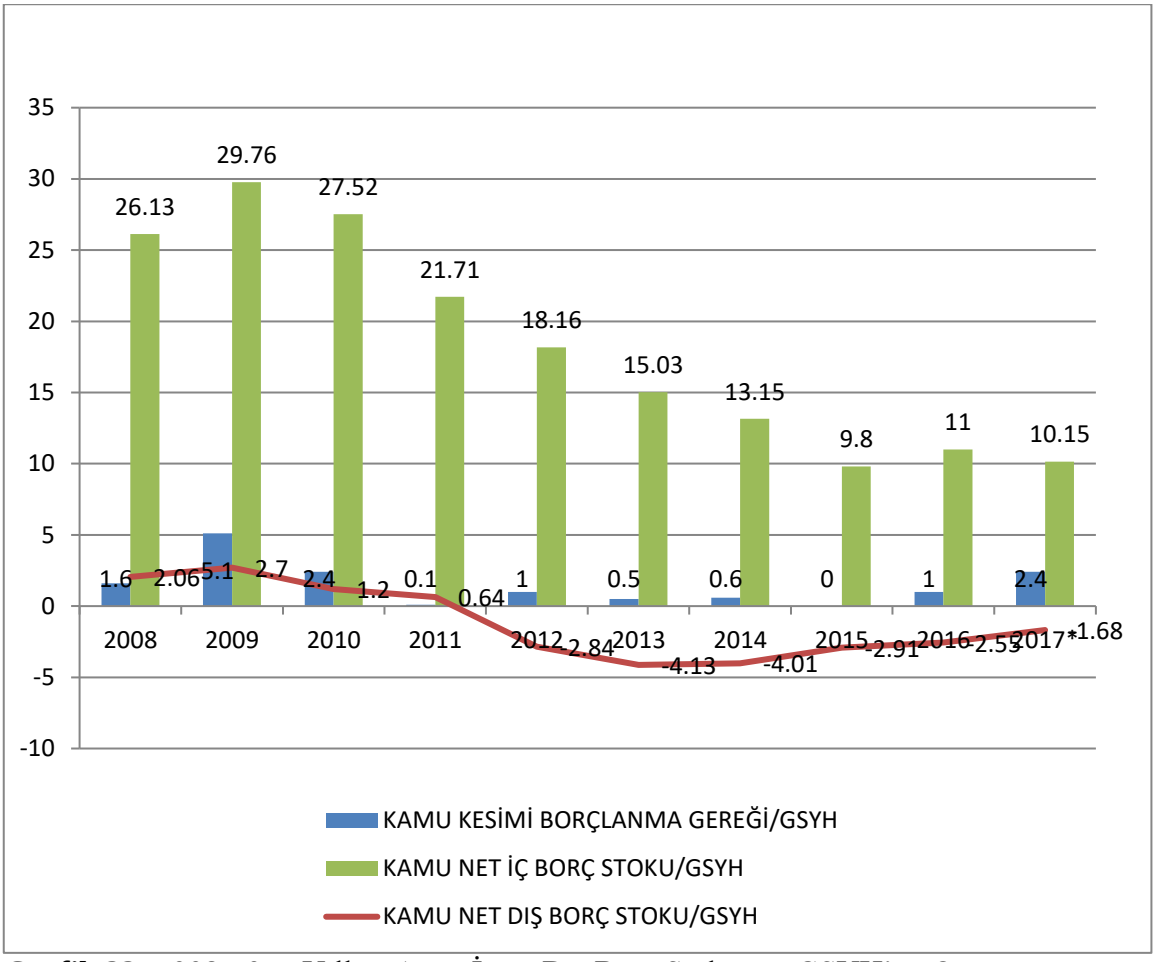
Not:2009 bazlıdır.
Kaynak: BUMKO

İç borç stokunun GSYH'ya oranında 2002 yılından bu yana süre gelen düşüş trendi 2008 yılına kadar devam etmiştir. Ancak 2008 yılından sonra 2009 yılında krizin de etkisiyle tekrardan artarak %33 olmuştur. Söz konusu oran kamu açığındaki iyileşmeler sonucunda, 2010 ve sonraki yıllarda da toparlanma göstermiş ve 2016 yılında %18 olmuştur. Dış borç stokunun oranına bakıldığında, 2009 yılında %11,2 olan oran diğer yıllarda dalgalanmalar göstermiş ve 2016 yılında yine %11,2 seviyesini korumuştur.

Bununla birlikte, kamu net iç borç stokunun GSYH'ye oranı 2009 yılında yüzde 29,76 iken 2010 yılı sonu itibarıyla yüzde 27,52'ye gerilemiştir. Bu oran 2015 yılına kadar sürekli düşmüş ve 2015 yılında %9,8 olmuştur. 2016 yılında ise tekrardan artarak %11 olmuştur. Bunlara ilaveten 2009 yılında borçlanma dışındaki kaynaklardaki azalmaya bağlı olarak artan iç borç çevirme oranları 2010 yılında borçlanma dışındaki kaynaklardaki artış ve faizlerdeki düşüş ile birlikte azaltılmaya başlanmıştır.

"Ağırlıklı olarak piyasadan yapılan borçlanmaların ve 2010 yılında vadesi gelen nakit dışı senetlerin itfası sonucunda, piyasanın iç borç stoku içerisindeki payı 2009 yılı sonunda yüzde 81,5 düzeyinden 2010 yılı sonunda yüzde 85,4 düzeyine yükselirken, aynı dönemde kamunun payı ise yüzde 18,5'ten yüzde 14,6'ya düşmüştür. 2010 yılı sonu itibarıyla 78,1 milyar ABD Doları olan dış borç stokunun tamamı vadesi 5 yıl ve üzeri olarak tanımlanan uzun vadeli dış borçlardan oluşmaktadır. Diğer taraftan

IMF'ye olan borç stoku 2009 yılı sonunda 8 milyar ABD Doları iken 2010 yılı sonunda 2,3 milyar ABD Doları azalarak 5,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir."[244]

Grafik 22: 2008-2017 Yılları Arası İç ve Dış Borç Stokunun GSYH'ya Oranı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSYH' ya Oranı (%)

Kaynak: HM, Kalkınma Bakanlığı
Not: 2017 yılı geçici rakamlardır.

Aynı şekilde kamu net dış borç stokunun GSYH'ya oranı; 2009 yılında yüzde 2,7 iken bu oran 2011 yılında yüzde 0,64'e düşmüş, 2014 yılında ise 2013 yılına göre tekrardan yükselerek %4,1 olmuş ve sonraki yıllarda da yükselme yaşanarak 2016 yılında %2,55 gerçekleşmiştir.

Son bir yıllık dönemde borç stoklarında meydana gelen artışın, temel nedeni ABD dolarının TL karşısındaki önemli ölçüdeki değer kazanışı sebebiyle döviz cinsi

[244] Maliye Bakanlığı, "2010 Yılı Genel Faaliyet Raporu", http://www.maliye.gov.tr/ (E.T:16.08.2016), s.80.

borçlar içerisinde en büyük paya sahip ABD doları cinsinden borçların TL karşılıklarının yükselmesi olmuştur.[245]

2002 yılında %10 seviyesinde olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranı, 2006 yılında % -1,9, 2007 yılında % 0,1 ve 2008 yılında %1,6 olarak gerçekleşmiştir. Ancak küresel kriz nedeniyle 2009 yılında kamu kesimi borçlanma gereği %5'e yükselmiştir. Sonrasında ekonomide yaşanan güçlü toparlanma kamu mali dengelerini olumlu etkilemiş ve kamu kesimi borçlanma gereği 2010 yılında %2,4'e, 2011 yılında %0,1'e gerilemiştir. 2012 yılında %1 olarak gerçekleşen söz konusu oran 2013 yılında tekrar düşerek % 0,5 olmuştur. 2014 yılında yüzde 0,6 olan kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranının 2015 yılında ise %0 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise GSYH'ya oranla %1 olarak gerçekleşen kamu kesimi borçlanma gereğinin 2017 yılında %2,4'e yükselmesi beklenmektedir.

Sonuç olarak, bütçe gelirlerinin azalması ve giderlerin artması nedeniyle merkezi yönetim bütçe açığının artması sonucu merkezi yönetim bütçesi faiz dışı fazlanın gerilemesi ise kamunun borçlanma gereğini yükseltmektedir.

2.5.5. Özelleştirme Sonuçları

Özelleştirme çalışmaları, "1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devri uygulamaları ile başlamıştır. 1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bugüne kadar 216 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 207'sinde hiç kamu payı kalmamıştır."[246] 2002 yılından 2015 yılına kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 59,406 milyar $ düzeyindedir.

"29 Ocak 2008 tarihinde, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri A.Ş., Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir. TTA Gayrimenkul

[245] Hazine Müsteşarlığı, "2017 Kamu Borç Yönetimi Raporu", www.hazine.gov.tr (E.T:25.11.2017), s.30.
[246] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", s.10.

A.Ş. ise 21 Ekim 2016'da Sümer Holding A.Ş. ile birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir. 2008 yılında ise Türk Arap Pazarlama A.Ş.'nin tüzel kişiliği sona ermiştir. 2009 yılında ise Sümer Halıcılık A.Ş. hisseleri Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişiliği sona ermiştir." [247]

"2008 yılında özellikle Türk Telekom'un halka arzından 1 Milyar 911 Milyon Dolar, PETKİM'in yüzde 51'lik hissesinin devri ile 2 Milyar 40 Milyon Dolar gelir elde edilmiştir. 2008 özelleştirmeleri, Mayıs ayında Türk Telekom'un yüzde 15'inin satılmasıyla 2008 yılı ikinci yarısından itibaren dünyada oluşan mali krize rağmen PETKİM, Tekel Sigara, Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.'ye ait Elektrik Santralleri, TEDAŞ ve Tekel'e ait taşınmazların satış ve devir işlemleri ile Türk Telekomünikasyon A.Ş' nin yüzde 15'lik kamu payının ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarında birincil halka arz işlemleri tamamlanmıştır. Türk Telekom'un yüzde 15'lik kamu payının halka arz işlemleri, 2008 yılında Türkiye'de yapılmış en büyük halka arz işlemi olduğu gibi, gelişmekte olan ülkeler arasında da en dikkat çekici halka arz işlemi oldu. 2009 yılında Sakarya Elektrik Dağıtım A.Ş, Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş ile Tekel, TEDAŞ ve Türkiye Şeker Fabrikalarına ait çeşitli taşınmazların özelleştirme çalışmaları tamamlanmıştır."[248]

Enerji sektöründe liberalizasyon ve elektrik üretim özelleştirmelerine bakıldığında; Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu ve Özelleştirme Strateji belgesinin 10. maddesinde de belirtildiği önceliğe uygun olarak elektrik üretim özelleştirmelerine, dağıtım özelleştirme sürecinin tamamlanmasının ardından başlanması planlandı. Bu kapsamda, şimdiye kadar gerçekleştirilmiş olan tek elektrik üretim özelleştirmesi; yedi hidroelektrik, bir jeotermal ve bir de doğalgaz santralinden oluşan toplamda 140 MW kapasiteye sahip olan Ankara Doğalgaz Üretim Anonim Şirketi (ADÜAŞ) oldu. 5 Mart 2008 tarihinde yapılan ihaleyi 510 Milyon Dolar bedel ile Zorlu Enerji kazanmıştır. Bu çerçevede yapılan özelleştirme kapsamında ihaleyi kazanan Zorlu Enerji; Engil Gaz Türbinleri Santrali(Van, 15 MW), Kuzgun HES (Erzurum, 20,9 MW), Çıldır HES (Kars, 15,4 MW), İkizdere HES (Rize, 18,6 MW), Mercan HES (Tunceli, 19,2MW), Tercan HES (Erzincan, 15 MW), Ataköy HES(Tokat, 5,5 MW), Beyköy HES

[247] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", s.8-9.
[248] Bal, s.363.

(Eskişehir, 16,8 MW) ve Denizli'de faaliyet gösteren Türkiye'nin en büyük kapasiteli jeotermal santralinin (15 MW) otuz yıllık işletme hakkına sahip olmuştur.[249]

"2010 yılı özelleştirme uygulamaları açısından, Osmangazi, Uludağ, Çamlıbel, Çoruh, Yeşilırmak ve Fırat Elektrik Dağıtım Şirketlerinin yüzde 100 hisselerinin blok satışının, Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.'ye (TTA) ait Çamaltı ve Ayvalık Tuzlalarının satış ve işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesinin, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları İşletmesi (TCDD) Genel Müdürlüğüne ait Samsun ve Bandırma limanlarının işletme hakkı devri yöntemiyle özelleştirilmesinin, Sümer Holdinge ait Taşucu İşletmesi makine ve teçhizatının tesis ve varlık satışının, TTA, Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş. (TEDAŞ), Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ) ve TCDD'ye ait çeşitli taşınmazların satışının gerçekleştiği bir yıl olmuştur. 2009 yılında satış/devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2,3 milyar dolar düzeyindeyken bu tutar 2010 yılı sonu itibarıyla 3,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir."[250]

"2011 yılı Kasım ayı itibarıyla 341 milyon dolar seviyesinde özelleştirme yapılmıştır. Bu dönemdeki belli başlı özelleştirmeler içinde EÜAŞ'a ait bazı akarsu santralleri, Sümer Holding Mazıdağı Fosfat Tesisleri ve çeşitli kuruluşlara ait taşınmazlar yer almaktadır. 2011 yılında satış/devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 1,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2012 yılı Kasım ayı itibarıyla 3 milyar dolar düzeyinde özelleştirme yapılmıştır. Bu dönemdeki belli başlı özelleştirmeler içinde Türkiye Halk Bankası A.Ş.'nin yüzde 23,9 oranındaki kamu hissesi, Acıpayam Selüloz Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de bulunan yüzde 76,8 oranındaki kamu hissesi, PETKİM Petrokimya Holding A.Ş.'nin yüzde 10,3 oranındaki kamu hissesi, Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ş.'de bulunan yüzde 20 oranındaki kamu hissesi ile diğer kuruluşlara ait çeşitli taşınmazların satışı yapılmıştır. 2012 yılında

[249] Hakan Karagöz, "Dünya ve Türkiye'de Özelleştirme uygulamaları", Konya Ticaret Odası, 2009, s.39-40.
[250] Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program", 2011-2013, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.63.

satış/devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir."[251]

"2013 yılı Aralık ayı itibarıyla 12,5 milyar dolar düzeyinde özelleştirme yapılmıştır. Bu dönemdeki belli başlı özelleştirmeler içinde Başkent Doğalgaz Dağıtım A.Ş. ve Hamitabat Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.'nin blok satışı, EÜAŞ'a ait Seyitömer ve Kangal termik santrallerinin satışı, TEDAŞ'a ait Boğaziçi, Gediz, İstanbul Anadolu Yakası, Akdeniz, Dicle, Van gölü, Aras ve Toroslar Elektrik Dağıtım Anonim Şirketlerinin satışı, EÜAŞ'a ait on grup akarsu santralinin işletme hakkının devri ile diğer kuruluşlara ait çeşitli taşınmazların satışı yapılmıştır. 2013 yılında satış/devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 12,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir." [252]

Özelleştirme kapsam ve programında bulunan TTA Gayrimenkul A.Ş., Özelleştirme İdaresi Başkanlığının (ÖİB) 26/08/2016 tarihli oluruyla Sümer Holding A.Ş. ile birleştirilerek Şirketin tüzel kişiliği sona erdirilmiştir. Özelleştirme kapsam ve programında bulunan kuruluşlardan TEMSAN 17.04.2017 tarihli, TEDAŞ ise 25.04.2017 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) Kararıyla 233 sayılı KHK kapsamına alınmıştır. 24.01.2017 tarihli ve 2017/9756 sayılı BKK'nın Eki Kararla, BOTAŞ, TPAO, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve ÇAYKUR'un Türkiye Varlık Fonuna devredilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan ÖYK'nın 03.02.2017 tarihli Kararlarıyla TDİ A.Ş.'nin yüzde 49 oranındaki hissesi ve TCDD İzmir Limanı özelleştirme kapsam ve programından çıkartılarak Türkiye Varlık Fonuna devredilmiştir.[253]

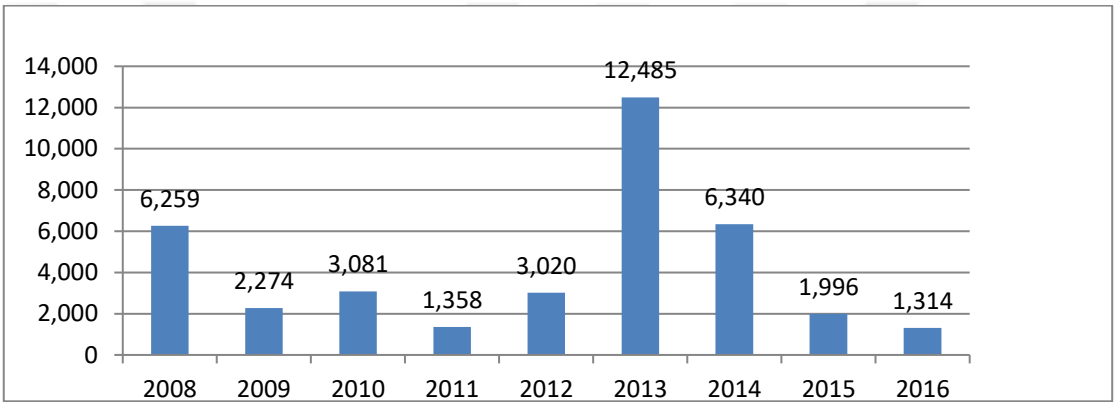
2016 yılında özelleştirme ihalesi gerçekleştirilen Türkiye Petrolleri Petrol Dağıtım A.Ş.'nin hisse devir işlemleri 2017 yılı içerisinde tamamlanmıştır. İhale süreçleri tamamlanmış olan EÜAŞ'ın bazı hidroelektrik santralleri ile bunlara ait taşınmazların, TDİ A.Ş.'ye ait Güllük ve Taşucu Limanlarının, Mersin Serbest Bölge

[251] Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program", 2013-2015, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.57.
[252] Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program", 2014--2016, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016), s.59.
[253] "2018 Yılı Programı, 28/10/2017 Tarihli ve 30224 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 11/10/2017 Tarihli ve 2017/10924 Sayılı 2018 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki", http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171028M1.htm (E.T:20.11.2017), s.71-72.

Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'nin (MESBAŞ) sermayesindeki TDİ A.Ş.'ye ait hisse ile Hidrojen Peroksit Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de bulunan kamu hisselerinin özelleştirme işlemleri onay veya sözleşme imza aşamasındadır.[254]

Aşağıda grafikte 2008-2016 yılları arası özelleştirme gelişmeleri gösterilmiştir. Bu yıllar itibariyle toplam 38,127 milyon dolar gelir elde edilmiştir.

Kısacası 1985 yılından itibaren 272 kuruluştaki kamu hisseleri, 2330 taşınmaz, 10 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 146 Tesis, 7 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır.[255]

Grafik 23: 2008-2016 Yılları İtibariyle Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar)
Kaynak: ÖİB, http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_gore.htm

[254] "2018 Yılı Programı, 28/10/2017 Tarihli ve 30224 Sayılı Resmi Gazete", s.72.
[255] Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları", s.8.

SONUÇ

Maliye politikasının gelişimi, klasiklerin savunduğu devlet ekonomiye müdahale etmesin görüşü 1929 Büyük Buhranda başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu görüşün çözüm getiremediğinin anlaşılması üzerine bu buhrandan çıkış için kamu harcaması ve kamu gelirleri gibi mali politikalarla devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiği düşüncesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Maliye politikası sadece mali ve iktisadi olaylarla sınırlı kalmamış sosyal olaylarda da kullanılmıştır. O yıllarda Keynes tarafından yazılan *"Para, Faiz ve İstihdamın Genel Kuramı"* isimli çalışma maliye politikasının kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Bu çalışmadan sonra para politikasının yanında maliye politikasının da önemli bir iktisat politikası aracı olduğu kabul görmüştür.

2000 yılından sonra Türkiye ekonomisi, 1980 yılında yaşanan iktisadi, siyasi ve sosyal dönüşümlere göre şekillenmiştir. Kontrolsüz bir finansal liberalizasyon, bankacılık sistemimizdeki zayıflıklar, iktisadi istikrarsızlığa neden olmuş ve 2001 yılında kriz patlak vermiştir. İç dinamiklerden kaynaklı olan bu krizden sonra uygulanan programlar (Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) ile kırılgan yapıdaki zayıf bankalar sistemden temizlenmiş ve bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemeler yapılmış böylelikle sağlam bir finansal yapı inşa edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda döviz kurları dalgalanmaya bırakılmasıyla ortaya çıkan güven sorununu ortadan kaldırmak ve ekonomik istikrarlılığını sağlamak programın birincil hedefleri arasındadır. MB özerk hale getirilerek fiyat istikrarı amacı MB'nin birincil hedefi olmuştur. 2005 yılına kadar örtük olan enflasyon hedeflemesi 2006 yılında açık hale getirilmiştir. Para arzındaki genişlemenin ise enflasyon oranının altında seyir izlemesi hedeflendi. Bütün bu hedefler sonucunda uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı makro değişkenlere bakıldığında, enflasyon oranının 2002 yılında % 29,75 iken 2007 yılında % 8,39'a, işsizlik oranının ise 2002 yılında %10,3'den 2007 yılında %9,2'ye düştüğü görülmektedir.

Yine Gini katsayısının 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı bilinmektedir. Buna göre gelir dağılımının ne kadar adaletli olup olmadığını gösteren gini katsayı, 2002 yılında 0,440 iken bu oran diğer yıllarda dalgalanmalar göstererek

2005 yılında 0,380' e düşmüştür. Yani Türkiye'de bu yıllarda gini katsayısının düşmesi adaletsizliğin azaldığı anlamını taşımaktadır.

Bunun yanında Türkiye'de 2002 yılından itibaren uygulana gelen maliye politikaları da makroekonomik istikrarda belirleyici olmuştur. 2003 yılından itibaren uygulanan doğru ve kararlı bütçe politikaları (bütçe açığının azaltılması ve faiz dışı fazla verilmesi gibi) ile bütçe büyüklüklerinde ciddi anlamda düzelmeler görülmüştür. Merkezi yönetim bütçe giderlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hâsılaya (GSYH) oranı 2002 yılında %30,7 iken bu oran 2007 yılında %23,2 olmuş, faiz giderlerinin hem bütçe içindeki hem de GSYH içindeki oranı azaltılmıştır. Aynı zamanda 2002-2007 yılları bütçe açığının GSYH'ya oranı 2002 yılında % 11,5 iken, bu oran 2003 yılında % 8,8'e, 2004 yılında % 5,2'ye, 2005 yılında % 1,1'e, 2006 yılında % 0,6'ya düşmüş, 2007 yılında ise tekrardan % 1,6'ya yükselmiştir. 2002 yılında % 3,3 olan faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı, 2003 yılında % 4, 2004 yılında % 4,9 ve 2005 yılında % 6 olarak 2002-2005 yılları boyunca sürekli artmış, 2006 yılında % 5,4' e 2007 yılında ise % 4,2' ye düşmüştür.

Yıllar itibariyle vergi gelirlerinin faiz giderlerini karşılama oranına bakıldığında ise 2002'de %85,7 iken bu oran 2007 yılına kadar kayda değer bir düşüş göstererek %31,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu düşüşte vergi gelirlerinin sürekli artması, faiz giderlerinin GSYH'ya oranının 2002 yılında %14,4 iken 2007 yılında %5,5 azalması etkili olmuştur. Faiz giderlerini azaltan nedenler ise, bütçenin faiz dışı fazla vermesi, borçlanma faizlerindeki düşme ve borç vadesinin uzatılmasıdır.

Vergi politikaları ile kayıt dışılığın azaltılması, verginin tabana yayılması ve kaçakçılığın azaltılması için "Vergi Reformu" 2006 yılında uygulanmıştır. Gelir vergisi dilim sayısı dörde düşürülmüş, üst dilim % 35 olmuştur. Kurumlar vergisi ise %20'ye düşürülmüştür. Bütün bunların amacı vergi yükünü azaltmak ve vergi sistemini basitleştirmektir. Bütün bu indirimlere rağmen hem dolaylı hem de dolaysız vergiler sürekli artarak vergi gelirleri 2002, 2007 yıllarında sırasıyla 59.631 Bin TL, 152.835 Bin TL olmuştur. Vergi gelirlerindeki bu artış da uygulanan vergi alanındaki düzenlemeler etkili olmuştur. Aynı zamanda 2002 yılından itibaren ÖTV'nin uygulanması da vergi gelirlerini arttırmıştır.

Kamu maliyesinde kaydedilen bu başarıda yapısal reformların da önemli etkisi vardır. Bu reformların en önemlilerinden biri de kuşkusuz 2003 yılı sonunda çıkarılan ve 2006 yılından itibaren uygulanan "5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu"dur. Kamu maliyesinin şeffaflığını ve etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalara ise devam edilmiştir. Bu amaçla 5018 sayılı Kanun çerçevesinde 2006 yılı bütçesinin kapsamı genişletilerek "konsolide bütçe" den "merkezi yönetim bütçesi" ne geçilmiştir.

Kamu borçlanması ile ilgili KKBG azaltılması, kamuda dengenin sağlanması ve borç stokunu eritmek amaçlanmıştır. Programın sonuçları ise, 2002 yılında milli gelirin %61,4'ü kadar olan kamu borç yükünün GSYH'ya oranı 2007 yılında %29,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu borç yükünün azalmasında faiz harcamalarının GSYH içindeki payının azaltılması ve vergi gelirlerine oranının düşürülmesi etkili olmuştur. AB'ye üye ülkeleri için Maastricht Kriterlerinde yer alan koşul ise kamu kesimi borç stoku / GSYH oranının yüzde 60'ı geçmemesi gerektiğidir. Bu durumda ülkemiz bu koşulu sağlamaktadır.

Özelleştirme gelirlerine bakıldığında ise, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde devletin ekonomideki rolü azaltılmak hedeflenmiş, özelleştirmelere hız verilmesi istenilmiştir. Program sonucunda da 2002-2007 yıllarında toplam 22.593 Milyon Dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. 2005 ve 2006 yıllarında diğer yıllara göre özelleştirme gelirleri 8.222 ve 8.096 Milyon Dolar gerçekleşmiştir. Bu yıllarda özelleştirme gelirlerinin fazla olmasının nedeni ise TÜPRAŞ, TÜRK TELEKOM, ERDEMİR, Atatürk Havaalanı ve Petrol Ofisi gibi büyük kuruluşların özelleştirilmesi etkili olmuştur.

2002-2006 yıllarında yaşanan olumlu gelişmeler sonrasında 2008 yılına gelindiğinde ABD kaynaklı konut piyasalarında kriz yaşanmıştır. Yani bankaların bol bol kredi dağıtması sonucu konut talebinin artmasına bağlı olarak bankalara borçlarını ödeyemeyenlerin oluşmaya başlamasıyla birlikte bankalar alacaklarını tahsil edemeyince kendi yükümlülüklerini yerine getirememiş ve borçlarını ödeyemez duruma gelmişlerdir. Bunun sonucunda bankalardan sermaye piyasasına kaynak aktarılamaması, sermaye piyasasından da reel sektöre kaynak aktarılamaması şeklinde oluşan bir kriz

ortaya çıkmıştır. Reel sektörlerde ise fabrikalar kapanmış ve insanlar işsiz kalmıştır. Sonra bu kriz çok ortaklı şirketler aracılığıyla bütün dünyaya yayılmıştır.

2008 yılında yaşanan iktisadi krizin ardından Türkiye'de etkilenmiştir. Büyüme oranları 2007 yılından itibaren düşmüş ve 2009 yılında -4,7 olmuştur. Enflasyon oranları yükselerek 2008 yılında %10,06, işsizlik ise %10 olmuştur. Krizden sonra da makroiktisadi göstergeler dalgalanmalar göstererek 2016 yılında; enflasyon oranı %8,53, işsizlik oranı %10,9, büyüme oranı ise %3,2 olarak gerçekleşmiştir. Gini katsayısı ise 2016 yılında 0.404 olmuştur. 2017 yılına gelindiğinde ise enflasyon oranı bir önceki yıla göre(2016 yılına) artarak %11,92, işsizlik oranı ise %10,8 gerçekleşmiştir.

Bütçe açığının GSYH'ya oranı; 2008 yılında %1,8 iken, bu oran 2009 yılında % 5,5'e yükselmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında bütçe açığında toparlanma görülse de 2012 yılında bütçe açığı/GSYH oranı %2,1'e yükselmiştir. 2013 yılından sonra da tekrardan düşüşe geçen oran 2016 yılında %1,1 olmuştur. 2017 yılında da % 1,5 gerçekleşmiştir. 2008 yılında % 3,5 olan faiz dışı fazlanın GSYH' ya oranı, 2010 yılında % 0,7 düşmüş, 2011 yılında yükselerek % 1,9 olmuştur. 2013 yılı hariç diğer yıllarda da 2011 yılına göre düşüş gerçekleşmiş ve 2017 yılında %0,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Faiz harcamalarındaki düşüş ve vergi gelirlerindeki artışa paralel olarak faiz giderlerinin GSYH'ya oranı 2008 yılında %30,1'den 2017 yılında %10,5 seviyelerine kadar düşmüştür.

Vergi alanındaki yapılan reformlar ise, 2007 yılında Asgari Geçim İndirimi getirilmiş, E-Fatura uygulamasına geçilmiş, KDV mevzuatı basitleştirilmiş, "Varlık Barışı" adı altında yasal düzenlemeler yapılmış, online sisteme geçilmiştir. Ancak, Türk vergi sistemi içinde dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı sürekli artarken, dolaysız vergilerin payı dolaylı vergilere göre çok az bir şekilde artış göstermiştir. Dolaylı ve dolaysız vergiler sırasıyla 2017 yılında 370.745 ve 165.303 Bin TL gerçekleşmiştir. Bu da verginin eşitlik ilkesine ters düştüğünü göstermektedir.

Son on beş yılda kamu sektörü borcunu arttırmamıştır. Özellikle belirtmek gerekirse 2002'de kamu ağırlıklı olan yapının payı ciddi anlamda düşmüş, 2016 yılına

gelindiğinde ise özel sektör ağırlıklı bir yapıya dönüşmüş ve 2016 yılında toplam kamu borç yükünün GSYH' ya oranı %8,45 gerçekleşmiştir. Böylece kamu kesimini rahatlatan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu aslında Türkiye'de genel anlamda borç yükünün azaldığı anlamını taşımamaktadır. Yani borçlu olan taraf reel sektör ve hanehalkı olarak değişmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereği ve kamu borç stokunun GSYH'ya oranında önemli düşüşlerin sağlanmasında bütçe açığının azaltılması ve faiz dışı fazla verilmesi etkili olmuştur.

Özelleştirme gelirlerine bakıldığında ise, 2013 yılında 12.485 Milyon Dolar gelir sağlanmıştır. Bu gelirin elde edilmesinde TEDAŞ, TCDD, Başkent Doğalgaz Dağıtım A.Ş gibi çeşitli kurumların özelleştirilmesi etkili olmuştur. Böylece Türkiye son on beş yılda oldukça yüksek miktarlarda özelleştirme geliri elde ederek bu gelirlerle bir yandan bütçesini finanse etmiş, bir yandan da birçok altyapı projesini hayata geçirmiştir. Bu özelleştirme gelirleri ile 2002-2016 yılları arası toplam 60.72 Milyon Dolar finansman sağlanmıştır.

Küresel krizden çıkışta ise maliye politikaları daha etkin bir araç olarak kullanmaya başlanmış ve devlet piyasada daha belirleyici bir konumda olmuştur. Buradan kurumları güçlü olan ülkelerin iktisadi krizlerden daha az etkilenerek çıktığı sonucu çıkarılabilmektedir. Ekonominin sadece para politikaları ile yönlendirilemeyeceğini, genişlemeci para politikaları ile arzu edilenin tersine sonuçlar alınabileceğini ve reel sektörü desteklemeyen finansal piyasalardan daha çok, maliye politikalarının ekonomide daha etkili olabileceği görülmüştür.

Bütün bu sonuçlar devletin ekonomi içindeki payının önemli olduğunu göstermektedir. Mevcut ülke varlıklarının özelleştirilerek gelir sağlanması iktisadi büyüme için itici bir güç olarak kullanılması, ekonomide yapısal sorunları azaltmayacağı gibi üretebilen bir iktisadi yapıya zarar verecektir. Politika yapıcılarının temenni mahiyetinde programlar açıklamak yerine bunları gerçekleştirebilecek potansiyeldeki kaynakları, etkin ve verimli bir şekilde kullanması iktisadi gelişme açısından çok daha yerinde olacaktır. Böylece popülist hamlelerle, kısa vadede yüksek büyüme oranları elde etme yerine istikrarlı ve sürdürülebilir bir iktisadi büyüme hedefi daha ulaşılabilir ve gerçekçi olacaktır.

KAYNAKÇA

Akbulut, Hale ve Mehmet Cahit Güran, "Transfer Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelerde 1990-2011 Dönemi İçin Bir Panel Veri Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı.168(Ocak-Haziran 2015), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/168/168-08.pdf (E.T:11.01.2018), ss.134-153.

Aktan, Coşkun C. "**Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat",** Ankara: Takav Matbaası, 1994. Aktaran: Yüksel Bilgili, **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)"**, 10. Basım, İstanbul: İkinci Sayfa, 2013.

Aktan, Coşkun Can ve Hüseyin Şen, "Ekonomik Kriz, Nedenler ve Çözüm Önerileri", Yeni Türkiye Dergisi,C.2, Sayı:42,2001,https://www.researchgate.net/profile/Hueseyin_Sen4/publication/283120020_Ekonomik_Kriz_Nedenler_ve_Cozum_Onerileri/links/562b711d08ae22b170335429.pdf (E.T: 10.02.2017), ss.1225-1230.

Aktan, Coşkun C. " Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi", **Anayasal İktisat,** Ed. C. C. Aktan, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.. Aktaran: Yüksel Bilgili, **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)"**, 10. Basım, İstanbul: İkinci Sayfa, 2013.

Alonot, " Kamu Kesimi Borçlanma Gereği Nedir?", http://alonot.com/kamu-kesimi-borclanma-geregi-nedir/ (E.T: 03.07.2017).

Armağan, Ramazan. "Türkiye'de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin Vergi Gelirleri Üzerine Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Cilt:12, Sayı:3, 2007, http://iibf.sdu.edu.tr/ (25.12.2015), ss.227-252.

Ataç, Beyhan. **"Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları",** 8.Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.

Ataç, Beyhan (Ed.). **"Maliye Politikası"**, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2013.

Ataç, Beyhan. "İstikrarın Sağlanmasında Çağdaş Makroiktisadi Tartışmalar", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:6, Sayı:2, 1988,ss.331-354.

Bayraktar, Yüksel."Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi Sonrasında Alınan Önemlerin Borç Kompozisyonuna Yansımaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1, 2010, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122428/5000112733 (E.T:07.03.2017), ss.463-480.

Bal, Oğuz. "Özelleştirmenin Teorik Temelleri ve Türkiye'deki Sonuçları", SESSION 3B: Makroekonomi, 2013, https://www.avekon.org/papers/614.pdf (E.T:16.10.2017), ss.355-364.

Batırel, Ömer Faruk. "Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.7, Sayı.13, 2008, http://www.ticaret.edu.tr/uploads/kutuphane/dergi/s13/01-09.pdf , (E.T:19.08.2017), ss.1-9.

Batırel, Ömer Faruk. **"Kamu Maliyesi ve Yönetimi"**, 1.Basım, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 2007.

Batırel, Ömer Faruk. **"Kamu Maliyesi Teorisine Giriş"**, İstanbul: Niyad Sayar Vakfı Yayınevi, 1976.

Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler", 2001, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/iktisatg.htm(E.T:24.03.2017).

Bağımsız Sosyal Bilimciler- İktisat Grubu, "2004 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler", 2004, http://www.emo.org.tr/ekler/512294422de868f_ek.pdf?tipi=36&turu=X&sube=0 (E.T:24.03.2017).

BDDK, "Küresel Finansal Yapı ve 2007 Yılı Dalgalanmaları", https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Calisma_Raporlari/4726K%C3%BCresel%20Finansal%20Yap%C4%B1%20ve%202007%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Dalgalanmalar%C4%B1.pdf (05.07.2017).

Bilgili, Yüksel. **"Karşılaştırmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları),"** 10. Basım, İstanbul: İkinci Sayfa, 2013.

Bilge, Orhan. "Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri", Sosyal Yardım ve Uzmanlık Tezi, http://docplayer.biz.tr/692647-Ekonomik-krizlerin-yoksulluk-uzerine-etkileri.html (E.T: 14.04.2018), 2009, s.23 Aktaran: Mevlüt Karabıçak, "Küresel Krizleri Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu," Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler, Fakülte Dergisi, C.15, Sayı:3, 2010,http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122361/5000112666 , (E.T: 10.02.2017), ss.251-270.

Bozkurt, Cuma ve Pelin Karatay Göğül, "Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu," Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, 2010, http://iibfaacd.kilis.edu.tr/article/view/1094000012/0 (12 Ekim 2015), ss.27-44.

Boratav, Korkut. **"Türkiye İktisat Tarihi (1908-2009) ,"** 17. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, Kasım 2012.

Bocutoğlu, Ersan ve Aykut Ekinci, "Genel Teori, Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası," **Maliye Dergisi**, Sayı: 156 (Ocak- Haziran 2009), ss.66-82.

Çevik, Nüket Kırcı ve Mehmet Cural, " İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği," **Maliye Dergisi**, Sayı.165(Temmuz-Aralık 2013), ss.115-139.

Çetinkaya, Özhan. **"Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Özelleştirme,"** Ekin Yayınları, Ankara, 2001.

Çolak, Ömer Faruk. "Krizi Çözmede Maliye Politikaları Nasıl Kullanılmalı?," İşveren Dergisi, Mart, 2009. Aktaran: Birol Karakurt, "Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı," Sayı:2, Cilt:24, 2010, http://dergipark.gov.tr/download/article-file/30302 (E.T:10.12.2015), ss.167-195.

Eğilmez, Mahfi. **"Küresel Finansal Krizi,"** İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2011.

Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu, **"Ekonomi Politikası Teori ve Uygulaması,"** İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.

Ekodialog, "Kamu Devlet Borçları," www.ekodialog.com (E.T: 01.07.2017).

Erdem, Metin. **"Devlet Borçları,"** 4. Basım, Bursa: Ekin Yayınevi, 2012. Aktaran: Nüket Kırcı Çevik ve Mehmet Cural, "İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği," **Maliye Dergisi**, Sayı.165(Temmuz-Aralık 2013), ss.115-139.

Erli, İsmail. **"Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000- Şubat 2001 İktisadi Krizi Sonrasında Ekonomik Aktörlerin Yapısı,"** İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2004.

Hazine Müsteşarlığı, "2017 Kamu Borç Yönetimi Raporu," www.hazine.gov.tr (E.T:25.11.2017).

Hazine Müsteşarlığı, "2010 Kamu Borç Yönetim Raporu," https://www.hazine.gov.tr/tr (28.08.2016).

Hazine Müsteşarlığı, "2008 Yıllık Faaliyet Raporu," www.hazine.gov.tr/ (E.T:15.08.2016).

Heald, D. ve McLeod, A. (2002), Constitutional Law, the Laws of Scotland: Stair Memorial Encyclopaedia, Edinburgh: Butterworths Aktaran: Akbulut ve Güran.

IMF "Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability" in Financial Crises:Causes And Indicators, **World Economic and Financıal Surveys World Economic Outlook**,1998. Aktaran: Suat Oktar ve Levent Dalyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler," Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, C.29, Sayı:2, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2010-2/1-oktar-dalyanci.pdf (E.T:18.08.2016), ss.1-22.

İleri, Hüseyin. "Türkiye'de Özelleştirme," Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi,Sayı:1,1998,http://dergipark.ulakbim.gov.tr/selcuksbmyd/article/view/5000084360 (E.T: 16.10.2017), ss.149-162.

İstanbul Ticaret Odası, "Yıllık Ekonomik Rapor," 2015, www.tobb.org.tr/ (E.T:15.10.2017).

Kazgan, Gülten. **"İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi,"** 15. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.

Kalkınma Bakanlığı, "2003 Yılı Programı," http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2003.pdf (E.T:16.08.2016).

Kalkınma Bakanlığı, "2001 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Program," 2001,http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KatilimOncesiİktisadiProgramlar.aspx (E.T:16.08.2017).

Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program," 2011-2013, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016).

Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program," 2013-2015, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016).

Kalkınma Bakanlığı, "Katılım Öncesi Ekonomik Program," 2014--2016, http://www.kalkinma.gov.tr (E.T:16.08.2016).

Kalkınma Bakanlığı, "2016 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Reform Program," 2016,http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KatilimOncesiİktisadiProgramlar.aspx (E.T:20.11.2017).

Kalkınma Bakanlığı, "9.Kalkınma Planı," http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx (E.T:19.10.2017).

Kalkınma Bakanlığı, "2008 Yılı Katılım Öncesi İktisadi Program," Nisan 2009, s.37. Aktaran: TÜSİAD, "2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi," 2009, http://tusiad.org/tr/(E.T:05.07.2017).

Karagöz, Hakan. "Dünya ve Türkiye'de Özelleştirme uygulamaları," Konya Ticaret Odası, 2009.

Kaya, Dilek Göze ve Ayşe Durgun Kaygısız, "2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye'de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış," Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt:11, Sayı:26, 2015. http://194.27.40.129/index.php/zkesbe/article/view/917 (E.T: 01.08.2016), ss.171-194.

Kaya, Fatih "Mali Kural Uygulamaları ve Türkiye İncelemesi,"(Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, ,2009).

Karakurt, Birol. "Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı," Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, 2010, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/atauniiibd/article/viewFile/1025006510/1025006088 (E.T: 10.12.2015), ss.167-195.

Kepenek, Yakup. **" 100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirilmesiyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri,"** 1.Basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.

Kepenek, Yakup. **"Türkiye Ekonomisi**," 28.Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014.

Kilci, Metin. "Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları(1984-1994)," Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1994.

Kol, Emine Nida ve Zeynep Karaçor, "2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri," **Maliye Dergisi,** Sayı:162 (Ocak- Haziran 2012) , https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/162/19.pdf (E.TT:14.04.2018), ss.379-395.

Maliye Bakanlığı, "5018 Sayılı Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanunu," Cilt.42 Madde 3, 2003, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf (17 Ocak 2017).

Maliye Bakanlığı, "Borçlanma Politikaları ve Uygulamaları", 2014.

Maliye Bakanlığı, "2016 Yılı Genel Faaliyet Raporu," http://www.maliye.gov.tr/ (E.T:25.11.2017).

Maliye Bakanlığı, "Yıllık Ekonomik Rapor 2013," http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “2010 Yılı Genel Faaliyet Raporu,” 2010, http://www.maliye.gov.tr/ (E.T:16.08.2016).

Maliye Bakanlığı, “Yıllık Ekonomik Rapor 2002,” 2003, http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “Yıllık Ekonomik Rapor 2006,” http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “2007 Yılı Genel Faaliyet Raporu,” 2008, http://www.maliye.gov.tr/ (E.T:16.08.2016).

Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2007, http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “Yıllık Ekonomik Rapor 2009,” www.maliye.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “Yıllık Ekonomik Rapor 2008,” http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “Yılık Ekonomik Rapor 2010,” http://www.sgb.gov.tr (E.T:06.03.2017).

Maliye Bakanlığı, “Yılık Ekonomik Rapor 2015,” http://www.sgb.gov.tr (E.T:18.06.2017)

Maliye Bakanlığı, “Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Borçlanma Politikaları ve Uygulamaları,” 2014, www.maliye.gov.tr (E.T:18.06.2017).

Mucuk, Mehmet ve Volkan Alptekin, “Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Var Analizi(1975-2006),” Maliye Dergisi, Sayı.155(Temmuz-Aralık 2008), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/155/10.Mehmet.MUCUK_Volkan.ALPTEKIN.pdf (E.T: 11.01.2018), ss.159-174.

OECD (2002); “Regulatory Policies in OECD Countries: from Interventionism to Regulatory Governance,” OECD Reviews of Regulatory Reform, OECD, Paris-France,

2002. Aktaran: Tamer Çetin, "Regülâsyonun Etkinlik Analizi ve Regülâsyon Türleri," Çimento İşveren Dergisi, 2009, Sayı.2, http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale235.pdf (17 Ocak 2017), ss.22-38.

Oktar, Suat ve Levent Dalyancı, "Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler," Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, C.29, Sayı:2, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2010-2/1-oktar-dalyanci.pdf (E.T:18.08.2016), ss.1-22.

Orkunoğlu, Işıl Fulya, "Özelleştirme ve Alternatifleri," Akademik Bakış Dergisi, Sayı:22, 2010, http://akademikbakis.org/eskisite/22/03.pdf (E.T:16.10.2017), ss.1-22.

Özsoylu, Ahmet Fazıl. **"Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim,"** 1.Basım, Adana: Karahan Kitabevi, 2011.

Özbek, Orkun. "Türkiye'de Özelleştirme: Ekonomik ve Sosyal Etkileri", AR&GE Bülten,2007Aralık, http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/turkiyede_ozellestirme_ekonomik_ve_sosyal_etkileri_o_ozbek_26.04.2012%2021-28-19.pdf (E.T:16.10.2017), ss.4-9.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, **"Rakamlarla Özelleştirme" "Türkiye'de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu'nun Kaynak ve Kullanımları,"** Mustafa Necati Doğan(Derleyen), Ankara, 2012, www.oib.gov.tr .

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları," http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Sayfalar/Detay/T%C3%BCrkiyede_%C3%96zelle%C5%9Ftirme_Uygulamalar%C4%B1/1489152956.html (E.T:07.03.2017).

Parasız, İlker. **"Kriz Ekonomisi, Hiperenflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları,"** 1.Baskı, Ezgi Kitabevi,1996, Bursa Aktaran: Kol ve Karaçor, https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/162/19.pdf s.383.

Pınar, Abuzer. **"Maliye Politikası Teori ve Uygulama,"** 3.Basım, Ankara: Naturel Yayınevi, 2010.

Pehlivan, Osman. **"Kamu Maliyesi,"** Trabzon: Murathan Yayınevi, 2012.

Pehlivanoğlu, S. Ecem ve Fikret Işık, "Türkiye'de Devlet Borçlarının Yıllar İtibariyle Seyri," **Dayanışma Dergisi**, Sayı:121, 2014, s.71-77.

Savaş, Vural. "**İktisat Politikasına Giriş**," 2.Basım, Kırklareli: Sermet Kitapevi, 1982.

Savaş, Vural. "**Politik İktisat**," 5. basım, İstanbul, Beta Yayınevi, 2005. Aktaran: Neslihan Şenol, **"Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı Sonrasında Yaşanan Yapısal Dönüşümler ve Uygulanan İktisat Politikaları,"** İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2012.

Savaş, Vural. **"İktisadın Tarihi,"** Ankara: Siyasal Kitabevi, 2000.

Savaşan, Fatih **"Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi,"** İstanbul: Dora Yayınevi, 2013, 2.Basım.

Sarısu, Ayhan. "Dünya'da ve Türkiye'de Özelleştirme: Genel Bir Değerlendirme," **Asomedya Dergisi, 2003,** https://ayhansarisu.wordpress.com/2012/10/22/dunyada-ve-turkiyede-ozellestirme-genel-bir-degerlendirme/ **(E.T:19.10.2017), ss.38-57.**

Schwartz, Gerd ve Benedict Clements, **"Goverment Subsıdies,"** Journnal of Economics Surverveys, No:13, UK, 1999. Aktaran: Ali Yavuz, "Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Yatırım Teşviklerinin Rekabet Koşulları Altında Özel Kesim Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz," Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2010, Cilt.15, No.1, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/view/5000122411 (12 Ekim 2015), ss.83-101.

Seyidoğlu, Halil."Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomiler", Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:2, 2003, http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/article/view/171/187 (E.T:17.03.2017), ss.141-156.

Susam, Nazan ve Ufuk Bakkal, "Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek?", **Maliye Dergisi**, Sayı:155, 2008, http://dergiler.sgb.gov.tr/ , ss.72-88.

Susam, Nazan ve Murat Şeker, Erkan Kılıçer, "Türkiye Ekonomisi 2014 Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Performansı Raporu," İFESAM, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 2013, ss.1-8.

Şimşek, Hayal Ayça."Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Teorik Bir Değerlendirme", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:13, Sayı:1,2008, sdu.edu.tr (E.T: 25.12.2015), ss.183-208.

Şimşek, Hayal Ayça. "Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri," Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Cilt:44, Sayı:512, 2007, http://www.ekonomikyorumlar.com.tr/dergiler/makaleler/512/Sayi_512_Makale_04.pdf (E.T:15.03.2017), ss.52-68.

Takım, Abdullah. "Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları," **Maliye Dergisi,** Sayı. 160 (Ocak- Haziran 2011), https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/160/008.pdf (E.T:12.03.2018) ss.154-176.

TCMB, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı," http://www.tcmb.gov.tr (E.T: 16.08.2016).

TCMB, "2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması," 1999, www.tcmb.gov.tr (10.03.2017).

TCMB, "2000 Yıllık Rapor," 2001, www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016).

TCMB, "2001 Yıllık Rapor," 2002, http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016).

TCMB, "2002 Yıllık Rapor", 2003, www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016).

TCMB, "2008 Yıllık Ekonomik Rapor," http://www.tcmb.gov.tr (E.T:16.08.2016).

TCMB, "2008 Finansal İstikrar Raporu," www.tcmb.gov.tr (E.T:05.07.2017).

Temiz, Dilek. "Türkiye'de Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1960-2006 Dönemi," **2.Ulusal İktisat Kongresi,** İzmir: DEÜ, 20-22 Şubat 2008, ss.1-18.

Turan, Taner. "Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi," Sayıştay Dergisi, No:69, 2008, http://www.acarindex.com/sayistay-dergisi/maliye-politikasi-araclarinin-ekonomik-buyume-uzerindeki-etkileri-bir-literatur-incelemesi-22393#.WspxEy5ubIU (www.sayistay.gov.tr) (10 Aralık 2015), ss.17-35.

Turan, Zübeyir. "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi," Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, 2011 http://dergipark.gov.tr/niguiibfd/issue/19748/211370 (E.T:25.12.2015), ss.56-80.

Turanlı, Rona. **" İktisadi Düşünce Tarihi,"** 5.Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2011.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, "2015 Ekonomik Rapor," www.tobb.org.tr (E.T:20.03.2017).

Türk, İsmail. **"Maliye Politikası,"** Ankara: Turhan Kitabevi, 2004. Aktaran: Pınar, 2010.

Türk Dil Kurumu Online Sözlük, http://www.tdk.gov.tr (E.T:14.04.2018)

TÜİK, "Basın Odası Haberleri," Sayı. 107, 2016, http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_107_20161013.pdf (E.T: 02.10.2017).

TÜİK, http://www.tuik.gov.tr (E.T: 06.07.2017).

TÜSİAD, "2010 Ekonomi Raporu," http://tusiad.org/tr/ (E.T: 05.07.2017).

TÜSİAD, "2010 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi," 2009,http://tusiad.org/tr/(E.T:05.07.2017).

Uçkan, Banu. "Gelirler Politikası ve Sosyal Diyalog", **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt. 13, Sayı.1, 1999.

Ulusoy, Ahmet. **"Maliye Politikası,"** 2.Basım, Trabzon: Derya Kitabevi, 2003.

Yeldan, Erinç. "Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?", Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 1, 2009, http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf (05.07.2017), ss.11-28.

Yılmaz, Ahmet. "Türkiye Ekonomisinde Ücretler, Kârlar ve Kriz," Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:20, Sayı:1, 2006, http://dosya.marmara.edu.tr/ikf/iib-dergi/2006%20I-II/03-Turkiye-Ekonomisinde-Ucretler-Karlar-ve-Kriz-Ahmet-Yilmaz.pdf (E.T: 18.08.2016), ss.35-52.

Yılmaz, Gülay Akgül. "Türkiye'de 2008-2009 Krizinde Uygulanan Genişletici Vergi Politikasının Üretim Üzerine Etkileri," Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:1, Cilt:34, 2013, http://dspace.marmara.edu.tr/handle/11424/5080 (E.T:18.08.2016), ss.213-228.

Yılmaz, Gülay Akgül. **"Kamu Maliyesi,"** 3. Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2009.

Yılmaz, Gülay Akgül ve Ahmet Yılmaz, "**Türkiye'de Borç Sarmalı ve Makro Ekonomik İstikrar,"** İstanbul: Arıkan Yayınevi, 2007.

Yıldırım, Kemal (Ed.). "**Makroekonomi**," Ankara: Seçkin Yayınevi, 2010.

Yiğitoğlu, Ali İhsan. "2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi," Sosyoekonomi Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2005, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sosyoekonomi/article/view/5000080479 (E.T: 25.12.2015), ss.115-125.

Yüksel, Cihan ve Mehmet Songur, "Kamu Harcamalarının Bileşenleri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Ampirik Bir Analiz(1980-2010)," **Maliye Dergisi**, Sayı.161(Temmuz-Aralık2011),

https://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/161/020.pdf (E.T: 11.01.2018) ss.365-380.

5904 sayılı GVK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Md.7 ve 5520 sayılı KVK, G.Md.5 –(Ek:16/6/2009-5904/7 md.),http://www.mevzuat.gov.tr/ (E.T:20.10.2017).

2018 Yılı Programı, "28/10/2017 Tarihli ve 30224 Sayılı Resmi Gazetede Yayımlanan 11/10/2017 Tarihli ve 2017/10924 Sayılı 2018 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki," http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/10/20171028M1.htm (E.T:20.11.2017).